

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

"Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγανοπαίδων και οι συνέπειες μη ένταξής τους στην εκπαίδευση"

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΣΟΛΩΜΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΖΩΗ
ΤΣΟΥΤΣΟΥ ΖΩΗ**

**ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΛΛΙΑ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ-ΑΛΚΗΣΤΗ
ΔΡΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ**

ΠΑΤΡΑ, 2012

**TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTE OF PATRAS
SCHOOL OF SCIENCES OF HEALTH AND CARE
DEPARTMENT OF SOCIAL WORK**

THESIS

"Social characteristics of Gypsies adolescents and the consequences of their non-accession in education"

**STUDENTS: SOLOMOU PANAGIOTA
TRIADAFULLOU ZOI
TSOUTSOU ZOI**

SUPERVISING PROFESSOR: DRITSAS IOANNIS

PATRA , 2012

Ευχαριστίες

Προτού ξεκινήσουμε τη διάρθρωση της πτυχιακής μας μελέτης, θα θέλαμε να αποδώσουμε ευχαριστίες στους ανθρώπους που μας βοήθησαν να φτάσουμε στο σημείο αυτό, να αποκτήσουμε τις απαραίτητες γνώσεις, να ολοκληρώσουμε επιτυχώς τις σπουδές μας και να αποκτήσουμε τα απαραίτητα εφόδια για τη συμμετοχή μας στην κοινωνική δραστηριότητα. Πρόκειται για τους καθηγητές μας, οι οποίοι με τις εξειδικευμένες γνώσεις τους, συνέβαλλαν στην επιτυχημένη αποφοίτησή μας. Επίσης, η επιβλέπουσα καθηγήτριά μας, η οποία μας συμβούλευε και μας καθοδηγούσε καθ' όλη την πορεία της πτυχιακής μελέτης.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να δώσουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στις οικογένειές μας, οι οποίες στάθηκαν δίπλα μας σε όλη τη διάρκεια της φοιτητικής μας ζωής, στηρίζοντάς μας ηθικά και οικονομικά.

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Περίληψη.....	6
Κεφάλαιο πρώτο.....	8
Ιστορική αναδρομή και χαρακτηριστικά Τσιγγάνων.....	8
1.1 Εισαγωγή	8
1.2 Προέλευση ονόματος.....	9
1.3 Η ιστορική πορεία της φυλής των Τσιγγάνων.....	9
1.3.1 Οι μετακινήσεις των Τσιγγάνων στην Ευρώπη	9
1.3.2 Οι μετακινήσεις των Τσιγγάνων στην Ελλάδα	11
1.4 Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων	12
1.4.1 Γλώσσα.....	12
1.4.2 Θρησκεία	13
1.4.3 Η δομή της τσιγγάνικης οικογένειας.....	14
1.5 Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.....	16
1.5.1 Το οικιστικό πρόβλημα	16
1.5.2 Η κατάσταση υγείας της φυλής των Τσιγγάνων.....	19
1.5.3 Η εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων.....	20
1.5.4 Η κατάσταση των Τσιγγάνων όσον αφορά την εργασία	21
1.5.5 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων με τις δημοτικές αρχές.....	22
1.5.6 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων με τις αστυνομικές αρχές.....	23
1.6 Συμπεράσματα	24
Κεφάλαιο δεύτερο	27
Κοινωνικός αποκλεισμός και Τσιγγάνοι.....	27
2.1 Ο κοινωνικός αποκλεισμός.....	27
2.2 Η διάκριση του κοινωνικού αποκλεισμού.....	27
2.3 Οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού.....	28
2.4 Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων	29
2.5 Η επιβολή και η διατήρηση του κοινωνικού αποκλεισμού.....	30
2.6 Οι ψυχολογικές συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων	32
2.7 Τρόποι αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων	34
Κεφάλαιο τρίτο.....	38
Εκπαίδευση	38
3.1 Η εκπαίδευση στους Τσιγγάνους.....	38
3.2 Οι συνέπειες μη ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση	40
3.3 Τρόποι αντιμετώπισης του εκπαιδευτικού αποκλεισμού	41
Κεφάλαιο τέταρτο	43
Κοινωνική εργασία και Τσιγγάνοι.....	43
4.1 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού.....	43
Κεφάλαιο πέμπτο	46
5.1 Μεθοδολογία.....	46
5.1.1 Είδος έρευνας	46

5.1.2 Δείγμα.....	47
5.1.3 Εργαλεία έρευνας.....	48
5.1.3.1 Βιβλιογραφική έρευνα – ανασκόπηση βιβλιογραφίας.....	48
5.1.3.2 Συνέντευξη.....	50
5.1.3.3 Τριγωνοποίηση.....	51
5.1.3.4 Ηλεκτρονικό κείμενο.....	51
5.1.4 Χρόνος και τόπος έρευνας.....	53
5.1.5 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων.....	53
5.1.6 Δεοντολογία.....	54
5.2 Πραγματολογικά – παρουσίαση πραγματολογικού υλικού.....	54
5.2.1 Συνεντεύξεις σε ιατροκοινωνικά κέντρα και οι απόψεις της ερευνήτριας – συγγραφέα.....	55
5.2.2 Συνεντεύξεις σε δημοτικά σχολεία και οι απόψεις της ερευνήτριας – συγγραφέα.....	61
Κεφάλαιο έκτο.....	69
Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	69
Βιβλιογραφία.....	76
Παράρτημα.....	82

Περίληψη

Η πτυχιακή αυτή μελέτη ερευνά το ζήτημα της μη ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην κοινωνία και ειδικότερα στην εκπαίδευση.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε έξι κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στις πιο διαδεδομένες αναφορές για την προέλευση του ονόματος των Τσιγγάνων και την καταγωγή τους. Στη συνέχεια, αναφερόμαστε στην ιστορική αναδρομή της φυλής των Τσιγγάνων στην Ευρώπη και την Ελλάδα από το 14^ο αιώνα και μετά. Επίσης, αναφέρονται τα αίτια των συνεχών μετακινήσεών τους και γίνεται λόγος για τον πληθυσμό αυτό στην Ευρώπη, καθώς και για τις περιοχές στις οποίες εγκαταστάθηκαν εντός συνόρων. Ακόμη, υπάρχουν στοιχεία για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων, τα δομικά χαρακτηριστικά των οικογενειών τους, τη σημασία του γάμου και τους ρόλους του κάθε μέλους της οικογένειας ξεχωριστά. Τέλος, αναφερόμαστε στα σημερινά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της Ελλάδας, στη θρησκεία τους, στον τρόπο διαβίωσής τους και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν όσον αφορά την κατοικία, την υγεία, την ασφάλιση, την εργασία και την εκπαίδευση. Γίνονται, επίσης, αναφορές σε ορισμένες προσπάθειες που έχουν γίνει κατά καιρούς για την επίλυση των προβλημάτων των Τσιγγάνων και την ευαισθητοποίηση των κρατικών παραγόντων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της ευρύτερης κοινωνίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφερόμαστε αρχικά στον ορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού. Στη συνέχεια, αναφερόμαστε στη διάκριση του κοινωνικού αποκλεισμού σε ακούσιο και εκούσιο και στις βασικές εννοιολογικές διαστάσεις του. Επίσης, αναλύουμε τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων, καθώς και τις ψυχολογικές συνέπειές του. Αναφερόμαστε στην επιβολή και στη διατήρηση του κοινωνικού αποκλεισμού και στους τρόπους αντιμετώπισής του.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στο πρόβλημα του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων και συγκεκριμένα στα αίτια του φαινομένου αυτού. Στη συνέχεια, αναφέρονται στοιχεία για τις συνέπειες που θα έχει η μη ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση στην κοινωνία, αλλά και στους ίδιους τους Τσιγγάνους. Ακόμη, προτείνονται τρόποι αντιμετώπισης του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού, όταν εργάζεται με μειονότητες, καθώς και στο έργο που επιτελεί στα ιατροκοινωνικά κέντρα για Τσιγγάνους.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στη μεθοδολογία που ακολουθήσαμε προκειμένου να προκύψει το πραγματολογικό μας υλικό και στην ανάλυση του πραγματολογικού υλικού της έρευνάς μας.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο αναφέρονται τα γενικά συμπεράσματα της εργασίας και οι τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων των Τσιγγάνων.

Summary

This thesis studies the issue of the Gypsies adolescents' non-accession in society and especially in education.

It is divided in sixth chapters.

In the first chapter we refer to the most prevalent reports about the origin of the Gypsies' name and racial origin. We then refer to the historical background of the Gypsies' tribe in Europe and Greece from the 14th century onwards. Furthermore, the causes of their constant movement are mentioned and there is a reference to the particular population in Europe, as well as the regions within the borders where they settled. In addition, there is evidence about the Gypsies' social characteristics, their families' social features, the importance of marriage and the role of each individual in every family. Finally, we refer to the modern characteristics of the Gypsies in Greece, their religion, their way of life and the problems they face regarding residence, health, insurance, work and education. There are, also, references to some efforts that have taken place from time to time to solve the Gypsies' problems and to sensitize the government, the media and the wider society unit.

In the second chapter we initially refer to the definition of social exclusion. Then, we refer to the distinction of this exclusion between voluntary and involuntary and to its basic semantic dimensions. We also analyze the causes of Gypsies' social exclusion, as well as its psychological consequences. We refer to the imposition and conservation of this social exclusion and the ways of its confrontation.

In the third chapter we refer to Gypsies' educational exclusion problem and specifically to the causes of this phenomenon. To continue, evidence about the consequences that the Gypsies adolescents' non-incorporation in the educational systems will have for society, but also for the Gypsies themselves is mentioned. What is more, ways of dealing with the Gypsies adolescents' educational exclusion are suggested.

In the fourth chapter we refer to the social worker's role when he/she is working with minorities, as well as to what he/she does in the medical/social centers for Gypsies.

In the fifth chapter we refer to the methodology we followed, so that our pragmatic material comes up and we refer to the analysis of the pragmatic material of our research.

Lastly, in the sixth chapter the general conclusions of this thesis and the ways of dealing with the Gypsies' problems are mentioned.

Κεφάλαιο πρώτο

Ιστορική αναδρομή και χαρακτηριστικά Τσιγγάνων

1.1 Εισαγωγή

Λαός της προφορικής παράδοσης, χωρίς γραπτή γλώσσα, οι Τσιγγάνοι δεν άφησαν γραπτά ντοκουμέντα, ώστε να γνωρίσουμε μέσα από τη δική τους σκοπιά την ιστορία και τον πολιτισμό τους. Όσες γραπτές πηγές τους αφορούν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αποδίδουν μια διαστρεβλωμένη συνήθως εικόνα, επηρεασμένη από θετική ή αρνητική προκατάληψη. Δεν περιέχουν και δεν προσφέρουν γνώση για την τσιγγάνικη πραγματικότητα (Goffman, 2001).

Έκθετοι σε κάθε είδους πίεση και απαγόρευση, μόνιμος στόχος της επιθετικότητας της κάθε εξουσίας, οι Τσιγγάνοι αναγκάστηκαν να αναπτύξουν εκπληκτικές στρατηγικές επιβίωσης, να επιδείξουν μια ιδιότυπη συμπεριφορά, μείγμα προσαρμοστικότητας, αλλά και αυστηρής εσωστρέφειας και αντίστασης στις επιρροές των ξένων κοινωνικών ομάδων, που απειλούσαν τη συνοχή και τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους. Αρνούμενοι απόλυτα την ένταξη, παρέμειναν μια διακριτική ομάδα υψηλής φυλετικής καθαρότητας, με έντονη διαφορετικότητα στη σκέψη και στη δράση και ένα ιδιαίτερο σύστημα αξιών και καλλιτεχνικής έκφρασης. Ιδιαιτερότητες, που τους εξασφάλισαν μεν μια πλεονεκτική θέση στη διαφορετικότητα, αλλά και οδήγησαν στη διαίωνιση της περιθωριοποίησής τους (Goffman, 2001).

Είναι γεγονός ότι τα στιγματισμένα άτομα καταλαμβάνουν μεγάλο φάσμα δυσχερών θέσεων. Παρεκκλίνουν κοινωνικά, επειδή διαφοροποιούνται από τα κυρίαρχα κανονιστικά πρότυπα περί ταυτότητας και ανατρέπουν τις προσδοκίες των υπόλοιπων μετεχόντων στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Αυτή η παρέκκλιση αποτελεί την αιτιολογία για την κοινωνική τους περιθωριοποίηση και τον περιορισμό των ευκαιριών (Goffman, 2001).

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και οι Τσιγγάνοι. Οι διαφορετικές αντιλήψεις των Τσιγγάνων και οι διαφορετικοί ηθικοί κώδικες συντήρησαν την επιφυλακτικότητα των άλλων ομάδων απέναντί τους και τους κράτησαν στο περιθώριο. Στο πλαίσιο ενός αναπτυσσόμενου κράτους και μιας ομογενοποιημένης κοινωνίας, μια διαφορετική κουλτούρα είναι απαγορευμένη. Οι πολιτιστικές διαφορές δε συγχωρούνται και οδηγούν στην απόρριψη και τη σύγκρουση. Η διαφορετικότητά αυτή των Τσιγγάνων δεν επέτρεψε την άρση των διαχωριστικών γραμμών και την ενσωμάτωσή τους και τους καθήλωσε στην απομόνωση και στην γκετοποίηση (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004: 45 – 62).

Η κοινωνία επιλέγει πρόσωπα που θα υπηρετήσουν τις λειτουργίες της. Από την επιλογή αυτή αποκλείονται τα πρόσωπα που δε διαθέτουν τα απαιτούμενα προσόντα παιδείας και δεξιοτήτων. Από αυτά τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας απορρέει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων. Ο κοινωνικός τους αποκλεισμός ξεκινά από τον αναλφαβητισμό

τους ως αποτέλεσμα της μη φοίτησης στο σχολείο. Η απόρριψη από το σχολείο τους οδηγεί στον αυτό – αποκλεισμό τους, αφού οι σχολικές γνώσεις αποτελούν τη βάση για κάθε επαγγελματική κατάρτιση (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004: 45 – 62).

1.2 Προέλευση ονόματος

Η λέξη «αθίγγανος» προέρχεται από το α στερητικό και το αρχαιοελληνικό ρήμα θιγγάνω (αγγίζω, ψηλαφώ), ακριβώς επειδή οι Τσιγγάνοι μετακινούνταν πολύ συχνά, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να τους «ψηλαφίσουν», να τους γνωρίσουν και να τους νιώσουν οι ντόπιοι. Μια άλλη εκδοχή της προέλευσης του ονόματός τους αναφέρει ότι οι άνθρωποι που προέρχονταν από τη Φρυγία, μετοικώντας στο Βυζάντιο, ταυτίστηκαν (εσφαλμένα) με τους Τσιγγάνους. Στη βυζαντινή εποχή, επειδή προέρχονταν από την Αίγυπτο, εκτός από Αιγύπτιοι, αποκαλούνταν και Γύφτοι (αγγλικό gypsies). Η αγγλική λέξη «gypsy» προέρχεται από το Egypt, όπως και η ισπανική λέξη Gitano (στα ισπανικά ο Αιγύπτιος είναι «egitano»). *Στα ελληνικά χωριά συναντάμε την προσωνυμία «κασιβέλοι» [από το μεσαιωνικό ιταλικό «cattivello» (σκλάβος, δυστυχής), υποκοριστικό του cattivo, από το λατινικό captivus (αιχμάλωτος) ή από το λατινικό capto (θηρεύω, κυνηγώ) και το capio (παίρνω, πιάνω, συλλαμβάνω)] (Μπαμπινιώτης, 1998).*

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες σχετικές με την προέλευση του ονόματος των Τσιγγάνων. Οι πιο διαδεδομένες είναι οι εξής:

- i. Αίγυπτος: «Γύφτος» σημαίνει «Αιγύπτιος»
- ii. Παλαιστίνη: οι Τσιγγάνοι απόγονοι του Κάιν
- iii. Ινδία: Ο κύριος λόγος που θεωρείται ως χώρα καταγωγής τους η Ινδία, είναι η σχέση της «Ρομάνι» (τσιγγάνικης γλώσσας) με τις ινδικές διαλέκτους και τα Σανσκριτικά (Liegeois, 1999: 23).

1.3 Η ιστορική πορεία της φυλής των Τσιγγάνων

1.3.1 Οι μετακινήσεις των Τσιγγάνων στην Ευρώπη

Η προέλευση της φυλής των Τσιγγάνων είναι ένα θέμα που απασχόλησε και απασχολεί τους ερευνητές εθνογράφους. Ο τρόπος ζωής τους, οι παραδόσεις και οι ενασχολήσεις τους είχαν ως αποτέλεσμα την έξαψη της φαντασίας αρκετών ανθρώπων για την καταγωγή αυτής της φυλής. Διάφορες εικασίες διατυπώθηκαν κατά καιρούς και ποικίλοι μύθοι διέρρευσαν μεταξύ των ανθρώπων (Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Εκτός από τους εθνογράφους, και οι ιστορικοί προσπάθησαν να εντοπίσουν την προέλευση των Τσιγγάνων. Υπάρχουν αναφορές για την παραμονή των Τσιγγάνων στην Ελλάδα τον 14^ο και 15^ο αιώνα από ξένους περιηγητές και προσκυνητές των Αγίων Τόπων που πέρασαν από τον ελλαδικό χώρο. Κάποιες ομάδες μετακινήθηκαν προς τη δύση, ενώ κάποιες έμειναν νομάδες ή εδραιοποιήθηκαν ως δουλοπάροικοι στην Ελλάδα. Την ίδια περίοδο αναφέρεται από τους ιστορικούς η παρουσία των Τσιγγάνων στη Σερβία, στη Βλαχία, στη Ρουμανία. (Καραθανάση, 2000 και Ντούσας, 1997).

Οι Τσιγγάνοι, παρατηρώντας τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν, κατάλαβαν ότι η μετακίνησή τους προς τη δύση θα γίνει με ευνοϊκότερο τρόπο αν υποδυθούν τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων. Έτσι την πρώτη περίοδο των μετακινήσεών τους απολάμβαναν ειδικά προνόμια (Καραθανάση, 2000).

Κατά τον 15^ο αιώνα, σύμφωνα με την Καραθανάση (2000), το οδοιπορικό των Τσιγγάνων περιλαμβάνει την Τσανσυλβανία, την Ουγγαρία, τη Γερμανία, την Ελβετία, τη Γαλλία, το Βέλγιο. Καθώς η εμφάνισή τους ως προσκυνητές δεν τους εξασφάλιζε παντού την αποδοχή της κοινωνίας, επισκέφτηκαν τον Πάπα, με σκοπό να του αποσπάσουν επιστολή που να απευθύνεται προς τις αρχές των κρατών, τα οποία επισκέπτονταν, ζητώντας τους προστασία. Στη συνέχεια το οδοιπορικό στρέφεται προς το νότο, στη Ρώμη, μέσω της Μπολόνια και του Φορλί, και νοτιοδυτικά προς την Ισπανία (Καραθανάση, 2000 και Ντούσας, 1997).

Το οδοιπορικό του 16^{ου} – 18^{ου} αιώνα ολοκληρώνει το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα. Οι επόμενες χώρες από τις οποίες πέρασαν και εδραιοποιήθηκαν ήταν η Πορτογαλία, τα βρετανικά νησιά, η Δανία, η Σκωτία και η Σουηδία. Κάποιες ομάδες έφτασαν, μέσω Πολωνίας, μέχρι τη Ρωσία και τη Σιβηρία (Καραθανάση, 2000).

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, μετά την απελευθέρωση μιας μεγάλης ομάδας Τσιγγάνων, που ήταν δουλοπάροικοι στη Ρουμανία, δημιουργήθηκε το δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα. Αυτές οι ομάδες κατάληξαν στις ίδιες χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπου ήδη ζούσαν οι Τσιγγάνοι του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος (Γερμανία, Ελβετία, Γαλλία, Βέλγιο, Ιταλία, Ισπανία, Βρετανία) και έφτασαν μέχρι τις ΗΠΑ και τον Καναδά (Καραθανάση, 2000).

Η αλλαγή των συνόρων των ευρωπαϊκών χωρών μετά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο δημιούργησε νέες μετακινήσεις από τη Γερμανία προς τη Γαλλία και από τη Σερβία προς την Ιταλία (Καραθανάση, 2000).

Από τη δεκαετία του '60 μέχρι τη δεκαετία του '80 αναφέρονται πολλές και μαζικές μετακινήσεις κυρίως από την ανατολή προς τη δύση. Οι Τσιγγάνοι στη μεταπολεμική περίοδο επιδιώκοντας να βρουν περισσότερες ευκαιρίες στη νέα αγορά εργασίας, που είχε δημιουργηθεί, και επιζητώντας να αποκτήσουν μεγαλύτερη ελευθερία μετακινήσεων, μετανάστευσαν προς τη δυτική Ευρώπη, δημιουργώντας το τρίτο μεταναστευτικό ρεύμα (Καραθανάση, 2000).

Από το '80 μέχρι και σήμερα μετακινήθηκαν από και προς Τσεχία, Ουγγαρία, Γιουγκοσλαβία, Νορβηγία, Τσεχοσλοβακία, Αυστρία, Βουλγαρία, Πολωνία, Γαλλία, Βέλγιο, κάτω χώρες, Γερμανία, Σκανδιναβία (Καραθανάση, 2000).

Οι αιτίες των μετακινήσεων από χώρα σε χώρα της Ευρώπης είναι πολλές:

- i. οι διωγμοί των Τσιγγάνων
- ii. οι εμπορικές τους ανάγκες και δραστηριότητες
- iii. η αναζήτηση πελατών
- iv. η κοινωνική ανάγκη για συναντήσεις των διεσπαρμένων οικογενειών, που αισθάνονται ότι αποτελούν μέρος ενός συνόλου
- v. η αναγνώριση της καινούριας χώρας, αναφορικά με την αποδοχή και τις συνθήκες διαβίωσης (Ντούσας, 1997: 68).

Σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ζουν γύρω στα δέκα εκατομμύρια Τσιγγάνοι. Οι περισσότεροι διαβιούν στην Ουγγαρία, τη Ρουμανία και τη Σλοβακία. Στο Βέλγιο καταγράφονται γύρω στις είκοσι χιλιάδες Τσιγγάνοι, οι οποίοι στην πλειονότητά τους έχουν τη βελγική υπηκοότητα (Ρομά, η μεγαλύτερη εθνοτική μειονότητα της Ε.Ε., 1999).

1.3.2 Οι μετακινήσεις των Τσιγγάνων στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, οι ιστορικές αναφορές για το οδοιπορικό, αλλά και τις εδραιωποιήσεις των Τσιγγάνων είναι φτωχές, και προέρχονται κυρίως από ξένους ερευνητές και ιστορικούς, οι οποίοι στηρίζονται σε περιγραφές Ευρωπαίων γεωγράφων και προσκυνητών των Αγίων Τόπων. Η Ελλάδα θεωρείται ένας σταθμός του οδοιπορικού των Τσιγγάνων από την ανατολή στη δύση (Καραθανάση, 2000).

Από κείμενα της εποχής πληροφορούμαστε πως οι Τσιγγάνοι έφτασαν στην Ελλάδα τον 14^ο αιώνα. Αναφορές υπάρχουν για εδραιωποίηση Τσιγγάνων στην Κρήτη, στην Κέρκυρα, στην Ήπειρο, στο Ναύπλιο, στην Εύβοια, στη Ρόδο και στη Μεθώνη. Από την τελευταία πόλη μάλλον πέρασαν στα Ιόνια νησιά και έπειτα στη δυτική Ευρώπη (Καραθανάση, 2000 και Έξαρχος, 1996 και Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Το χρονικό διάστημα μεταξύ του 14^{ου} αιώνα και του 20^{ου} αιώνα δεν υπάρχουν στοιχεία για τις μετακινήσεις των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Ομάδες Τσιγγάνων φέρονται να έχουν εδραιωποιηθεί στην Κέρκυρα, στη Χαλκίδα, στη Λαμία, στην Καρδίτσα, στην Κοζάνη, στον Τύρναβο, γενικότερα στη Ρούμελη, στο Καρπενήσι, στην Ήπειρο, στα Γιάννενα, στην Κόνιτσα, στην Βουρμπιάνη, στη Μόλιστα, στο Κεράσοβο. Με αφετηρία τις περιοχές, όπου εδραιωποιήθηκαν, έκαναν μετακινήσεις μικρής ακτίνα. Βιβλιογραφικές πηγές αναφέρουν ότι οι Τσιγγάνοι της Ρουμανίας, που συγκρότησαν το δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ευρώπη, κατέληξαν και στην Ελλάδα (Καραθανάση, 2000).

Μεταπολεμικά, στη Βόρεια Ελλάδα εδραιοποιήθηκαν αρκετές οικογένειες, μέσα στις πόλεις και σε συνοικίες στις περιφερειακές ζώνες των πόλεων. Όλοι αυτοί υποδέχτηκαν στη μεταπολεμική περίοδο συγγενικές τους οικογένειες, που μέχρι τότε δεν είχαν εδραιοποιηθεί και παρουσίαζαν έντονες διασυνοριακές μετακινήσεις. Από τη δεκαετία του '70 οι κύριοι πόλοι έλξης των Τσιγγάνων ήταν κυρίως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, αλλά και όλα σχεδόν τα αστικά κέντρα (Καραθανάση, 2000).

Η εναλλαγή εγκατάστασης και μετακίνησης είναι άμεσα εξαρτημένη από τα μεγάλα πολιτικά γεγονότα ή από αλλαγές οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών και από το στιγματισμό και τους διωγμούς που αντιμετώπισαν από τους κατοίκους των πόλεων που τους υποδέχονταν. Σ' αυτό το κύμα των μαζικών μετακινήσεων συνέβαλαν οι δυνατότητες εύκολης και γρήγορης μετακίνησης των Τσιγγάνων με τα μικρά φορτηγά οχήματα, που είχαν στην κατοχή τους και ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 είχαν αρχίσει να αντικαθιστούν τα κάρα (Καραθανάση, 2000).

Όλες αυτές οι μεταναστεύσεις και οι μετακινήσεις στις οποίες αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο αυτό –μικρές ή μεγάλες, ακούσιες ή εκούσιες– δημιούργησαν στους Τσιγγάνους ένα στοιχείο που αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό της ταυτότητάς τους: το ταξίδι. Είναι το στοιχείο γύρω από το οποίο και με βάση το οποίο οργανώνεται η κοινωνική και οικονομική ζωή τους (Goffman, 2001).

1.4 Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων

1.4.1 Γλώσσα

Αναφορικά με τους γλωσσολόγους στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, η γλώσσα των Τσιγγάνων έχει ινδική προέλευση. Απέδειξαν πως η «Ρομανί», γλώσσα των «Ρομ» ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια και συγγενεύει με την σανσκριτική και με σύγχρονα ινδικά ιδιώματα. Η ίδια η λέξη «Ρομ», ο πιο διαδεδομένος όρος που οι διάφορες ομάδες Τσιγγάνων χρησιμοποιούν για να προσδιορίσουν τη φυλή τους, βοηθάει στην ανίχνευση της προϊστορίας τους (Γεωργίου, 1995 και Τερζοπούλου, 1995).

Στη διάρκεια των περιπλανήσεών τους οι Τσιγγάνοι γνώρισαν λαούς με διαφορετικές γλώσσες και έθιμα, με τους οποίους αντάλλαξαν πολιτιστικά και γλωσσικά στοιχεία. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις φανερώνουν τους δρόμους που ακολούθησαν οι Τσιγγάνοι στη διαδρομή της ιστορίας τους και τις σύντομες ή μεγάλες παραμονές τους σε μία περιοχή (Γεωργίου, 1995).

Στο πέρασμά τους από την Ασία προσέλαβαν περσικές, κουρδικές και αρμένικες λέξεις. Όμως η είσοδός τους στην Ευρώπη επηρέασε περισσότερο τη γλώσσα τους. Στην Ελλάδα ιδιαίτερα αφομοίωσαν πολλές λέξεις τις οποίες θα

βρούμε στις ευρωπαϊκές διαλέκτους της «Ρομανί». Μάλιστα, η λέξη που έχει πρωταρχική σημασία στη ζωή των Τσιγγάνων προέρχεται από το ελληνικό λεξιλόγιο. Για να δηλώσουν την πορεία τους λένε «drom» που σημαίνει «δρόμος» (Γεωργίου, 1995).

Η πλούσια και ευέλικτη γλώσσα των Τσιγγάνων διακρίνεται σε επί μέρους γλώσσες:

- i. η καθεαυτό «Ρομανί» που μιλιέται από την πλειοψηφία των Τσιγγάνων.
- ii. η «Σίντι Μανούς» που έχει λεξιλόγιο γερμανικής προέλευσης.
- iii. η Ιβηρική Ομάδα.

Όσον αφορά την Ελλάδα, δύο είναι οι βασικές κατηγορίες διαλέκτων της «Ρομανί» είναι:

- i. διάλεκτοι «Vlach» (Τσιγγάνοι Ρουμελήδες, Φιλιππιτζήδες, Καλπαζάνοι, Χαντούρηδες).
- ii. διάλεκτοι «Non – Vlach» (Τσιγγάνοι, Φιτσήρηδες) (Γεωργίου, 1995).

Η τσιγγάνικη γλώσσα αποτελεί σημαντικό κριτήριο εθνικής συγγένειας – ταυτότητας και είναι η μόνη άμυνα που έχουν οι Τσιγγάνοι απέναντι στους μη-Τσιγγάνους, γιατί τους δίνει τη δυνατότητα να ξεχωρίζουν και να μη γίνονται κατανοητοί (Βασιλειάδου και Κορρέ, 1998).

1.4.2 Θρησκεία

Οι Τσιγγάνοι δεν έχουν κάποια δική τους χαρακτηριστική θρησκεία, αλλά υιοθετούν ενίοτε την επικρατούσα θρησκεία κάθε περιοχής κατοικίας τους. Χαρακτηρίζονται από μεγάλη προσαρμοστικότητα στο θέμα της θρησκείας και αρκετοί μελετητές εικάζουν πως παλιότερα η θρησκεία τους ήταν η «ηλιολατρεία». Σήμερα οι διάφορες φυλές είναι πιστές στο θρήσκευμα της χώρας που κατοικούν. Έχουμε την πρώτη καταγραφή στην Κρήτη, όπου αναφέρονται ως χριστιανοί ορθόδοξοι από το 1832 και στη δυτική Ευρώπη αναφέρονται ως καθολικοί. Η καθολική εκκλησία αναφέρει ονόματα ιερέων, μοναχών και κάποιου καρδινάλιου με τσιγγάνικη καταγωγή και στη Ρουμανία υπάρχουν ιερείς ορθόδοξοι Τσιγγάνοι. Στην Τουρκία οι περισσότεροι είναι μουσουλμάνοι (Παπαδόπουλος, 2009).

Στην Ελλάδα η πλειοψηφία των Τσιγγάνων έχει ασπαστεί το χριστιανισμό. Κάποιο κομμάτι της τσιγγάνικης φυλής, που κατοικεί κυρίως στις περιοχές της Θράκης είναι μουσουλμάνοι (Μουχελή, 1995).

Οι θρησκευτικές αντιλήψεις και οι εκφράσεις πίστης των Τσιγγάνων φιλτράρονται μέσα από τους δικούς τους πολιτισμικούς κώδικες, έχοντας όλα τα χαρακτηριστικά μίας λαϊκής θρησκείας που έχει μαγικοθρησκευτικά στοιχεία. Η χριστιανική τους ευσέβεια δε χαρακτηρίζεται από την παρακολούθηση των χριστιανικών τελετουργιών, ούτε από τη βαθιά γνώση των δογμάτων του

χριστιανισμού. Οι Τσιγγάνοι, όπως και εμείς, πιστεύουν σε μια ανώτερη δύναμη που ονομάζουν Θεό (Μουχελή, 1995).

Επίσης, το πρόσωπο της Παναγίας είναι λατρεμένο και αυτό φαίνεται από τα ονόματα που βαφτίζουν τα παιδιά τους (Μαρία, Βαγγέλης), τις διαρκείς τους επικλήσεις στο πρόσωπό Της, την εικόνα Της που δε λείπει από κανένα σχεδόν τσιγγάνικο σπίτι και κυρίως από τη μαζική συμμετοχή τους από όλα τα μέρη της Ελλάδος στο προσκύνημα στην Παναγία της Τήνου (Μουχελή, 1995).

1.4.3 Η δομή της τσιγγάνικης οικογένειας

Οι Τσιγγάνοι αποτελούν φυλή με ιδιαίτερη παράδοση. Οι συνεκτικοί δεσμοί ανάμεσά τους είναι τέτοιοι που τους βοήθησαν να αντιμετωπίσουν προβλήματα αποκλεισμού, πολιτισμικής αφομοίωσης και πολλές φορές πολιτικών γενοκτονιών. Οι Τσιγγάνοι ως ομάδα παρουσιάζει ένα ιδιαίτερο πολιτισμικό σύστημα και σύστημα αξιών, που επηρεάζει αναμφισβήτητα τόσο τη συγκρότηση, όσο και τη λειτουργία της τσιγγάνικης οικογένειας. Η μελέτη της τσιγγάνικης οικογένειας είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση ολόκληρης της τσιγγάνικης κοινωνίας, αφού ο άξονας γύρω από τον οποίο αναπτύσσονται οι τσιγγάνικες κοινοτικές δομές και σχέσεις είναι εκείνος της συγγένειας – οικογένειας (Εξαρχος, 1996).

Βάση της τσιγγάνικης κοινότητας είναι το πατρογραμμικό σύστημα του γένους, αφού η καταγωγή λογίζεται από την πλευρά του πατέρα, το οποίο στη συνέχεια υποδιαιρείται σε ομάδες και υποομάδες. Οι υποομάδες αυτές εξακτινώνονται σε επιμέρους οικογένειες, συνήθως διευρυμένες και λιγότερο πυρηνικές. Το γένος είναι το σύνολο των οικογενειών που κατάγονται από τον ίδιο πρόγονο. Τα μέλη του συνδέονται με δεσμούς αίματος και διακρίνονται μεταξύ τους με το οικογενειακό όνομα (Εξαρχος, 1996).

Αυτές οι ευρείες συγγενικές οικογένειες – τα γένη – αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία της φάρας, την οποία απαρτίζουν δύο ή περισσότερα γένη, που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αίματος και αγχιστείας. Στη φάρα συγκαταλέγονται γονείς, παιδιά, αδέρφια, ξαδέρφια, νύφες και γαμπροί, παππούδες και γιαγιάδες, εγγόνια, δισέγγονα και τρισέγγονα, συμπέθεροι και άλλοι συγγενείς. Συνήθως, η κάθε φάρα αποτελεί τη δική της κοινότητα ή καταυλισμό και έχει το δικό της εκπρόσωπο προς τα έξω (Εξαρχος, 1996).

Οι φάρες, λοιπόν, είναι ομάδες με κοινή καταγωγή, κοινά έθιμα και παραδόσεις, αλλά προπάντων με κοινή γλώσσα, και συγκροτούν τις τσιγγάνικες φυλές. Χαρακτηριστικό τους είναι η ενδογαμία, η οποία ενισχύει τη συνοχή της τσιγγάνικης κοινότητας και τη διατήρηση της φυλετικής καθαρότητας. Όσο περισσότερο απομονωμένη είναι μια φάρα, τόσο συχνότερα συναντάει κανείς την ενδογαμία ως μέσο ενίσχυσης της συνοχής, αλλά και διάκρισης από τις λοιπές φάρες. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι η ενδογαμία είναι κανόνας που δεν

επιδέχεται παρεκκλίσεις. Αντίθετα μάλιστα, η εξωγαμία συναντάται αρκετά συχνά, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, ακόμα και με μη Τσιγγάνους (Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Ο γάμος αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός στην τσιγγάνικη κοινωνία, καθώς αποτελεί την ιδρυτική πράξη μιας οικογένειας και εξασφαλίζει τη συνέχεια της ομάδας και την επίτευξη συμμαχιών μεταξύ των δύο οικογενειών. Η επιλογή του γαμπρού ή της νύφης γίνεται από τους παππούδες ή τους γονείς της οικογένειας. Σε ηλικία δεκατριών έως δεκαέξι ετών του ζευγαριού τελούνται οι αρραβώνες και σε μερικούς μήνες και ο γάμος. Η τελετή επισφραγίζεται με πλούσιο εθιμικό τελετουργικό και μεγάλο γλέντι, όπου προβάλλονται τα κυρίαρχα τσιγγάνικα πολιτισμικά σύμβολα (Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Στις τσιγγάνικες ομάδες διατηρούνται κάποιοι θεσμοί σχετικά με το γάμο, όπως ο γάμος σε πολύ νεαρές ηλικίες που συχνά συμπίπτει με την τελετή ενηλικίωσης, η εξαγορά της νύφης, ο έλεγχος της παρθενίας της νύφης και η ενδεχόμενη εκδίωξη ή διαπόμπευσή της αν δε βρεθεί αγνή, η επαγγελματική συνεργασία του γαμπρού με τον πεθερό και η υποταγή της νύφης στην πεθερά (Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Χωρισμοί και δεύτεροι ή τρίτοι γάμοι είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο ανάμεσα στους Τσιγγάνους. Άλλωστε, εφόσον δεν έχει επισημοποιηθεί ο γάμος, δεν υπάρχουν νομικά κωλύματα, ώστε να χρειάζεται κανείς να πάρει διαζύγιο για να παντρευτεί κάποιον άλλον. Το μόνο πρόβλημα που μπορεί να προκύψει σε αυτές τις περιπτώσεις είναι οι αντιπαλότητες και οι έχθρες που ίσως δημιουργηθούν ανάμεσα στις οικογένειες του ζευγαριού (Λυδάκη, 1997: 63).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η διευρυμένη και όχι η πυρηνική μορφή οικογένειας είναι αυτή που αποτελεί τη βασική μονάδα κοινωνικής οργάνωσης στους Τσιγγάνους. Με τον όρο «διευρυμένη οικογένεια» δε νοείται στην τσιγγάνικη κοινωνία μια ομάδα συγγενών που ζουν όλοι μαζί κάτω από την ίδια στέγη, αλλά περισσότερο μικρές συγγενικές ομάδες που κατοικούν η μία δίπλα στην άλλη. Ο άξονας γύρω από τον οποίο είναι οργανωμένη η τσιγγάνικη κοινωνία είναι η ομάδα και όχι το άτομο. Το άτομο ως μέλος της κοινότητας αποκτά «κοινωνικό εαυτό» που καθορίζεται από τη συγγένεια και την καταγωγή. Από τη γέννηση μέχρι το θάνατό του υπάρχει ως μέλος της τσιγγάνικης ομάδας, οι κανόνες της οποίας οριοθετούν και σηματοδοτούν τη ζωή του. Με την έννοια αυτή, η οικογένεια στην τσιγγάνικη κοινωνία έχει τα χαρακτηριστικά μιας ομάδας, στο πλαίσιο της οποίας το άτομο δρα με στόχο να εξυπηρετήσει την επιβίωση και τα συμφέροντα της ομάδας αυτής, υποτάσσεται στις επιταγές της και εκχωρεί την ατομικότητά της, με σκοπό τη διατήρηση της ενότητας και της συνοχής. Τα άτομα φαίνονται να έχουν προκαθορισμένους ρόλους που πρέπει να εκπληρώσουν στο πλαίσιο μιας ομάδας που μοιάζει με οργανισμό, με στόχο τη λειτουργία και την αναπαραγωγή της (Δουμάνη, 1990 και Λυδάκη, 1997: 42).

Στη σύγχρονη τσιγγάνικη οικογένεια συναντά κανείς κυριολεκτικά την αντιστροφή αυτής της πραγματικότητας, αφού η ομάδα τίθεται όλο και περισσότερο στην υπηρεσία του ατόμου, το οποίο έχει στη διάθεσή του ένα πλήθος επιλογών αναφορικά με τη σχέση του με την ομάδα. Το άτομο μπορεί να διαμορφώσει την ομάδα σύμφωνα με τις ανάγκες του, να την αμφισβητήσει αν δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του ή και να την εγκαταλείψει, όταν δεν ικανοποιεί πλέον τις απαιτήσεις του. Η σύγχρονη τσιγγάνικη οικογένεια αντανακλά τη συμφωνία των ανθρώπων να ζήσουν μαζί για όσο διάστημα κρίνουν ότι η σχέση που δημιουργείται ικανοποιεί τις ατομικές ανάγκες και προσδοκίες τους (Δουμάνη, 1990).

Στην τσιγγάνικη οικογένεια οι ρόλοι του άντρα και της γυναίκας διαφέρουν, αλλά και συμπληρώνουν ο ένας τον άλλον. Ο άντρας είναι αυτός που αντιπροσωπεύει την οικογένεια και υπερασπίζεται το κύρος της στην τοπική κοινωνία. Μέσα στο σπίτι είναι ο αρχηγός και έχει την εξουσία και τη δύναμη λήψης των αποφάσεων. Ο άντρας συνήθως ασχολείται με τις κοινωνικές υποθέσεις και την αναζήτηση εργασίας (Liegeois, 1999).

Η γυναίκα έχει έναν ρόλο πρωταρχικής σημασίας όσον αφορά τη διοίκηση του οίκου της. Οι Τσιγγάνες συνήθως διαχειρίζονται το οικογενειακό εισόδημα και παίρνουν αποφάσεις για τις επιχειρησιακές επενδύσεις. Ακόμη, η γυναίκα αναλαμβάνει τη διεύθυνση των διοικητικών υποθέσεων στους κοινωνικούς οργανισμούς. Η μητρότητα προσδίδει κύρος και σχετική αυτονομία στην Τσιγγάνα, αλλά πάντα αποτελεί ιδιοκτησία του άντρα (Liegeois, 1999 και Λυδάκη, 1997: 55, 62).

Το παιδί στην τσιγγάνικη οικογένεια μαθαίνει από νωρίς τις διάφορες πλευρές των κοινωνικών ρόλων χωρίς καταναγκαστικούς περιορισμούς. Το αγόρι μαθαίνει να εργάζεται με τον πατέρα του και το κορίτσι μένει με τη μητέρα του. Τα παιδιά συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή και στα ταξίδια, διδάσκονται τις οικονομικές δραστηριότητες, στις οποίες θα επιδοθούν, καθώς και τους κώδικες επικοινωνίας μέσα στην κοινωνία και ασχολούνται με τις δραστηριότητες των γονιών τους, οι οποίοι αποσκοπούν στην πλήρη επαγγελματική και κοινωνική κατάρτιση των παιδιών τους (Liegeois, 1999 και Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

1.5 Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα

1.5.1 Το οικιστικό πρόβλημα

Σύμφωνα με την γενική γραμματεία εκπαίδευσης ενηλίκων (ΓΓΕΕ), που είναι δημόσιος οργανισμός, τα άτομα της φυλής των Τσιγγάνων ανέρχονται στα πενήντα με εκατό χιλιάδες άτομα.

Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα ανήκουν σε διάφορες (συχνά και αντιμαχόμενες) φυλές, δεν αποτελούν δηλαδή μια απόλυτα ομοιογενή κοινωνία. Ανεξάρτητα όμως σε ποια φυλή ανήκουν αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα (Λιβάνη, 2001).

Αναφέρονται ενδεικτικά κάποιες διαφοροποιήσεις: Η πλειονότητα των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι χριστιανοί ορθόδοξοι που μιλούν τη γλώσσα «βλάχουρα Ρομά». Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι που ζουν στη δυτική Θράκη αντίθετα είναι μουσουλμάνοι, μέλη της μόνης αναγνωρισμένης μειονότητας στην Ελλάδα από τη συνθήκη της Λοζάννης του 1923 και μιλούν «να – βλάχουρα Ρομά». Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγάλη εισροή Τσιγγάνων από την Αλβανία, τις περιοχές της τέως Γιουγκοσλαβίας κλπ, γεγονός που οξύνει το πρόβλημα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (Λιβάνη, 2001 και Ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, 2000).

Η θέση όλων των Τσιγγάνων είναι σε γενικές γραμμές δυσμενής, εφόσον παραμένουν η πιο αδικημένη και περιθωριοποιημένη κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα (Λιβάνη, 2001).

Υπάρχει ωστόσο μεγάλη διαφορά ως προς την κοινωνική και οικονομική κατάσταση μεταξύ των διαφόρων τσιγγάνικων ομάδων. Στην Αγία Βαρβάρα (δήμος Αττικής) λ.χ. οι Τσιγγάνοι που ζουν εκεί από το 1923 και μετά, δημιούργησαν αρκετά ικανοποιητικές συνθήκες ζωής και εργασίας, ζώντας σε κανονικές κατοικίες, όπως οι υπόλοιποι δημότες. Στα Άνω Λιόσια (δήμος Αττικής) αντίθετα οι Τσιγγάνοι ζουν σε έναν άθλιο καταυλισμό – σκουπιδότοπο. Αυτά είναι δύο χαρακτηριστικά άκρα (Λιβάνη, 2001).

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε ομάδα αφορούν διαφορετική τάξη. Η περισσότερο ενταγμένη ομάδα αντιμετωπίζει μεγάλο πρόβλημα ισότιμης αντιμετώπισης από το ελληνικό κράτος και τους μη Τσιγγάνους Έλληνες, αφού είναι θύμα καθημερινών και αλληπάλληλων ρατσιστικών διακρίσεων. Η πολυπληθέστερη ομάδα των σκηνιτών παρουσιάζει επιπλέον τεράστιο πρόβλημα επιβίωσης (Λιβάνη, 2001).

Σκηνίτες είναι ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων που ζουν σε πενήντα δύο περίπου πρόχειρους και επικίνδυνους καταυλισμούς σε όλη την ελληνική επικράτεια. Το γραφείο ποιότητας ζωής του πρωθυπουργού αναφέρει ότι ξεπερνάνε σήμερα τους σαράντα χιλιάδες ανθρώπους. Την ήδη θολή αριθμητική εικόνα όμως θολώνει ακόμα περισσότερο η υψηλή γεννητικότητα των Τσιγγάνων που παντρεύονται και αποκτούν παιδιά σε πολύ νεαρή ηλικία και η αθρόα εισροή αλλοδαπών ή ανιθαγενών Τσιγγάνων, όπως αναφέρθηκε παραπάνω (Λιβάνη, 2001).

Η ελληνική πολιτεία και οι αρμόδιοι φορείς παραμέλησαν για πάρα πολλά χρόνια αυτή την ομάδα πολιτών και δεν προχώρησαν σε σοβαρές έρευνες – μελέτες, με στόχο την κατανόηση της ιδιαιτερότητας των τσιγγάνικων κοινοτήτων τους και τη στοιχειώδη επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Μόνο τα τελευταία χρόνια και κυρίως χάρη στα ευρωπαϊκά προγράμματα άρχισε μια

τέτοια προσπάθεια ψηλάφησης του χώρου των Τσιγγάνων και στην Ελλάδα (Λιβάνη, 2001).

Η κοινωνικοοικονομική περιθωριοποίηση των σκηνιτών είναι αυτή που απαγορεύει τον εξανθρωπισμό του καθημερινού τους βίου οδηγώντας τους σε πρακτικές επιβίωσης που αντιστρατεύονται την κοινωνική πρόοδο. Το ένα πρόβλημα τους οδηγεί στο άλλο στο πλαίσιο ενός αναπόφευκτου φαύλου κύκλου (Λιβάνη, 2001).

Αν δεν αλλάξουν δραστικά τα δεδομένα, με την πάροδο του χρόνου οι ανειδίκευτοι και αναλφάβητοι στη μεγάλη πλειονότητά τους Τσιγγάνοι είναι καταδικασμένοι να περιθωριοποιηθούν ακόμα περισσότερο λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν πια (Λιβάνη, 2001).

Αναμφίβολα, το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι είναι το οικιστικό και αυτό γιατί η έλλειψη μόνιμης ή/και αξιοπρεπούς οικίας έχει αρνητικό αντίκτυπο σε μια σειρά από άλλα δικαιώματα, όπως αυτό της εκπαίδευσης και της αξιοπρεπούς διαβίωσης (Τμήμα ερευνών της δημόσιας επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999).

Είναι γεγονός ότι η διαμονή σε μόνιμη κατοικία συνδέεται με τη δυνατότητα ενός πολίτη να απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα, αλλά και με τη δυνατότητα του δημοσίου ή ιδιωτών να συναλλάσσεται νομίμως με το πρόσωπο αυτό. Η νομαδική ζωή των Τσιγγάνων και η διαβίωσή τους σε παράνομους καταυλισμούς στα όρια δήμων (χωρίς αναγκαστικά να υπάρχει οικογενειακή τους μερίδα εκεί) λειτουργεί ως εμπόδιο για την κοινωνική ένταξή τους (Τμήμα ερευνών της δημόσιας επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999). Σύμφωνα με τη Λυδάκη (1997) οι Τσιγγάνοι, αντίθετα με τους μύθους, επιδιώκουν τη μόνιμη κατοικία και απώτερος σκοπός όλων είναι να αποκτήσουν ένα οικόπεδο για να στήσουν την παράγκα τους ή να κτίσουν ένα σπίτι, αφού δεν υπάρχει καμία πιθανότητα να τους ενοικιάσει κάποιος ένα (Λυδάκη, 1997: 27).

Η δημόσια επιχείρηση πολεοδομίας και στέγασης (ΔΕΠΙΟΣ) εκπόνησε και παρέδωσε το 1999 την πρώτη και μοναδική εμπειριστατωμένη μελέτη που κατέγραψε τους χώρους διαμονής των τσιγγάνικων κοινοτήτων και τις στεγαστικές ανάγκες των Τσιγγάνων σε όλη την Ελλάδα. Τη μελέτη υιοθέτησαν εκτός της πολιτείας, οι οργανώσεις των Τσιγγάνων (Πανελλήνια ομοσπονδία σωματείων Ελλήνων Ρομ) και το διαδημοτικό δίκτυο ΡΟΜ (Τμήμα ερευνών της δημόσιας επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999).

Σύμφωνα και με την παραπάνω μελέτη, οι συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς είναι δύσκολες. Οι Τσιγγάνοι ζουν σε παράγκες, μέσα στα σκουπίδια, χωρίς καμία πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό και ηλεκτρικό ρεύμα, με ανύπαρκτες εγκαταστάσεις αποχέτευσης, σε υποβαθμισμένες περιοχές. Οι καταυλισμοί αποτελούνται από αυτοσχέδια καταλύματα κατασκευασμένα από σανίδες και νάιλον στο έλεος των καιρικών φαινομένων και των επιδημιών. Αυτές οι παρά-

γκες αποτελούν για πολλούς Τσιγγάνους τις μόνες κατοικίες που γνώρισαν ποτέ στη ζωή τους. Σαν να μην έφταναν οι τρομακτικές συνθήκες διαβίωσης, οι Τσιγγάνοι πέφτουν συχνά θύματα απάτης από ανθρώπους που, εκμεταλλευόμενοι τον αναλφαβητισμό τους και τον πόθο τους να αποκτήσουν ένα σπίτι, τους πουλούν οικόπεδα που δε χτίζονται ή άλλα χωρίς τίτλους ιδιοκτησίας. Παρά την ύπαρξη δικαστικής απόφασης που ορίζει ουσιαστικά ότι δεν μπορεί να γίνει έξωση σκηνιτών αν δεν έχει βρεθεί κατάλληλο μέρος για μετεγκατάσταση, αρκετοί δήμοι έχουν προχωρήσει σε εξώσεις Τσιγγάνων (Λυδάκη, 1997: 28 και Kyuchukov, 2001).

Οι τσιγγάνικοι καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας, με αποτέλεσμα οι μη Τσιγγάνοι δημότες να θεωρούν την παρουσία των Τσιγγάνων ντροπή και υποβάθμιση για την περιοχή τους και να προσπαθούν με κάθε πρόσχημα να τους διώξουν από εκεί. Οι δημοτικές αρχές θεωρούν επίσης επιβάρυνση τους Τσιγγάνους που ζουν στο δήμο τους και αντί να επιλύσουν το πρόβλημα, απλώς προσπαθούν να απαλλαγούν απ' αυτούς με οποιονδήποτε τρόπο. Η συνήθης πρακτική που προσφέρει ένα εύκολο κοινωνικό άλλοθι είναι να κατηγορείται το σύνολο των Τσιγγάνων για παραβατικές πράξεις που έχει διαπράξει μια μικρή μειονότητα (Τμήμα ερευνών της δημόσιας επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999 και Λιβάνη, 2001).

Παρά το ότι η παροχή στέγης αποτελεί συνταγματική επιταγή (άρθρο 21, παράγραφος 4 του συντάγματος) μόλις το 1996 η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόγραμμα βελτίωσης των συνθηκών ζωής των Τσιγγάνων και προώθησης της ένταξής τους στην κοινωνία (Τμήμα ερευνών της δημόσιας επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, 1999).

1.5.2 Η κατάσταση υγείας της φυλής των Τσιγγάνων

Η κατάσταση υγείας της φυλής των Τσιγγάνων εξαρτάται από τους κοινωνικούς παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε ότι οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν στους καταυλισμούς, αλλά και η ελλιπής πρόσβαση των Τσιγγάνων σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη επηρεάζουν αρνητικά την κατάσταση της υγείας τους (Λιβάνη, 2001).

Στη χώρα μας οι έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με την κατάσταση υγείας των Τσιγγάνων έχουν απογοητευτικά αποτελέσματα. Η κατάσταση της υγείας της φυλής και ιδίως των σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κάκιστων συνθηκών διαβίωσής τους, αλλά και της εξαπλωμένης χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Σύμφωνα με έρευνα των γιατρών του κόσμου το 1999, σε κάποιες κοινότητες σκηνιτών μέχρι και το 99% ήταν προσβεβλημένο από τον ιό της ηπατίτιδας Α. Το 50% είχε επίσης εκτεθεί στον ιό της ηπατίτιδας Β (Λιβάνη, 2001).

Το 77% των Τσιγγάνων είναι εντελώς ανασφάλιστοι. Η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι των απόρων, δηλαδή μπορούν να καταφεύγουν στα δημόσια νο-

σοκομεία, όπου δεν είναι καν ευπρόσδεκτοι, ούτε αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι ασθενείς, αναφορικά με τη Λιβάνη (2001). Ακόμα όμως και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί. Σ' αυτές τις περιπτώσεις τα νοσοκομεία απαιτούν κάποια νοσήλια, τα οποία επιχειρούν να εξασφαλίσουν κατακρατώντας τις αστυνομικές ταυτότητες των Τσιγγάνων. Το αποτέλεσμα είναι να μένουν χωρίς το απαραίτητο για τις συναλλαγές τους δελτίο ταυτότητας, όσοι Τσιγγάνοι το διαθέτουν (Λιβάνη, 2001).

Παρόλα αυτά στο πεδίο της πρόσβασης των Τσιγγάνων και της χρήσης των υπηρεσιών του συστήματος υγείας, έχουν σημειωθεί θετικές μεταβολές όπως:

- i. η τακτική παρακολούθηση της εμβολιαστικής κατάστασης των παιδιών
- ii. η εξοικείωση των γυναικών με την εξέταση ΠΑΠ
- iii. η χρήση των αποκεντρωμένων υπηρεσιών υγείας όπως κέντρα υγείας, ΠΙΚΠΑ
- iv. η βελτίωση της αντιμετώπισης των Τσιγγάνων από το προσωπικό των νοσοκομείων ως ισότιμους ασθενείς (Τσάφου, 2007).

1.5.3 Η εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων

Η σχολική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων είναι αιτία και αποτέλεσμα του τρόπου ζωής των Τσιγγάνων. Όλα τα παραπάνω προβλήματα δημιουργούν αρνητική προδιάθεση για ένταξη στο σχολικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό και τον αναλφαβητισμό, παράγοντες οι οποίοι αποτελούν βασικές συνιστώσες του κοινωνικού αποκλεισμού που οδηγεί στην κοινωνική περιθωριοποίηση και απομόνωση (Λιβάνη, 2001).

Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων είναι εκτεθειμένη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία, κλπ. Είναι δηλαδή γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζονται να επιβιώνουν οι Τσιγγάνοι ευθύνεται για το ότι το 60% περίπου του συνόλου των Τσιγγάνων είναι εντελώς αναλφάβητο. Το γεγονός αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να διαιωνίσει τον κοινωνικό – οικονομικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων (Λιβάνη, 2001).

Από τις σχετικές έρευνες καταγράφεται μια ιδιορρυθμία: Συχνά οι Τσιγγάνοι αποδίδουν την σχέση τους με το σχολείο ως προϊόν επιλογής. Στην πραγματικότητα απαγορεύεται κυριολεκτικά στους Τσιγγάνους η πρόσβαση στην εκπαίδευση, δηλαδή την δυνατότητα μελλοντικής κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσης. Οι ρατσιστικές πρακτικές εις βάρος όσων Τσιγγάνων επιθυμούν να εκπαιδευτούν είναι δύο ειδών:

- i. ανοιχτές απόπειρες αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων με κινητοποίηση της κοινωνίας, γονιών, μαθητών, δασκάλων.
- ii. παθητικό αποκλεισμό τους μέσα στην τάξη με την περιθωριοποίησή τους (Λιβάνη, 2001).

Οι απόψεις που επικρατούν για τους λόγους της μη παρακολούθησης των Τσιγγανοπαίδων δεν ανταποκρίνονται στη δική τους πραγματικότητα. Τα Τσιγγανόπαιδα προοδεύουν όταν η εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνει υπ' όψιν τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών, το γεγονός δηλαδή ότι μετακινούνται, ότι δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική κλπ. Τα Τσιγγανόπαιδα αντιμετωπίζονται από μαθητές και δασκάλους ως ενοχλητικοί που καθυστερούν την υλοποίηση του προγράμματος και υποβαθμίζουν την εικόνα του σχολείου. Μέσα σ' αυτές τις κάκιστες συνθήκες είναι φυσικό να νιώθουν ανεπιθύμητα, να απογοητεύονται και να εγκαταλείπουν το σχολείο (Αζίζι – Καλαντζή και Ζώνιου – Σιδέρη και Βλάχου, 1996)

Δύσπιστα και φοβισμένα καθώς είναι τα Τσιγγανόπαιδα, από όσα έχουν ακούσει στο σπίτι τους, πιέζονται επιπλέον να ακολουθήσουν άλλους κανόνες, διαφορετικούς από αυτούς που ενστερνίστηκαν κατά την πρώτη κοινωνικοποίηση μέσα στη διευρυμένη οικογένεια. Η παραμικρή μορφή καταναγκασμού θα φέρει στο προσκήνιο όλα όσα άκουγαν στο σπίτι τους και θα φύγουν, για να επιστρέψουν στους δικούς τους, εκεί όπου όλα είναι γνώριμα (Λυδάκη, 1997: 123).

Σήμερα που το σχολείο εκχωρεί μεγάλο μέρος των ευθυνών του στην οικογένεια, είναι σαφές ότι οι Τσιγγάνοι μαθητές βρίσκονται σε δυσμενή θέση, δεδομένου ότι οι οικογένειές τους δεν μπορούν ούτε να παρακολουθήσουν και να ενισχύσουν την εκπαίδευσή τους στο σπίτι, αλλά ούτε και να διαπραγματευτούν με τους εκπροσώπους του εκπαιδευτικού συστήματος και να διεκδικήσουν υπέρ των παιδιών τους (Λιβάνη, 2001).

Τα μέτρα που έχουν υλοποιηθεί έως σήμερα, με στόχο την ενίσχυση της εκπαίδευσης των Τσιγγανοπαίδων, έχουν ως στόχο τη στήριξη και διευκόλυνση του συγκεκριμένου μαθητικού πληθυσμού για την σχολική τους φοίτηση. Τα μέτρα, όμως, δεν έχουν αποδώσει σημαντικά αποτελέσματα. Κι αυτό γιατί οι δράσεις ατονούν σταδιακά, αφού σχεδιάζονται με αποσπασματικότητα και έχοντας προσωρινή φύση, χωρίς να καθιερώνονται ως εκπαιδευτικοί θεσμοί και χωρίς να υποστηρίζονται από θεσμοθετημένες τοπικές δομές στήριξης (Λιβάνη, 2001).

1.5.4 Η κατάσταση των Τσιγγάνων όσον αφορά την εργασία

Στην περίπτωση των Τσιγγάνων τα προβλήματα που αναφέρουμε παραπάνω διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο και αποτελούν εμπόδια ως προς την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Για τους Τσιγγάνους η ανεργία δεν αποτελεί μόνον την έκφραση της έλλειψης ή της απώλειας εργασίας, αλλά αναφέρεται στην απουσία ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την κοινωνική συμμετοχή. Σε μια εποχή που οι απαιτήσεις της αγοράς αυξάνονται καθημερινά, η μακροχρόνια απουσία των Τσιγγάνων από την εκπαίδευση τους

έχει ουσιαστικά καταδικάσει στην κατώτατη κοινωνική στάθμη (Λιβάνη, 2001).

Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν απασχολούνται πολλοί Τσιγγάνοι με επαγγέλματα επιστημονικά ή εν γένει υψηλής εξειδίκευσης, αλλά ούτε και με τον τομέα των υπηρεσιών (Λιβάνη, 2001).

Σημαντικό όμως είναι και το στοιχείο ότι δεν συναντώνται αξιοσημείωτα ποσοστά Τσιγγάνων σε κατηγορίες επαγγελμάτων που δεν απαιτούν ιδιαίτερες επιστημονικές ή τεχνικές γνώσεις, αλλά στοιχειώδη επαγγελματική εκπαίδευση, όπως υπάλληλοι στους κλάδους παροχής υπηρεσιών, σερβιτόροι, κομμώτριες, πωλητές σε καταστήματα, μηχανικοί αυτοκινήτων κλπ. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει με σαφήνεια την απόσταση των Τσιγγάνων από την τυπική αγορά εργασίας, αλλά και από τους θεσμούς της επαγγελματικής εκπαίδευσης (κυρίως του ΟΑΕΔ), οι οποίοι έχουν συσταθεί και λειτουργούν για την πληροφόρηση, προστασία και στήριξη των ανέργων και των αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας. Ακόμη και όσοι ασχολούνται με το υπαίθριο εμπόριο (λαϊκές) αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμότητας, γιατί αγνοούν τις διαδικασίες απόκτησης άδειας, ενώ δεν είναι πολύ δύσκολο να την αποκτήσουν, σε αντίθεση με την άδεια για πλανόδιο εμπόριο που αποδεικνύεται δυσπρόσιτη (Λιβάνη, 2001).

Με τα νυν άσχημα εκπαιδευτικά δεδομένα μόνο το 40% των Τσιγγάνων ασκούν βιοποριστική εργασία χωρίς όμως βιώσιμες προοπτικές. Το υπόλοιπο 60% των Τσιγγάνων είναι άνεργοι, συνταξιούχοι, ασχολούμενοι με τα οικιακά κλπ. Ο αποκλεισμός τους όμως από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις στη ζωή τους συνολικά, δεδομένου ότι δεν τους καταδικάζει μόνο στη φτώχεια, αλλά τους ωθεί ολοένα και περισσότερο στην παραβατικότητα και δη στη διακίνηση ναρκωτικών (Λιβάνη, 2001).

Υπογραμμίζεται ότι οι Τσιγγάνες βρίσκονται σε πιο δύσκολη θέση, αφού απουσιάζουν εντελώς από την αγορά εργασίας (Λιβάνη, 2001).

1.5.5 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων με τις δημοτικές αρχές

Οι Τσιγγάνοι λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι αναγκασμένοι να επιβιώνουν έχουν συχνότατα μεγάλες εκκρεμότητες ως δημότες και πολίτες. Οποιαδήποτε προσπάθεια της πολιτείας να αντιμετωπίσει τα πολλά προβλήματα των Τσιγγάνων, θα προσκρούει πάντα στο γεγονός ότι αρκετοί από αυτούς, απλούστατα, «δεν υπάρχουν» (Λιβάνη, 2001).

Σύμφωνα με έρευνα του δικτύου POM – υπουργείου εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων, το 5,5% των ερωτηθέντων δεν είχε δηλωθεί στο ληξιαρχείο, 10 % δεν έχει ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, το 25% των διακειμένων λόγω ηλικίας δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και το 50% περίπου δεν έχει εγγραφεί στα δημοτολόγια. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί με τη σειρά του ή ανατροφοδοτεί όλα τα υπόλοιπα προβλήματα των Τσιγγάνων εμποδίζοντας την

επίλυσή τους. Ένα αδήλωτο παιδί (ή παιδί αδήλωτων γονιών) δεν μπορεί λ.χ. να εγγραφεί στο σχολείο. Ο αδήλωτος πολίτης απλούστατα δεν υπάρχει για το κράτος. Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλφαβητισμού και έλλειψης εξοικείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησής τους. Έτσι απαλλάσσονται απ' αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που μεγιστοποιεί την πεποίθηση των Τσιγγάνων ότι το ελληνικό κράτος είναι εχθρικό απέναντί τους (Λιβάνη, 2001).

Οι Τσιγγάνοι στη χώρα μας δεν έχουν κανένα δικαίωμα ως προς τις διαπραγματεύσεις και ελάχιστη πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο. Πολλές φορές δεν έχουν ούτε καν πρόσβαση στις δράσεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων και κάποιων άλλων φορέων που δραστηριοποιήθηκαν τελευταία υπέρ τους (Λιβάνη, 2001).

Οι περισσότεροι δήμοι ακολουθούν την ίδια γραμμή. Δεν διευκολύνουν τις νόμιμες συναλλαγές των Τσιγγάνων με τις υπηρεσίες τους και κρατούν τους Τσιγγάνους σε συνθήκες εξαθλίωσης ώστε να τους αναγκάσουν να φύγουν από τα όρια του δήμου τους (Λιβάνη, 2001).

1.5.6 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων με τις αστυνομικές αρχές

Η στάση των ελληνικών δημοσίων αρχών απέναντι στην κοινωνική ομάδα των Τσιγγάνων έχει κατ' επανάληψη αποτελέσει αντικείμενο επικρίσεων εκ μέρους διεθνών παρατηρητηρίων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επεισόδια κατάχρησης εξουσίας της αστυνομίας εις βάρος των Τσιγγάνων καταγγέλλονται πολύ συχνά από τους ενδιαφερόμενους, αλλά και από τον τύπο ακόμα. Αστυνομικά όργανα μεταχειρίζονται αβασάνιστα δυσανάλογη βία εναντίον τους χωρίς το φόβο της έκθεσης στα μάτια της κοινής γνώμης που θεωρεί ούτως ή άλλως τους Τσιγγάνους κλέφτες δικαιολογώντας έτσι κάθε παράνομη ενέργεια της αστυνομίας (Λιβάνη, 2001).

Επιπλέον οι αστυνομικές αρχές συχνά δεν ολοκληρώνουν τις έρευνες όταν αφορούν σε βίαια επεισόδια εις βάρος των Τσιγγάνων, ούτε τιμωρούν αστυνομικά όργανα που έκαναν κατάχρηση. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της εκτέλεσης του τσιγγάνου Αγγέλου Τσελάλ τον Απρίλιο του 1998 από τη Χαλκηδόνα Θεσσαλονίκης στο Παρθένι από αστυνομικά όργανα που στη συνέχεια απηλλάγησαν των κατηγοριών λόγω αυτοάμυνας. Αν οι ίδιοι οι αδικηθέντες προσπαθήσουν να κινήσουν τις νόμιμες διαδικασίες υπεράσπισής τους, ως ανίσχυροι πολίτες δεύτερης κατηγορίας συχνά εκβιάζονται να παραιτηθούν (Λιβάνη, 2001).

Άλλωστε για τους Τσιγγάνους δεν αποτελεί παραβατική συμπεριφορά η πώληση προϊόντων χωρίς τη σχετική άδεια ή η παράβαση του κώδικα οδικής κυκλοφορίας που είναι τα συνηθισμένα αδικήματά τους. Κατά τη γνώμη τους, δεν κάνουν κακό σε κανέναν. Απλώς οι άλλοι τους εχθρεύονται. Έξω από το

σπίτι τους, την κοινότητά τους, караδοκούν κίνδυνοι τους οποίους δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν (Λυδάκη, 1997: 122).

Όπως δήλωσε η Ντιμιτρίνα Πετρόβα, διευθύντρια του ευρωπαϊκού κέντρου για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων το 1998, «Οι Ρομά στην Ελλάδα δεν λογαριάζονται για άνθρωποι» (Λιβάνη, 2001)

Η ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) του συμβουλίου της Ευρώπης δίνει έμφαση στο γεγονός ότι υπάρχει επιτακτική ανάγκη βελτίωσης της αντιμετώπισης απέναντι στα μέλη των μειονοτικών ομάδων. Γι' αυτό η ECRI σημειώνει με ενδιαφέρον την πρόσφατη συγκρότηση σώματος για την εξέταση των κατηγοριών που αφορούν τις πιο σοβαρές περιπτώσεις παράνομης συμπεριφοράς της αστυνομίας και τονίζει ότι η συγκεκριμένη αρχή πρέπει να είναι ανεξάρτητη και προσιτή στα μέλη των μειονοτικών ομάδων (Ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, 2000).

1.6 Συμπεράσματα

Από όσα έχουν αναφερθεί για τους Τσιγγάνους αντιλαμβανόμαστε ότι τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν εξαρτώνται από την κοινωνική τους ένταξη και συνδέονται με αυτή. Για το λόγο αυτό η κάθε προσπάθεια που γίνεται για επίλυση αυτών των προβλημάτων οφείλει να χαραχθεί προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης των κοινωνικών διακρίσεων (Λιβάνη, 2001).

Η διακήρυξη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μειονοτήτων αναφέρει με σαφήνεια ότι τα κράτη έχουν καθήκον να προστατεύουν τόσο την ύπαρξη όσο και την εθνική ή εθνοτική, πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα των μειονοτήτων και να ενθαρρύνουν τη δημιουργία συνθηκών που προωθούν την ταυτότητα αυτή (Λιβάνη, 2001).

Οι Τσιγγάνοι δικαιούνται ισονομία και πρέπει να απολαμβάνουν πλήρη και ίσα δικαιώματα με όλους τους πολίτες ενός κράτους και να μπορούν να συμμετέχουν μέσω εκπροσώπων τους στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή πολιτικών που τους αφορούν (Λιβάνη, 2001).

Αναμφισβήτητο είναι ότι πρέπει να υποστηριχθεί και να ενθαρρυνθεί η διαπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων, με σκοπό την καταπολέμηση της προκατάληψης και των αρνητικών στερεοτύπων. Το σχολικό σύστημα οφείλει να επαναπροσδιορίσει τη δομή και τη λειτουργία του, λαμβάνοντας σοβαρά υπ' όψιν τις ιδιαιτερότητες (κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές) των Τσιγγανοπαίδων. Απαραίτητη στο σημείο αυτό είναι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών πάνω σε διαφορετικούς πολιτισμούς, τόσο στη βασική τους εκπαίδευση όσο και στην επιμόρφωση τους, ώστε να απαλλαγούν από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που φέρουν (Βασιλειάδου και Παυλή – Κορρέ, 1996).

Οι ελληνικές αρχές συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο την ανάγκη βελτίωσης της κατάστασης των Τσιγγάνων. Το 1996 υιοθετήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα πλήρες κυβερνητικό πρόγραμμα δράσης που αποβλέπει στην εξάλειψη των εμποδίων για την κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων και στη βελτίωση της συμπεριφοράς της κοινωνίας απέναντι στα μέλη αυτής της μειονοτικής ομάδας. Αυτό το πρόγραμμα προσφέρει ένα πλαίσιο για την υιοθέτηση ειδικών προγραμμάτων των οποίων η εκτέλεση βαρύνει τις τοπικές αρχές των περιφερειών όπου ζουν οι κοινότητες των Τσιγγάνων. Αυτά τα προγράμματα αφορούν μεταξύ άλλων την κατοικία, την εκπαίδευση, την υγεία, την επαγγελματική κατάρτιση και την εργασία, τον πολιτισμό και την άθληση. Η ECRl (Ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας) χαιρετίζει την υιοθέτηση αυτής της συνολικής στρατηγικής προς όφελος της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων, όπως επίσης και τις πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της παραπάνω πολιτικής. Πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια, με στόχο την ευαισθητοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων, των αστυνομικών, και των εκπαιδευτικών στα προβλήματα των Τσιγγάνων. Επίσης, χρηματοδοτήθηκαν δύο προγράμματα, ένα από το υπουργείο εσωτερικών, που έδωσε την ευκαιρία στα όργανα της διοίκησης να αποκτήσουν τις κατάλληλες βάσεις για τη βελτίωση της ζωής των Τσιγγάνων και ένα από το υπουργείο παιδείας και θρησκευμάτων, με στόχο την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων σε σχολεία σχεδόν παντού σε όλη τη χώρα. Η ECRl ενθαρρύνει τις ελληνικές αρχές να πολλαπλασιάσουν τέτοιου είδους πρωτοβουλίες και να ελέγχουν την αποτελεσματικότητά τους. Από αυτή την άποψη, η ECRl ελπίζει ότι τα διάφορα αρμόδια υπουργεία θα διαθέσουν πιστώσεις για να διευκολύνουν την έναρξη εφαρμογής ενός προγράμματος δράσης και ότι η διϋπουργική επιτροπή, που θα κληθεί να επιτηρήσει και να συντονίσει την εφαρμογή αυτού του προγράμματος, θα διοριστεί επίσημα το συντομότερο δυνατό (Ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, 2000).

Η αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε πολιτικής, που πρέπει και μπορεί να ακολουθηθεί σε σχέση με τους Τσιγγάνους, προϋποθέτει τη συνεργασία πολλών επιπέδων της κυβέρνησης. Έτσι, ακόμα και μια καλή προσέγγιση μερικών κρατικών λειτουργών μπορεί να μην προχωρήσει λόγω των τοπικών αρχών. Όμως η ευθύνη για την ανεπαρκή εφαρμογή πολιτικής δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στις τοπικές αρχές. Σε ορισμένες χώρες οι οποίες έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες να αναπτύξουν συνολικές πολιτικές για τους Τσιγγάνους, οι κρατικοί λειτουργοί που διορίζονται για να υλοποιήσουν αυτές τις πολιτικές ενεργούν χωρίς την αναγκαία υποστήριξη από τα ανώτατα επίπεδα της κυβέρνησης. Για να είναι αποτελεσματικοί, οι κρατικοί λειτουργοί χρειάζονται την υποστήριξη τόσο της κεντρικής ηγεσίας της χώρας όσο και των τοπικών αξιωματούχων (Ελληνικό παρατηρητήριο των συμφωνιών του Ελσίνκι, 1999).

Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι Τσιγγάνοι είναι διαφορετικοί ως λαός, αλλά δεν είναι κατώτεροι. Σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, όπως οι σύγχρονες, όλοι μπορούν και πρέπει να προσφέρουν χωρίς να εμποδίζονται και να αποκλείονται. Η πλειοψηφία οφείλει μέσα από κατάλληλες πρακτικές, αρχικά

να αναγνωρίσει, στη συνέχεια να κατανοήσει και τέλος να σεβαστεί το διαφορετικό που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το τσιγγάνικο βίωμα (Liegeois, 1999).

Κεφάλαιο δεύτερο

Κοινωνικός αποκλεισμός και Τσιγγάνοι

2.1 Ο κοινωνικός αποκλεισμός

Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός προήλθε αρχικά από τις πολιτικές συζητήσεις στη Γαλλία τη δεκαετία του 1960 και είχε ως σκοπό να περιγράψει την ευρεία έννοια της απόκλισης από τις κυρίαρχες αξίες. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε κείμενο της ευρωπαϊκής κοινότητας το 1989, κατά τη συζήτηση της διαμόρφωσης του κοινωνικού χάρτη. Από εκείνη τη χρονική στιγμή, ο όρος χρησιμοποιείται συχνά, τόσο σε κείμενα που αφορούν προγράμματα καταπολέμησης κοινωνικού αποκλεισμού, τα οποία ενισχύονται οικονομικά από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και από τους κοινωνικούς επιστήμονες (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί αντικείμενο έντονων αμφισβητήσεων, καθώς υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί, ανάλογα πάντοτε με την οπτική γωνία και τον τρόπο με τον οποίο το φαινόμενο γίνεται αντιληπτό από τον εκάστοτε μελετητή. Ο όρος προσεγγίζεται με τρεις κυρίως τρόπους. Η απασχόληση λαμβάνεται ως κύριος παράγοντας κοινωνικής ενσωμάτωσης του ατόμου, μέσω τους εισοδήματός του και των κοινωνικών δικτύων που αποκτά. Από την άλλη πλευρά, η ανέχεια αποτελεί το αίτιο του αποκλεισμού και σχετίζεται με το χαμηλό εισόδημα και την έλλειψη υλικών αγαθών. Τέλος, τα αποκλεισμένα άτομα αντιμετωπίζονται ως άτομα τα οποία παρεκκλίνουν από τα χρηστά και πολιτισμικά πρότυπα, επιδεικνύοντας έναν πολιτισμό φτώχειας. Τα άτομα αυτά θεωρούνται υπεύθυνα για τη δική τους φτώχεια, αλλά και τη μετάδοσή της στις επόμενες γενεές (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Το παρατηρητήριο των ευρωπαϊκών επιτροπών για τις εθνικές πολιτικές συνδέει τον κοινωνικό αποκλεισμό με τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών, με ένα συγκεκριμένο βασικό βιοτικό επίπεδο και με τη συμμετοχή σε σημαντικές κοινωνικές και επαγγελματικές ευκαιρίες της κοινωνίας (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Gallie and Paugam, 2002 and CEIES, 1999).

2.2 Η διάκριση του κοινωνικού αποκλεισμού

Σύμφωνα με το κέντρο ανάλυσης του κοινωνικού αποκλεισμού της Μ. Βρετανίας, ο κοινωνικός αποκλεισμός διακρίνεται σε ακούσιο και εκούσιο. Ορισμένα άτομα ή ομάδες ατόμων δεν μπορούν ή δε θέλουν να μετέχουν στην κοινωνική συμμετοχή και δράση. Η απόφασή τους να απέχουν από τα κοινά πολλές φορές συμβαίνει, καθώς έχουν την εντύπωση ότι η συμμετοχή τους δεν θα εκτιμηθεί από τους συμπολίτες τους. Επομένως, αποκλεισμός υφίσταται εάν

η κοινωνία πραγματικά αρνείται τη συμμετοχή τους (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Κοινωνικά αποκλεισμένοι είναι αυτοί που τα κοινωνικά τους δικαιώματα καταργούνται στην πράξη, η κοινωνική προκατάληψη τους στιγματίζει ανεξίτηλα και στερούνται όσα απολαμβάνει η πλειοψηφία των πολιτών (Τσιάκαλος, 1998).

2.3 Οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού

Οι βασικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού διαφοροποιούνται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσονται. Οι διαστάσεις αυτές μπορεί να είναι οικονομικού, κοινωνικού, πολιτισμικού, γεωγραφικού και πολιτικού χαρακτήρα. Σε κάθε μία από τις παραπάνω διαστάσεις επιδρούν διαφορετικοί παράγοντες, όπως είναι η ανεργία, η υποαπασχόληση, η έλλειψη στέγης, η φτώχεια, τα συστήματα αξιών, η υπηκοότητα, το φύλο, ο κύκλος ζωής, η εθνότητα, ο τρόπος ζωής, η εκπαίδευση και η κατάρτιση, η θρησκεία, η μετανάστευση, η διαμονή σε αστική ή αγροτική περιοχή κ.ά. (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Τσιάκαλος, 1998).

Ειδικότερα, το χαμηλό εισόδημα αποτελεί δείκτη κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς συνδέεται με το χαμηλό προσδόκιμο μέσο όρο ζωής, την έλλειψη συμμετοχής στα κοινωνικά δρώμενα, την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό από την πλειονότητα των υπηρεσιών. Κάποιες από τις οικονομικά ευάλωτες ομάδες είναι οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, τα άτομα με αναπηρίες, οι άνεργοι άνω των σαράντα πέντε ετών, οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας κ.λπ. (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η ελλιπής εκπαίδευση αποτελεί, επίσης, δείκτη κοινωνικού αποκλεισμού. Οι πολίτες που αποκλείονται από το σχολείο ή το εγκαταλείπουν πρόωρα δεν έχουν την ευκαιρία να αποκτήσουν εξειδικευμένη γνώση και να ανελιχθούν κοινωνικά και οικονομικά (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης μπορούν να φανούν επίσης οι συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού. Η παραοικονομία στο χώρο της υγείας και η συγκρουσιακή σχέση των υπηρεσιών κράτους και ιδιωτικού τομέα αποτελούν εμπόδια στην ισότιμη πρόσβαση των πολιτών και αναπαράγουν τις κοινωνικές ανισότητες (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η έλλειψη στέγης ή η κακής ποιότητας στέγαση αποτελεί έναν ακόμη δείκτη κοινωνικού αποκλεισμού, ο οποίος επηρεάζει τόσο την ατομική όσο και την οικογενειακή υγεία και ανάπτυξη. Ειδικά για τα άτομα που διαμένουν στα αστικά κέντρα, η στέγαση και οι συνθήκες κατοικίας αποτελούν παράγοντα αποκλεισμού (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η κοινωνία και οι δομές της ίδιας της περιοχής, όπου εγκαθίστανται οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, ανέκαθεν είχαν την τάση να συμπεριφέρονται

μειωτικά στους ανθρώπους που παρουσίαζαν κάποια διαφορετικότητα, προσπαθώντας να επιβάλουν τους δικούς τους κανόνες, ώστε να επιτυγχάνεται η συνοχή που στηρίζεται στη μονο – πολιτισμικότητα. Η διαφορετικότητα του ατόμου και η άρνηση εκ μέρους του να αποδεχθεί τα πρότυπα συμπεριφοράς στο χώρο υποδοχής, καταλήγουν σε στερεότυπα και προκαταλήψεις και αποτελούν στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Οι ψυχοκοινωνικές μειονεξίες και τα αρνητικά συναισθήματα, όπως η ματαίωση, η ενοχή, η μειωμένη αυτοεκτίμηση, αποτελούν καταστάσεις αρκετά συνηθισμένες στις ευπαθείς ομάδες (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

2.4 Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων

Όπως αναφέραμε σε προηγούμενο σημείο της εργασίας, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο και δυναμικό φαινόμενο, που απορρέει από την περιορισμένη πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά, η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως στην οικονομική ανέχεια και την περιθωριοποίηση. Ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο και παρουσιάζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αποτελέσουν θύματα κοινωνικού αποκλεισμού. Μια από τις κατηγορίες αυτές είναι οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι βιώνουν έντονα τη φτώχεια, την ανεργία, τον αποκλεισμό από το σχολείο και την περιθωριοποίηση (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Οι Τσιγγάνοι βρίσκονται για «αιώνες» (Liegeois, 1999 και Ντούσας, 1997 και Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996) στο κοινωνικό περιθώριο, γράφοντας μια ξεχωριστή ιστορία παράλληλης διαβίωσης με την κυρίαρχη κοινωνία χωρίς να χαθούν ή να αφομοιωθούν από τα διάφορα πολιτισμικά – κοινωνικά – οικονομικά συστήματα. Στη διαδρομή της ιστορίας, τους βρίσκουμε να ζουν στο περιθώριο των πόλεων έξω από τα κάστρα, στα σταυροδρόμια των επαρχιακών και αστικών δρόμων μακριά από τον οικισμό. Και σήμερα ακόμη ζουν στις πιο υποβαθμισμένες περιοχές, δίπλα στις πιο ασύμβατες προς κατοικία χρήσεις γης, εκφράζοντας εκεί τα έντονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας τους. Καθημερινά ακούμε στα δελτία ειδήσεων για διωγμούς, απαγορεύσεις και διακρίσεις σε βάρος των τσιγγάνων, ενώ αναφέρονται συχνά προσπάθειες αφομοίωσης των Τσιγγάνων, με παράλληλη εγκατάστασή τους σε περιοχές υπό συνθήκες και όρους ξένες προς την κοινωνία των τσιγγάνων (Liegeois, 1999 και Ντούσας, 1997 και Τερζοπούλου και Γεωργίου, 1996).

Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα κατέχουν το χαμηλότερο επίπεδο διαβίωσης και μόρφωσης. Παρόλο που οι Τσιγγάνοι είναι γηγενείς αντιμετωπίζουν πολύ περισσότερα κοινωνικά και πολιτιστικά προβλήματα από τους μετανάστες, γιατί θεωρούνται ξένο σώμα και δεν έχουν εκπροσώπηση στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχή τους στις πολιτικοκοινωνικές διαδικασίες είναι ακόμα περιθωριακή ή και ανύπαρκτη, επειδή ο αναλφαβητισμός τους σε μεγάλη κλίμακα δεν τους επιτρέπει να παρακολουθούν ούτε από μακριά τις πραγματικές

εξελίξεις στην κοινωνία. Οι Τσιγγάνοι δεν έχουν εμπειρία του γραπτού λόγου και της σχολικής φοίτησης και δεν ενισχύεται η κουλτούρα τους και η πολιτιστική τους ταυτότητα από το κρατικό σύστημα (Μελέτη για την ανίχνευση εκπαιδευτικών αναγκών των Ρομά, 2010).

Η διαμονή τους σε ξένες ιδιοκτησίες αποτελεί επίσης έναν παράγοντα αποκλεισμού. Στη δυτική Ευρώπη οι μετακινούμενοι Τσιγγάνοι μένουν σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους που τους παραχωρούνται. Οι χώροι αυτοί βρίσκονται έξω από τις πόλεις, όπου εξασφαλίζεται η διαμονή τους και η διαβίωσή τους σε υγιεινές συνθήκες. Παράλληλα όμως οι χώροι αυτοί έχουν χαρακτηριστεί ως γκέτο χωρίς καμιά ειδική μελέτη, για τη δυνατότητα πολιτισμικής έκφρασης των Τσιγγάνων στον τόπο αυτό (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004 και Μελέτη για την ανίχνευση εκπαιδευτικών αναγκών των Ρομά, 2010).

Στην Ελλάδα, στα Άνω Λιόσια Αττικής παραχωρήθηκε για χρήση ένας χώρος που ποτέ δεν διαμορφώθηκε, χιλιόμετρα μακριά από τον οικιστικό ιστό, στην πιο υποβαθμισμένη περιοχή ανάμεσα σε λατομεία, μονάδες έτοιμου σκυροδέματος και εκτεταμένες περιοχές απόρριψης μπαζών. Ήταν μια προσπάθεια που σφραγίστηκε από χιλιάδες παλινδρομήσεις ανάμεσα στη βούληση της πολιτείας και τις τοπικές αντιδράσεις. Η πολιτεία φαίνεται πως ξεφορτώνεται τους Τσιγγάνους σε δήμους με χαρακτηριστικά υποβάθμισης (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004 και Μελέτη για την ανίχνευση εκπαιδευτικών αναγκών των Ρομά, 2010).

Προσπάθειες από τους ίδιους για εδραιοποίηση απέδειξαν πως και αυτή η διαδικασία είναι δύσκολη. Οι Τσιγγάνοι πολλές φορές αγοράζουν οικοπέδα μη οικοδομήσιμα, εκτός σχεδίου πόλεως ή υπό ένταξη, χτίζουν παράγκες και σπίτια που συχνά δεν ξεφεύγουν από τα συνεργεία κατεδάφισης. Οι δήμοι τους επιβάλλουν εμπόδια στην έκδοση αδειών οικοδομής (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004).

2.5 Η επιβολή και η διατήρηση του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός επιβάλλεται από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα και διατηρείται από τους κοινωνικά αποκλεισμένους.

Οι υπάρχουσες κοινωνικές δομές (θεσμοί, οργανισμοί, κτλ.) αναπαράγουν τις ιδέες, τα πρότυπα και τις συμπεριφορές που η κυρίαρχη ομάδα ή ομάδες θεωρούν ως φυσιολογικές, ορθές ή επιθυμητές. Ο αποκλεισμός αναπαράγεται και από τις κυρίαρχες ιδεολογίες και τα υπάρχοντα αρνητικά στερεότυπα που δικαιολογούν και εξηγούν την υφιστάμενη κατάσταση των Τσιγγάνων. Η αναπαραγωγή αυτών των αρνητικών αντιλήψεων διαιωνίζεται και από την ύπαρξη θεσμικών πλαισίων και πρακτικών της διοίκησης που επιτείνουν το φαινόμενο της διαφοράς των εντός και εκτός του κοινωνικού συνόλου (Ρήγα και Δαϊμονάκου, 2001).

Κατ' αυτήν την αντίληψη η περιθωριοποίηση που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι οφείλεται στους ίδιους, στις «περιορισμένες ικανότητές τους», στον «παράδοξο ή αναχρονιστικό τρόπο ζωής τους», στην «έλλειψη κινήτρων για κοινωνική πρόοδο» (Ρήγα και Δαιμονάκου, 2001: 128). «Με το να κατηγορείται βεβαίως το θύμα αποκρύπτονται οι πραγματικές αιτίες του αποκλεισμού» (Ρήγα και Δαιμονάκου, 2001: 128). Λόγου χάρη, αντί για το ρατσισμό του διευθυντή του σχολείου που δεν θέλει τα Τσιγγανόπαιδα στο σχολείο του μιλάμε για το ότι «οι Τσιγγάνοι δεν θέλουν να στείλουν τα παιδιά τους σχολείο» (Ρήγα και Δαιμονάκου, 2001: 128) ή, αντί να αναφερόμαστε στην άρνηση ή την κωλυσιεργία της Πολιτείας να παρέχει υπηρεσίες αποχέτευσης ή αποκομιδής σκουπιδιών κάνουμε λόγο για το ότι «δεν τους αρέσει η καθαριότητα» (Ρήγα και Δαιμονάκου, 2001: 128).

Το πιο σημαντικό, όσον αφορά τη δύναμη της κοινωνίας να αναπαράγει τον αποκλεισμό μιας ομάδας, είναι ότι το άτομο που τον υφίσταται, με τα μέσα που διαθέτει, δεν δύναται να προστατευτεί από τη μεταχείριση που του ασκείται. Όλοι γνωρίζουμε ότι η φοίτηση των Τσιγγανοπαίδων είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, η έλλειψη κατάλληλης στέγης. Αν σε αυτά προστεθεί και η ανάρμοστη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών και του διοικητικού προσωπικού των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καταλαβαίνουμε πόσο δύσκολη καθίσταται η πρόσβαση στο κοινωνικό αγαθό που λέγεται εκπαίδευση, η έλλειψη της οποίας και διατηρεί στο κοινωνικό περιθώριο το χρόνια αποκλεισμένο άτομο (Ρήγα και Δαιμονάκου, 2001).

Ο αποκλεισμός όμως αναπαράγεται και από τους ίδιους τους Τσιγγάνους εξ αιτίας των ελλείψεων τις οποίες αντιμετωπίζουν.

Για τους Τσιγγάνους σήμερα δεν υπάρχουν πολλές και σοβαρές πηγές οικονομικής δραστηριότητας και ανάπτυξης. Η έλλειψη δεξιοτήτων αποτελεί βασικό παράγοντα για την μη πρόσληψη ή απασχόληση τόσο από ιδιωτικούς όσο και από δημόσιους φορείς (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004).

Η απουσία αυτόνομης εκπροσώπησης των Τσιγγάνων και η ολοκληρωτική τους αποχή από τα κοινωνικά δρώμενα, οδηγεί στην έλλειψη αυτοπεποίθησης κατά τη συναλλαγή τους με τους μη Τσιγγάνους συμπολίτες τους (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004).

Η έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στο κοινωνικό σύνολο και στις πρωτοβουλίες που λαμβάνει η πολιτεία προς όφελός τους, τους οδηγούν σε μη αποδεκτές πρακτικές επιβίωσης (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004).

Η πιθανή επιθετικότητα, παραβατικότητα και εγκληματικότητα που μπορεί να εκδηλώσουν τα μέλη των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, προάγεται από την ζωή στο περιθώριο. Η στέρηση κάθε ανθρώπινου και ατομικού δικαιώματος, ο συνεχής στιγματισμός και η αυξανόμενη καχυποψία (π.χ. ότι οι μετανάστες είναι επιρρεπείς στην εγκληματική συμπεριφορά) λειτουργεί ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία και οδηγεί ακριβώς εκεί που η κοινωνία φοβάται:

στην κλοπή και την καταστρατήγηση των νομικών και κοινωνικών κανόνων (Ντούσας, 1997).

Η πίεση που ασκείται έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της υφισταμένης κατάστασης, της περιθωριοποίησης των Τσιγγάνων. Επομένως, μεταξύ των συνεπειών του αποκλεισμού συμπεριλαμβάνονται: η εξάρτηση των θυμάτων από την πολιτεία, στην οποία προστρέχουν για την επίλυση των προβλημάτων τους ως παθητικοί αποδέκτες ελεημοσύνης και η επαγγελματική δραστηριοποίησή τους σε τομείς χαμηλής κοινωνικής και οικονομικής τάξης ή ακόμη η ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων (Γκότοβος, 2002).

Όταν γίνεται προσπάθεια να ξεφύγουν από το περιθώριο στο οποίο είναι εγκλωβισμένοι οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζουν:

- i. τους φραγμούς που υπάρχουν στο σύστημα, την ανεπαρκή νομοθεσία και τις πολύπλοκες διοικητικές διαδικασίες, το πλήθος των απαιτούμενων εγγράφων, την έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, το λειτουργικό αναλφαβητισμό τους και την οικονομική τους δυσχέρεια. Για παράδειγμα για την υποβολή αίτησης στεγαστικού δανείου για την απόκτηση κατοικίας, συναντούν την άρνηση των δημάρχων να τους εκδώσουν βεβαίωση μονίμου κατοικίας, για την πρόσβαση των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση συναντούν την άρνηση εγγραφής τους στα σχολεία, με την αιτιολογία ότι δεν είναι εμβολιασμένα, για την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας συναντούν την άρνηση παροχής τους, με την αιτιολογία ότι δεν διαθέτουν βιβλιάριο υγείας ή πρόνοιας, για την διεκδίκηση πληθώρας κοινωνικών αγαθών αντιμετωπίζουν τον αποκλεισμό τους λόγω έλλειψης αστυνομικής ταυτότητας / εγγραφής σε δημοτολόγια, και τέλος για την εργασία αντιμετωπίζουν τον αποκλεισμό τους λόγω έλλειψης εξειδίκευσης, την ανάρμοστη συμπεριφορά των δημοσίων λειτουργών, ρατσισμό, άνιση μεταχείριση, παρελκυστική συμπεριφορά, αδιαφορία και μη ενημέρωση (π.χ. γιατρός που αρνείται να εξετάσει Τσιγγάνο, αστυνομικός που ασκεί βία λόγω προκαταλήψεων για την ενδεχόμενη παραβατική τους συμπεριφορά, κτλ.)
- ii. άγνοια της νομοθεσίας περί προστασίας των δικαιωμάτων τους τόσο εκ μέρους των υπαλλήλων όσο και εκ μέρους των ιδίων (π.χ. τι προβλέπει ο νόμος, ποιες είναι οι συγκεκριμένες διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν).
- iii. δυσπιστία εκ μέρους των δημοσίων λειτουργών ως προς τα κίνητρα που τους οδηγούν να ζητήσουν ο,τιδήποτε, και εκ μέρους των ιδίων των Τσιγγάνων, ως προς στο τι αποσκοπούν τα τυχόν μέτρα που λαμβάνονται υπέρ αυτών (Γκότοβος, 2002: 91).

2.6 Οι ψυχολογικές συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων

Οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, άδικα θύματα των διακρίσεων, του αποκλεισμού, της προκατάληψης, της δεισιδαιμονίας και της μη συμμετοχής

τους στην κοινωνία, επιδεινώνουν την ψυχολογική τους κατάσταση και στις χειρότερες περιπτώσεις μπορεί ακόμα και να υφίστανται κακοποίηση σωματική ή ψυχολογική. Η τεράστια οικονομική και συναισθηματική πίεση που ταλανίζει τα άτομα αυτά, συχνά οδηγεί σε προβληματικές προσωπικές, οικογενειακές σχέσεις και διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά και καταστάσεις κοινωνικής απομόνωσης. Οι ψυχοκοινωνικές αδυναμίες που παρατίθενται ακολούθως και ο διαταραγμένος συναισθηματικός κόσμος είναι καταστάσεις που εμφανίζονται πολύ συχνά στις ευπαθείς ομάδες (Παππά, 2007).

Το άγχος και φόβος είναι τα συναισθήματα από τα οποία διακατέχονται οι ευπαθείς ομάδες και αποτελούν λογική συνέπεια της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας που βιώνουν. Τα συναισθήματα αυτά γίνονται με τη σειρά τους αιτίες θυμού, οργής, επιθετικότητας, βίας, αλλά και βαθιάς κατάθλιψης (Παππά, 2007).

Συνηθισμένο συναίσθημα στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού είναι και η ματαίωση. Λόγω της περιθωριοποίησής τους και της συνειδητοποίησης της κατάστασης αυτής, μπροστά τους ορθώνεται η αδυναμία να έχουν προσδοκίες για τη ζωή και να κάνουν όνειρα έξω από τον καθημερινό αγώνα επιβίωσης. Το αίσθημα της ματαίωσης οδηγεί σταδιακά στην απελπισία και την απόγνωση, μειώνει την αυτοεκτίμηση και καθιστά ιδιαίτερα εύθραυστη την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Πολλά μέλη ευπαθών κοινωνικών ομάδων διακατέχονται επίσης από συναισθήματα ενοχής και ντροπής, εφόσον συνειδητοποιούν ότι εκ των πραγμάτων δεν δύνανται να προσφέρουν στα παιδιά και την οικογένειά τους την ικανοποίηση μιας αξιοπρεπούς και ποιοτικής ζωής (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Τέλος, η αρνητική θέση του ευρύτερου πληθυσμού για την ασθένεια, την αναπηρία, την καταγωγή οδηγεί στη μοναξιά και την απομόνωση. Πολλές φορές τα άτομα αυτά αναπτύσσουν, ως επιλογή και ως στρατηγική άμυνας, την αυτοαπομόνωση και τον αυτοαποκλεισμό, προκειμένου να αποφύγουν το φόβο της απόρριψης (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Παράλληλα, η απομάκρυνση από τη χώρα καταγωγής δημιουργεί στους Τσιγγάνους, συναισθήματα απώλειας και πένθους, κυρίως όταν στη χώρα υποδοχής τους δεν είναι αρκετά ευπρόσδεκτοι (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Ιδιαίτερα συνηθισμένο είναι και το συναίσθημα της πικρίας, αποτέλεσμα της αδικίας και της εκμετάλλευσης που βιώνουν τα άτομα αυτά, συναίσθημα που προωθεί την παραίτηση και την έντονη μιζέρια (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις και τα ξεσπάσματα μέσα στην οικογένεια είναι συχνό φαινόμενο που απορρέει από όλα τα προαναφερθέντα συναισθήματα (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Η έντονη προκατάληψη και τα στερεότυπα των φυσιολογικών απέναντι την ασθένεια, την αναπηρία, τον αλκοολισμό, την καταγωγή κ.ο.κ. οδηγεί σε καταστάσεις κοινωνικής απόσυρσης και απομόνωσης. Τα συναισθήματα αυτά φαίνεται να αποτελούν συνειδητή επιλογή των ατόμων αυτών προκειμένου να αμυνθούν από το στιγματισμό και την απόρριψη που δέχονται (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Είναι γεγονός ότι ένας άνθρωπος δεν θέλει και δεν επιδιώκει να μένει στο περιθώριο για όλη του τη ζωή. Θα αντισταθεί. Αυτομάτως δημιουργείται ένα πεδίο σύγκρουσης μεταξύ των ομάδων, σύγκρουση η οποία είναι υγιής μόνον εφόσον τα άτομα διαπραγματεύονται την διαφωνία με ειρηνικούς τρόπους, όπως είναι ο διάλογος, η ανάπτυξη επιχειρημάτων, η σταθερότητα της διεκδίκησης, η ευελιξία, η προσαρμογή και η ενημέρωση των άλλων (Παππά, 2007).

2.7 Τρόποι αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων

Η σύγχρονη ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται ως πολυπολιτισμική, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι οι πολιτισμικά διαφοροποιημένες ομάδες απολαμβάνουν ουσιαστικά τα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Αντίθετα, βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, καθώς οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και ο ρατσισμός λειτουργούν απαγορευτικά στο να υπάρξει ευεργετική αλληλεπίδραση και αμοιβαία αποδοχή του «άλλου» στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Την τελευταία δεκαετία οι κοινωνικές και ψυχολογικές μελέτες, όπως και οι νομοθετικές παρεμβάσεις, αποσκοπούν στο να εξαλείψουν τις αιτίες και τα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού και να αποκαταστήσουν χιλιάδες ανθρώπους που αδικούνται κοινωνικά (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η πολιτική κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων πολιτών είναι απαραίτητο να χαραχθεί σε ένα πλαίσιο, με κατανόηση του επείγοντος χαρακτήρα του προβλήματος και την αποτροπή άλλου χαμένου χρόνου. Στη διαδικασία αυτή πρέπει να συμβάλουν τόσο η πολιτεία, οι θεσμοί της και οι τοπικές κοινωνίες, όσο και η ίδια η κοινωνία των Τσιγγάνων. Σκοπός τους πρέπει να είναι να γεφυρωθεί το χάσμα και να χτιστούν σχέσεις βασιζόμενες στην εμπιστοσύνη και την κοινωνική κατανόηση και να επιτευχθεί άμεση και ρεαλιστική λύση των προβλημάτων των κοινωνικά αποκλεισμένων Τσιγγάνων πολιτών. Βέβαια, προκειμένου να είναι επιτυχημένες οποιεσδήποτε πολιτικές, θα πρέπει αυτές να αντανακλούν τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του κοινωνικού αποκλεισμού. Πρέπει, επομένως, να υπάρχει μια γενική κινητοποίηση προσπαθειών και συνδυασμός τόσο οικονομικών όσο και κοινωνικών μέτρων (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η αγορά εργασίας θεωρείται ο πρωτεύων χώρος για την καταπολέμηση των διακρίσεων κατά των Τσιγγάνων και γενικότερα κατά των ομάδων που υφίστανται διακρίσεις και κοινωνικό αποκλεισμό και αποτελεί στοιχείο της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση. Η απασχόληση και τα μέτρα για την είσοδο των ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προφύλαξή τους από την ένδεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων αποτελεί και η βελτίωση και διασφάλιση της ποιότητας της απασχόλησής τους. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητη η παροχή βοήθειας σε αυτούς έως την είσοδό τους στην αγορά εργασίας, με στήριξη του εισοδήματός τους και παροχή κατάλληλων και προσαρμοσμένων στις ανάγκες τους κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών για την εξεύρεση απασχόλησης (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Επιπλέον, η αποτροπή δημιουργίας περιοχών κατοικίας αποκλειστικά για Τσιγγάνους πρέπει να αποτελεί πρωταρχικό στόχο. Οι Τσιγγάνοι, σε ορισμένες περιοχές, διαμένουν σε μικτές γειτονιές και το γεγονός αυτό συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Είναι βασικό, επομένως, οι υπάρχουσες γειτονιές να παραμείνουν μικτές, με υποδομές που θα διασφαλίζουν υγιεινές συνθήκες διαβίωσης και ποιότητα ζωής. Η αλληλοκατανόηση, η αλληλοαποδοχή και η συμβίωση στις γειτονιές αποτελούν βασική επιδίωξη, προκειμένου οι Τσιγγάνοι να προστατευθούν ενάντια στις διακρίσεις και να ενταχθούν κοινωνικά (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Από την άλλη, προκειμένου οι Τσιγγάνοι να ενταχθούν στον κοινωνικό ιστό και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, κρίνεται υποχρεωτική η ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, έτσι ώστε να αποκτήσουν γνώση και αυτοεκτίμηση. Η ανάληψη συλλογικών πρωτοβουλιών τόσο από την πολιτεία όσο και από την ίδια ομάδα των Τσιγγάνων μπορεί να οδηγήσει στη σταδιακή υπέρβαση του αποκλεισμού και της άρσης της υπάρχουσας μειονεκτικής θέσης των Τσιγγάνων στην ελληνική κοινωνία (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Θα πρέπει το υπουργείο υγείας και πρόνοιας να καταρτίσει και να εφαρμόσει προγράμματα για τη δημόσια υγιεινή, την κοινωνική ασφάλιση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των Τσιγγάνων. Στις αναπτυγμένες χώρες η κοινωνική ασφάλιση δεν πρέπει να αποτελεί μόνο μέριμνα του κράτους, αλλά να περιλαμβάνει και τη δραστηριοποίηση των δημόσιων, των μη κυβερνητικών οργανισμών και των κοινωνικοπολιτικών και ανθρωπιστικών ιδρυμάτων. Η επιτυχής κοινωνική ασφάλιση δεν πρέπει να κρίνεται με βάση τα μέσα που παρέχει, αλλά με βάση την επίδραση που έχει στη ζωή των πολιτών και τις δυνατότητες που τους παρέχει (Ντούσας, 1997 και Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Η τοπική ανάπτυξη, που βασίζεται στην αυτενέργεια και τις ικανότητες των κατοίκων της, καλείται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Για την εξάλειψη των προβλημάτων των Τσιγγάνων πρέπει να γίνει ακριβής προσδιορισμός των

διαστάσεων των προβλημάτων τους, να υπάρξει σαφής εικόνα όσον αφορά τη φύση και την έκτασή τους καταρχάς σε τοπικό επίπεδο, και να ακολουθηθεί μια ολοκληρωμένη εφαρμογή μέτρων σε γεωγραφική βάση που να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών, σε συνδυασμό φυσικά με γενικότερα μέτρα καταπολέμησης του φαινομένου (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Βασικότατη είναι η καταπολέμηση και η αποδέσμευση του κοινωνικού συνόλου από τα βαθιά ριζωμένα στερεότυπα και τις έντονες προκαταλήψεις για την εμπάθεια και την αδυναμία της φυλής των Τσιγγάνων. Χρειάζεται μια ολόκληρη στρατηγική ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, τόσο της ομάδας των Τσιγγάνων όσο και του ευρύτερου πληθυσμού, για την καταπολέμηση της προκατάληψης. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω προγραμμάτων προληπτικής ιατρικής με παροχή ευκαιριών για δημιουργική απασχόληση, κοινωνικοποίηση, ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Τα πολυσύνθετα και πολυεπίπεδα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω αυτοτελών και αποσπασματικών παρεμβάσεων, π.χ. προγράμματα απασχόλησης και κατάρτισης, αλλά απαιτείται συνολική παρέμβαση με συνοχή, συνέπεια και συνέχεια στις κοινωνικές δομές, τις λειτουργίες, τους θεσμούς και τις καταστάσεις που γεννούν και αναπαράγουν το φαινόμενο. Γι' αυτό πρέπει να συνταχθεί πανελλαδική απογραφική μελέτη, μελέτη διερεύνησης των κοινωνικών αναγκών των μετακινούμενων Τσιγγάνων, ενώ παράλληλα πρέπει να γίνουν εξειδικευμένες μελέτες για την επίλυση των προβλημάτων τους (Σδράλη και Καραμέτου, 2008 και Παππά, 2007).

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο θυμός και η οργή των Τσιγγάνων για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους και τον αποκλεισμό τους σε όλους τους τομείς της ζωής θα βρει διεξόδους και θα παύσει να μετασχηματίζεται σε μοιρολατρία και απαισιοδοξία για το μέλλον. Ωστόσο, η ενσωμάτωση δεν πρέπει να θεωρείται έκφραση ελεημοσύνης ή γενναιοδωρίας εκ μέρους της ευρύτερης κοινωνίας προς τα αποκλεισμένα μέλη της. Αντίθετα, πρέπει να αποτελεί βασική αρχή της λειτουργίας του δημοκρατικού συστήματος, ώστε όλα τα μέλη της κοινωνίας να μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματα που η κοινωνία αναγνωρίζει και να διεκδικήσουν υπό τους ίδιους όρους τα κοινωνικά αγαθά που διατίθενται για όλους. Η στήριξη των κοινωνικών μειονοτήτων απέναντι στις κοινωνικές διακρίσεις, τον αυταρχισμό και τη βία είναι δείγμα ανθρωπισμού και πολιτισμού (Σδράλη και Καραμέτου, 2008).

Όπως αναφέραμε παραπάνω, στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία που ζούμε είναι επιτακτική η ανάγκη ένταξης των μειονοτήτων στην αλυσίδα λειτουργιών της. Η ένταξη αυτή προσδοκά να συμβάλλει στην εύρυθμη και ομαλή λειτουργία της κοινωνίας και στη δημιουργία μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από κοινωνικές εντάσεις και διαξιφισμούς (Πρόγραμμα Ελλήνων Τσιγγάνων).

Πιο συγκεκριμένα, με την ένταξη των Τσιγγάνων στους φορείς και το σύστημα υγείας θα απαλλαχθεί η κοινωνία γενικότερα από επικίνδυνες ασθένειες που αποτελούν μάλιστα για τους ανθρώπους, (όπως για παράδειγμα η ηπατίτιδα). Οι Τσιγγάνοι θα έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, θα αυξηθεί η αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθησή τους και θα πάψουν να υπάρχουν συγκρούσεις με τους υπόλοιπους πολίτες (Πρόγραμμα Ελλήνων Τσιγγάνων).

Ακόμη, παρέχοντας στη φυλή των Τσιγγάνων το δικαίωμα της εργασίας, θα επαλειφθούν οι κοινωνικές συγκρούσεις και διαφορές, οι Τσιγγάνοι θα έχουν οικονομική ευχέρεια και δε θα αναγκάζονται να παραβατικές συμπεριφορές, βελτιώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο την ομαλή ροή της κοινωνικής δομής (Πρόγραμμα Ελλήνων Τσιγγάνων).

Η ένταξη των Τσιγγάνων δεν θα φέρει μόνο κοινωνικά οφέλη, αλλά θα επωφεληθούν οικονομικά τόσο οι Τσιγγάνοι, όσο και οι κοινότητες των οποίων αποτελούν μέρος. Η μεγαλύτερη συμμετοχή των Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας θα μπορούσε να βελτιώσει την οικονομική παραγωγικότητα, να μειώσει τις κρατικές πληρωμές για την κοινωνική πρόνοια και να αυξήσει τα έσοδα από τους φόρους εισοδήματος. Σύμφωνα με μελέτη της παγκόσμιας τράπεζας, τα φορολογικά οφέλη της ένταξης των Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας εκτιμάται ότι θα είναι περίπου εκατόν εβδομήντα πέντε εκατομμύρια ευρώ ετησίως ανά χώρα (Οργανισμός για τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2009).

Η οικονομική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων θα συμβάλει επίσης στην κοινωνική συνοχή, θα ενισχύσει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες, και θα συμβάλει στην μείωση των διακρίσεων με βάση τη φυλή, το χρώμα, την εθνική καταγωγή, την κοινωνική προέλευση κάποιου ή την ιδιότητα μέλους μειονότητας (Οργανισμός για τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2009).

Κεφάλαιο τρίτο

Εκπαίδευση¹

3.1 Η εκπαίδευση στους Τσιγγάνους

Η σημερινή πραγματικότητα καθιστά αναγκαία τη συνύπαρξη και την αλληλεπίδραση ατόμων με διαφορετική κοινωνική προέλευση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται καταστάσεις ευνοϊκών προϋποθέσεων για κάποια άτομα και δυσμενών για κάποια άλλα. Έτσι άτομα με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που ίσως θεωρούνται μη κοινωνικά αποδεκτά, είναι πολύ πιθανό να εμπλακούν σε μια διαδικασία που καθιερώνει μια αρνητική σχέση για αυτούς (Γκότοβος, 1996).

Το γεγονός της συνύπαρξης και της συμβίωσης διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων οδηγεί πολλές φορές στην εκδήλωση επιφυλακτικών στάσεων απέναντι στον «άλλο», στο διαφορετικό δηλαδή, και θέτει τη βάση για την εμφάνιση στερεοτυπικών συμπεριφορών και προκαταλήψεων, οι οποίες αναπτύσσονται ως δικλίδες ασφαλείας στην αλλαγή που συντελείται στην πληθυσμιακή σύνθεση της κοινωνίας (Γκότοβος, 1996).

Το πρόβλημα του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων είναι φαινόμενο που έχει μελετηθεί κατά καιρούς από ειδικούς επιστήμονες. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Τσιγγάνων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη, είναι αναλφάβητοι. Οι διαφορετικές αντιλήψεις των Τσιγγάνων και οι διαφορετικοί ηθικοί κώδικες συντήρησαν την επιφυλακτικότητα των άλλων ομάδων απέναντι τους, με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται οι Τσιγγάνοι και να στιγματίζονται. Η διαφορετικότητα των Τσιγγάνων δεν επέτρεψε την άρση των διαχωριστικών γραμμών και την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Η κοινωνία επιλέγει πρόσωπα που θα υπηρετήσουν τις λειτουργίες της. Στην επιλογή αυτή αποκλείονται όλα εκείνα τα πρόσωπα που δε διαθέτουν τα απαιτούμενα προσόντα παιδείας και δεξιοτήτων (Λιακόπουλος και Μανιώτης, 2004).

Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων μαθητών είναι εκτός παραδοσιακού αξιακού κώδικα και άρα είναι ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες.

Τα παιδιά των Τσιγγάνων δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν τα σχολικά μαθήματα. Συχνά εγκαταλείπουν το σχολείο, για να συνεισφέρουν με την εργασία τους οικονομικά στην πολυμελή οικογένειά τους. Οι οικογένειές τους δίνουν άμεση προτεραιότητα στην ανάπτυξη της οικονομικής τους δραστηριότητας για λόγους βιοποριστικούς και αποδίδουν μικρότερη ή καθόλου

¹ Στην προσπάθειά μας να τονίσουμε τη σοβαρότητα του προβλήματος της μη ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση, ίσως στο κείμενό μας χρησιμοποιούμε επαναλήψεις.

Οι συνέπειες της μη ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση εντοπίζονται σε διάφορους τομείς του κοινωνικού ιστού και αναπόφευκτο είναι όταν αναφερόμαστε στον έναν τομέα να γίνεται υποχρεωτική αναφορά και στους υπόλοιπους (απασχόληση, υγεία, κατοικία).

σημασία στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Οι γονείς τους οικειοποιούνται τα πολιτισμικά αγαθά του δυτικού τρόπου ζωής κατά το δοκούν ή τα απορρίπτουν και η ένταξη ορισμένων Τσιγγάνων στην ευρύτερη κοινωνία θεωρείται συνήθως κατακριτέα από τους ίδιους (Ντούσας, 1999, και Βουλτσίδης – Γιοβανίτης, 1999, και Ι.ΤΣ.Μ.Ε.Χ, 1999, και Χατζησαββίδης, 1999, και Μαραγκουδάκη, 2001, και Γκότοβος, 2002).

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις της ευρύτερης κοινωνίας απέναντι στους Τσιγγάνους και στα παιδιά τους οδηγούν, λοιπόν, στην εμφάνιση ρατσιστικών συμπεριφορών, στην ύπαρξη διακρίσεων εις βάρος τους, στη μη αποδοχή της ετερότητάς τους, στην κοινωνική τους περιθωριοποίηση και στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό τους (Ντούσας, 1999, και Βουλτσίδης – Γιοβανίτης, 1999, και Ι.ΤΣ.Μ.Ε.Χ, 1999, και Χατζησαββίδης, 1999, και Μαραγκουδάκη, 2001, και Γκότοβος, 2002).

Σχετικά με τη χρήση της γλώσσας, τα μικρά παιδιά μιλούν φυσιολογικά τη γλώσσα της οικογένειας και χειρίζονται με αποσπασματικό τρόπο την ελληνική που είναι η γλώσσα του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Όταν αρχίζει η σχολική φοίτηση αδυνατούν να αντιληφθούν τη διδασκόμενη ύλη, περιθωριοποιούνται μέσα στην τάξη και για πολλά απ' αυτά διαγράφεται προκαταβολικά η αποτυχία και η ελλειμματική μαθησιακή επίδοση. Αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι στο οικογενειακό (αναλφάβητο συνήθως) περιβάλλον δεν υποβοηθούνται, ενώ η ελλιπής παρακολούθηση των μαθημάτων πολλαπλασιάζει τα μαθησιακά προβλήματα (Μπενέκος, 2007).

Με την ένταξη στο σχολείο οι μικροί Τσιγγάνοι μαθητές αισθάνονται για πρώτη φορά ότι η γλώσσα της οικογένειας, του οικείου περιβάλλοντος και οι αξίες που γνώρισαν στο οικογενειακό περιβάλλον τίθενται υπό αμφισβήτηση. Το κύρος της μητρικής τους γλώσσας χάνει την αξία που είχε στην οικογένειά τους και υποχρεούνται να μάθουν, να πληροφορηθούν και να εκφραστούν σε μια κατ' ουσίαν ξένη γλώσσα (Μπενέκος, 2007).

Η διδακτέα ύλη δεν έχει πρακτικό αντίκτυπο για το επάγγελμα που θα επιλέξει, ενώ δε λαμβάνονται υπόψη στη διαμόρφωσή της τα ιδιαίτερα γλωσσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ίδιου και της φυλής του. Η κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού σε διαπολιτισμικά – εκπαιδευτικά θέματα είναι ελλιπής. Η αρνητική στάση των συμμαθητών του και ορισμένων διδασκόντων επηρεάζει αρνητικά τη μαθησιακή του πορεία και τον ψυχισμό του (Ντούσας, 1999, και Βουλτσίδης – Γιοβανίτης, 1999, και Ι.ΤΣ.Μ.Ε.Χ, 1999, και Χατζησαββίδης, 1999, και Μαραγκουδάκη, 2001, και Γκότοβος, 2002).

Υπάρχει μια τάση υποτίμησης της σχολικής γνώσης και του ρόλου του σχολείου από τους Τσιγγάνους, σύμφωνα με τα δικά τους κοινωνικο – πολιτισμικά πρότυπα, παρότι δίνουν έμφαση στην αξία της γραφής και της ανάγνωσης. Εκτιμούν γενικά τον εμπειρικό τρόπο μάθησης και η παρακολούθηση του σχολείου από τα παιδιά τους δε θεωρείται αναγκαιότητα, αλλά σπατάλη χρόνου (Ντούσας, 1999, και Βουλτσίδης – Γιοβανίτης, 1999, και

Ι.ΤΣ.Μ.Ε.Χ, 1999, και Χατζησαββίδης, 1999, και Μαραγκουδάκη, 2001, και Γκότοβος, 2002).

Τα Τσιγγανόπαιδα δε γνωρίζουν προκαθορισμένα χρονικά όρια, δε θεωρούν υποχρέωσή τους την έγκαιρη προσέλευση στο σχολείο, την κανονική παρακολούθηση των μαθημάτων και την τήρηση του ωρολογίου προγράμματος, κάτι που για όλους τους άλλους μαθητές είναι όχι μόνο αυτονόητο, αλλά και επιβεβλημένο (Μπενέκος, 2007).

Είναι χρέος της ελληνικής πολιτείας και του εκπαιδευτικού μας συστήματος να εντάξει αρμονικά τους Τσιγγάνους, επιχειρώντας σήμερα αυτό που έπρεπε να έχει γίνει εδώ και πολύ καιρό. Προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να κινηθούμε, επιδιώκοντας να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις που θα παράσχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας τη δυνατότητα να εντάξει αρμονικά, τουλάχιστον τα παιδιά της συγκεκριμένης ομάδας (Μήτσης, 2007).

Η ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολικό και κατ' επέκταση στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, με σεβασμό στα ιδιαίτερα ατομικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, αποτελεί ένα μεγάλο στοίχημα το οποίο πρέπει να κερδίσει το εκπαιδευτικό μας σύστημα προς όφελος, όχι μόνο των Τσιγγάνων, αλλά και του ίδιου του κοινωνικού συνόλου, το οποίο θα εμπλουτισθεί με την παρουσία και ενεργό συμμετοχή μιας δραστήριας πληθυσμιακής ομάδας (Μήτσης, 2007).

3.2 Οι συνέπειες μη ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια έντονη κινητικότητα γύρω από την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων στη χώρα μας. Τα υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού της φυλής των Τσιγγάνων, που είχαν καταγραφεί τα προηγούμενα χρόνια, καθώς και η συνέχιση του φαινομένου υψηλών ποσοστών σχολικής διαρροής και σχολικής αποτυχίας δημιούργησαν την αναγκαιότητα για οργάνωση και υλοποίηση προγραμμάτων διαπολιτισμικής υφής και παρέμβασης (Πλαίσιο της Ε.Ε. για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020).

Παρά τις προσπάθειες σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο για την προαγωγή της ένταξης των Τσιγγάνων, πολλοί Τσιγγάνοι εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν βαθιά φτώχεια, έντονο κοινωνικό αποκλεισμό, φραγμούς στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και διακρίσεις. Αυτό έχει ως συνέπεια την περιορισμένη πρόσβαση των Τσιγγάνων σε ποιοτική εκπαίδευση, απασχόληση και υπηρεσίες, χαμηλά επίπεδα εισοδήματος, υποβαθμισμένες συνθήκες στέγασης, κακή υγεία και μικρότερο προσδόκιμο ζωής (Πλαίσιο της Ε.Ε. για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020).

Η βελτίωση της κατάστασης των Τσιγγάνων δεν αποτελεί μόνο επείγουσα κοινωνική προτεραιότητα, αλλά μπορεί επίσης να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξη μακροπρόθεσμα. Επιτυχείς πολιτικές ένταξης των Τσιγγάνων στο κοινωνικό γίνεσθαι θα συμβάλουν στις προσπάθειες των κρατών μελών να επιτύχουν τους στόχους στους τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης (Πλαίσιο της Ε.Ε. για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020).

3.3 Τρόποι αντιμετώπισης του εκπαιδευτικού αποκλεισμού

Όπως προαναφέραμε η ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση καθίσταται αναγκαία. Η όλη προσπάθεια προσκρούει σε δύο βασικά εμπόδια και αυτά είναι: η ύπαρξη προκαταλήψεων στο κοινωνικό σώμα αναφορικά με τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα και η έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των ίδιων των Τσιγγάνων στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα (Μήτσης, 2007).

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει καταρχάς να καταβληθεί προσπάθεια, ώστε να εξαλειφθούν οι προκαταλήψεις και οι μειωτικές αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος για τους Τσιγγάνους, αλλά και να δημιουργηθούν κίνητρα για προσέλευση και τακτική φοίτηση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο και, ταυτόχρονα, να πεισθούν οι γονείς τους για τα μελλοντικά οφέλη που θα έχει η σχολική ένταξη των παιδιών τους (Μήτσης, 2007).

Για να αντιμετωπισθούν επαρκώς όλα τα σχετικά θέματα στον εκπαιδευτικό χώρο, θεωρείται απαραίτητη η επαρκής ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και ουσιαστική ενίσχυση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε σχολεία με Τσιγγανόπαιδα, ώστε αυτοί να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τα προβλήματα που ανακύπτουν στο σχολικό χώρο και να ανταποκρίνονται επαρκώς στις απαιτήσεις μιας σύγχρονης και κατάλληλα προσαρμοσμένης στον συγκεκριμένο μαθητικό πληθυσμό διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Μήτσης, 2007).

Θα πρέπει να αποκτήσουν οι εκπαιδευτικοί βασικές γνώσεις σχετικές με την ιστορία, τον πολιτισμό, τη γλώσσα, αλλά και την προσφορά των Τσιγγάνων, πράγμα που θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν τη νοοτροπία τους και θα τους καταστήσει πιο ευαίσθητους, άρα και πιο αποτελεσματικούς στην αντιμετώπιση των προβλημάτων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία (Μήτσης, 2007).

Οι δυσκολίες μάθησης που αντιμετωπίζουν τα Τσιγγανόπαιδα στο σχολείο, – λόγω του ότι η ελληνική δεν είναι η μητρική τους γλώσσα – , αλλά και λόγω της ανύπαρκτης βοήθειας από το οικογενειακό τους περιβάλλον, επιβάλλουν την εκπόνηση και τη χρήση κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού. Ο πιο αργός ρυθμός μάθησης των παραπάνω μαθητών απαιτεί καθημερινά τη δημιουργία διαφορετικών ασκήσεων, και μάλιστα τέτοιων, ώστε να μπορούν να εργάζονται και να ελέγχουν μόνοι τους το αποτέλεσμα της εργασίας τους (Καλογιαννάκη, Οικονόμου και Ντέρα, 2003, και Μήτσης, 2007).

Ένα βήμα σχολικής επιτυχίας και ένταξης στον κοινωνικό ιστό θεωρείται η δυνατότητα εισόδου όλων ανεξαιρέτως των μικρών παιδιών σε παιδικούς σταθμούς και στις μορφωτικές δομές της προσχολικής ηλικίας. Εκεί, έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή οι διαφορετικές εμπειρίες και τα διαφορετικά έθιμα των παιδιών της νηπιακής ηλικίας, και μέσω του παιχνιδιού, τα Τσιγγανόπαιδα θα γνωρίσουν την ελληνική γλώσσα, θα κοινωνικοποιηθούν και όλα μαζί θα μάθουν να αποδέχονται το διαφορετικό (Μπενέκος, 2007).

Για τη βελτίωση της μόρφωσης των Τσιγγανοπαίδων κρίνεται αναγκαία η ίδρυση ενός κεντρικού οργάνου, μιας μόνιμης κεντρικής επιτροπής για τους Τσιγγάνους, η οποία θα έρχεται σε επαφή και θα συνεργάζεται με σχολεία, δήμους, οργανώσεις, ιδρύματα και σωματεία που προσφέρουν υπηρεσίες στους Τσιγγάνους, ώστε να υπάρχει συντονισμός των προσπαθειών, να αποφεύγεται η ανταγωνιστικότητα και τα διάφορα μέτρα να βρίσκουν τη δυνατόν καλύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή. Επίσης, σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο προτείνεται η συγκρότηση μιας ομάδας ειδικών για να επεξεργάζονται εξειδικευμένα θέματα και να κάνουν προτάσεις για καλύτερες συνθήκες μόρφωσης των Τσιγγανοπαίδων. Χρήσιμη και αποτελεσματική θα ήταν η εκπαίδευση Τσιγγάνων «βοηθών», οι οποίοι θα αναλάβουν το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στις οικογένειες, τα παιδιά, τα σχολεία, τις εκπαιδευτικές και δημοτικές αρχές της πόλης (Μπενέκος, 2007).

Αναγκαίος θεωρείται και ο διαφωτισμός της οικογένειας και των γηραιότερων της φάρας από τους εκπαιδευτικούς και τους κοινωνικούς λειτουργούς για την ευεργετική επιρροή της μόρφωσης στη ζωή του ανθρώπου. Επίσης, η λειτουργία σχολών γονέων που θα τους ευαισθητοποιήσουν απέναντι στις σημερινές ανάγκες των παιδιών τους, είναι ένα θέμα που νομίζουμε πως πρέπει να απασχολήσει. Τέλος, για αύξηση του ενδιαφέροντος των παιδιών για μάθηση προτείνεται η συμμετοχή μορφωμένων Τσιγγάνων σε κρατικές υπηρεσίες, οι οποίοι θα λειτουργούν ως πρότυπα και άξια για μίμηση άτομα (Μπενέκος, 2007 και Καλογιαννάκη, Οικονόμου και Ντέρα, 2003).

Σε μία ευνομούμενη δημοκρατική κοινωνία, όπως η ελληνική, όλοι οι πολίτες της, ανεξάρτητα από το φύλο, την προέλευση, το χρώμα και τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις. Τα Τσιγγανόπαιδα, κορίτσια και αγόρια, έχουν δικαίωμα για συμμετοχή χωρίς περιορισμούς, αλλά και δίχως ιδιαίτερη μεταχείριση, στο ύψιστο αγαθό της παρεχόμενης από το ελληνικό κράτος δωρεάν παιδείας, ενώ η πολιτεία καλείται να παρέχει σε όλους τους πολίτες της δυνατότητες για μόρφωση και για επαγγελματική αποκατάσταση (Μπενέκος, 2007).

Κεφάλαιο τέταρτο

Κοινωνική εργασία και Τσιγγάνοι

4.1 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

Ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός καλείται να συνεργαστεί με οικογένειες διαφορετικής θρησκείας, διαφορετικών πολιτισμικών παραδόσεων, διαφορετικής λειτουργίας των ρόλων, καθώς και διαφορετικών προσδοκιών (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Στην προσπάθειά του να εξυπηρετήσει ανθρώπους από διαφορετικά πολιτισμικά και γλωσσικά περιβάλλοντα, καλείται να υιοθετήσει μια πολιτισμικά κατάλληλη ή περισσότερο ευαίσθητη προσέγγιση για την εκτίμηση, τη διάγνωση και τη διαχείριση των ανθρώπων που εξυπηρετεί (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Ο κοινωνικός λειτουργός κατέχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, διότι καλείται να αξιοποιήσει όλες τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας (εργασία με άτομα, ομάδες, οικογένειες και κοινότητα), με στόχο την υποστήριξη, ενδυνάμωση, ενθάρρυνση και πληροφόρηση των μελών (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Εργάζεται για την ανίχνευση και επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων (οικογενειακών, πολιτιστικών) των ατόμων. Εργάζεται με την οικογένεια (άμεσα και έμμεσα) και με τις διάφορες υπηρεσίες κοινωνικής πολιτικής (ασφαλιστικοί φορείς, ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας και άλλους οργανισμούς) (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να έχει εμπειρία με εθνικές μειονότητες (ή να εποπτεύεται από έναν έμπειρο στο χώρο) και να είναι σε θέση να εκτιμήσει το επίπεδο επιπολιτισμού και προσαρμογής της μειονότητας στην κουλτούρα που κυριαρχεί (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Θεματικές που πρέπει να αντιμετωπιστούν με τους μειονοτικούς πληθυσμούς είναι η προβληματική διαμόρφωση των αιτημάτων τους, η αναζήτηση άμεσων λύσεων, η επιδίωξη στρεβλής χρήσης των υπηρεσιών, οι περιορισμοί της γλώσσας, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις για το στίγμα και η νοοτροπία (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με μειονότητες θα πρέπει να ανακαλύψει και να καλλιεργήσει τις ικανότητές του που συνδέονται με κάθε τρόπο με αυτή την ιδιαίτερη θεραπευτική σχέση (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Ερωτήματα αυτοελέγχου βοηθούν τον κοινωνικό λειτουργό στην αυτοσυνειδησία του και στην αναγνώριση στερεοτυπικών ιδεών που πιθανόν να επηρεάσουν την ικανότητα του στη θεραπευτική σχέση (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Αναμφίβολα, ο καλύτερος τρόπος να προσεγγίσει κανείς την διαφορετικότητα των άλλων φυλών, είναι η μελέτη της τέχνης και της ιστορία του πολιτισμού τους. Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με εθνικές μειονότητες θα πρέπει να εντάξει στα ενδιαφέροντα του τέτοιου είδους ενασχολήσεις όταν του δίνεται η ευκαιρία να το κάνει. Η μελέτη λογοτεχνικών έργων αντιπροσωπευτικών της σκέψης και της πολιτισμικής ιστορίας των διαφόρων λαών είναι δυνατόν να εμπλουτίσει την εμπειρία τους. Η παρακολούθηση, επίσης, διαπολιτιστικών – καλλιτεχνικών γεγονότων, αντιπροσωπευτικών της κάθε μειονότητας, είναι ένας ακόμη τρόπος ευαισθητοποίησης και καταπολέμησης στερεοτυπικών ιδεών και προκαταλήψεων (Βουλγαρίδου, 2001 και Σκλάβου, 2001).

Η κοινωνική εργασία με Τσιγγάνους λαμβάνει δράση μέσω των ιατροκοινωνικών κέντρων για Τσιγγάνους, τα οποία παρέχουν ιατροκοινωνική φροντίδα. Μέσω αυτών των κέντρων προωθείται η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και η κοινωνική προστασία των Ελλήνων Τσιγγάνων, με απώτερο στόχο την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Στόχος της λειτουργίας αυτών των κέντρων είναι να αξιοποιηθούν οι υπηρεσίες και οι παροχές του εθνικού συστήματος υγείας και κοινωνικής φροντίδας, καθώς επίσης και να εξοικειωθεί η φυλή των Τσιγγάνων με τις δημόσιες υπηρεσίες του κράτους. Τα ιατροκοινωνικά κέντρα λειτουργούν και ως φορείς παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών για τους Τσιγγάνους (Υπουργεία οικονομίας, εσωτερικών, δημόσιας διοίκησης και αποκέντρωσης, υγείας και πρόνοιας και εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων, σύστημα διαχείρισης, αξιολόγησης, παρακολούθησης ελέγχου και διαδικασία εφαρμογής της ενέργειας «Προάσπιση – προαγωγή υγείας και κοινωνική ενσωμάτωση Ελλήνων Τσιγγάνων» συγχρηματοδοτούμενης από το ευρωπαϊκό κοινωνικό ταμείο (Ε.Κ.Τ.) στο πλαίσιο των περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων (ΠΕΠ) κατά το Γ' ΚΠΣ, ΦΕΚ 1295 / Β' / 4-10-2002).

Οι στόχοι του κοινωνικού λειτουργού σε συνεργασία με τους υπολοίπους εργαζομένους στα ιατροκοινωνικά κέντρα είναι η καταγραφή, η μελέτη, η επεξεργασία και η ανάλυση των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων, καθώς και των ιδιαιτεροτήτων τους. Καταγράφουν τις ανάγκες τους και τα υγειονομικά και κοινωνικά προβλήματα των Τσιγγάνων με επιδημιολογικές έρευνες. Ενημερώνουν τους Τσιγγάνους για θέματα δημόσιας υγείας και πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες. Πραγματοποιούν τη σύνδεση των Τσιγγάνων με κοινωνικοπρονοιακά προγράμματα και υποστηρίζουν την αξιοποίηση αυτών των παροχών. Παρέχουν βοήθεια για τη ρύθμιση διαδικαστικών και νομικών εκκρεμοτήτων με δημόσιες υπηρεσίες. Παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες για την ένταξη της οικογένειας, ιδιαίτερα των παιδιών, στην ελληνική κοινωνία και την αξιοποίησή των θεσμοθετημένων δομών της πολιτείας, με σκοπό την ένταξη στα ειδικά προγράμματα αποκατάστασης και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Φροντίζουν, επίσης, για την εξοικείωση των Τσιγγάνων με τις νέες κατοικίες που τους παραχωρούν οι δήμοι, καθώς διαφέρουν ως προς τον τρόπο κατοικίας που έχουν συνηθίσει (Υπουργεία

οικονομίας, εσωτερικών, δημόσιας διοίκησης και αποκέντρωσης, υγείας και πρόνοιας και εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων, σύστημα διαχείρισης, αξιολόγησης, παρακολούθησης ελέγχου και διαδικασία εφαρμογής της ενέργειας «Προάσπιση – προαγωγή υγείας και κοινωνική ενσωμάτωση Ελλήνων Τσιγγάνων» συγχρηματοδοτούμενης από το ευρωπαϊκό κοινωνικό ταμείο (Ε.Κ.Τ.) στο πλαίσιο των περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων (ΠΕΠ) κατά το Γ' ΚΠΣ, ΦΕΚ 1295 / Β' / 4-10-2002).

Κεφάλαιο πέμπτο

5.1 Μεθοδολογία

5.1.1 Είδος έρευνας

Αφορμή για τη διεξαγωγή μιας έρευνας αποτελεί συνήθως ένας προβληματισμός, ένα ερευνητικό ερώτημα (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008: 1).

Το πρώτο ίσως πράγμα που καλείται ένας ερευνητής να σχεδιάσει είναι η μεθοδολογία που θα υιοθετήσει, πρώτον σε σχέση με τον προβληματισμό του και δεύτερον με το υπό εξέταση πεδίο. Πρόκειται δηλαδή για την πορεία πάνω στην οποία θα βασιστεί για να εκπονήσει την έρευνά του και να την παρουσιάσει έπειτα ως γραπτό κείμενο (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008: 1).

Η ποιοτική κοινωνική έρευνα αποτελεί, μία από τις δύο πιο μεγάλες μεθόδους έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες (Κυριαζή, 2009).

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία, στο πλαίσιο μιας ποιοτικής έρευνας είναι η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη έρευνας, η βιογραφική ανάλυση, η ιστορική συγκριτική μέθοδος, η ανάλυση περιεχομένου, οι μελέτες περίπτωσης, η έρευνα με την βοήθεια ομάδων (σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι ομάδες εστίασης) και άλλες (Ιωσηφίδης, 2003).

Σύμφωνα με την Κυριαζή (2009) τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία μιας ποιοτικής έρευνας είναι η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη, η ανάλυση περιεχομένου και η ιστορική – συγκριτική ανάλυση (Κυριαζή, 2009).

Η χρήση των εργαλείων αυτών είναι δυνατόν να γίνεται μεμονωμένα ή και σε συνδυασμό, και εξαρτάται κάθε φορά από το είδος και τη φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ερευνώμενου πληθυσμού (Ιωσηφίδης, 2003).

Στις ποιοτικές έρευνες οι πληροφορίες και το πραγματολογικό υλικό που προκύπτει δεν μετατρέπονται σε αριθμούς. Μπορούν να σχολιαστούν και να αξιοποιηθούν ως λεκτικά σύνολα, σε αντίθεση με τις ποσοτικές έρευνες (Αθανασίου, 2003).

Οι ποιοτικές μέθοδοι έχουν στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά φαινόμενα, ομάδες και καταστάσεις, την περιγραφή, κατανόηση, διερεύνηση και ανάλυση της δομής και λειτουργίας των κοινωνικών διαδικασιών, καθώς και των κοινωνικών σχέσεων (αίτια, συσχετίσεις, συνέπειες) που τα χαρακτηρίζουν και όχι την απλή αναγωγή τους σε μετρήσιμες ποσότητες (Ιωσηφίδης, 2003).

Σημαίνοντα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις ποιοτικές μεθόδους είναι ότι έχουν μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι

κατευθυνόμενες από τον ερευνητή. Ο ερευνητής έτσι μπορεί να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα έχουν δεχτεί (Παπαγεωργίου, 1998).

Η ευέλικτη δομή της ποιοτικής έρευνας επιτρέπει αλλαγές στα ερωτήματα που τίθενται, στο δείγμα και στον τρόπο που συλλέγονται τα δεδομένα. Με την εξέλιξη της έρευνας το θέμα διαμορφώνεται και συγκεκριμενοποιείται και κατασκευάζονται αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Επίσης, γίνεται προσπάθεια για την αποφυγή a priori κρίσεων (Ratcliff, 2002, και Χαλκιά, 2003).

Παρόλα αυτά η ποιοτική έρευνα συνήθως αφορά μικρά δείγματα και χαρακτηρίζεται από σχετικά περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης. Εξαρτάται αρκετά από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή και από τα επικοινωνιακά του προσόντα και η συμμετοχή ή η εμπλοκή του ερευνητή μπορεί να μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη κοινωνικού φαινομένου ή διαδικασίας (Ratcliff, 2002).

Στην έρευνά μας ακολουθούμε την ποιοτική μέθοδο, διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη για τη συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων για τους Τσιγγάνους, όσον αφορά την εκπαίδευση, την υγεία και τον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται. Διεξήχθησαν επτά συνεντεύξεις, εκ των οποίων η μία είναι εις βάθος, βασισμένες σε δομημένες ερωτήσεις.

5.1.2 Δείγμα

Οι ερευνητές θα πρέπει να πάρουν αποφάσεις σχετικά με τη δειγματοληψία από τα πρώτα κιόλας στάδια του συνολικού προγραμματισμού της έρευνας και να συλλέξουν πληροφορίες από μία μικρότερη ομάδα ή υποσύνολο του πληθυσμού, κατά τρόπο ώστε η γνώση που αποκομίζουν να είναι αντιπροσωπευτική του συνολικού μελετώμενου πληθυσμού. Αυτή η μικρότερη ομάδα ή το υποσύνολο είναι ένα δείγμα. Το αντιπροσωπευτικό δείγμα είναι απαραίτητο για να μπορέσει ο ερευνητής να οδηγηθεί σε έγκυρα αποτελέσματα και του επιτρέπει να γενικεύσει τα συμπεράσματά του (Cohen and Manion, 2000: 127).

Στην περίπτωση μας, το δείγμα της εργασίας μας αποτελούν η βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήσαμε και οι συνεντεύξεις που πήραμε. Το δείγμα μας δεν αποτελείται από πληθυσμό, καθώς ήταν δύσκολη η προσέγγιση του τσιγγάνικου πληθυσμού. Καθώς και οι τρεις φοιτήτριες μένουμε σε διαφορετικές πόλεις η προσπάθεια αυτή θα ήταν αρκετά χρονοβόρα και δαπανηρή. Σε παρακάτω σημείο της μεθοδολογίας εξηγούμε γιατί χρησιμοποιήσαμε δευτερογενείς πηγές.

Η ανεύρεση βιβλίων έγινε μέσω των διαδικτυακών καταλόγων στις βιβλιοθήκες του ΤΕΙ Πατρών, ΑΕΙ Βόλου και Παντείου Πανεπιστημίου στη

συνέχεια εξασφαλίσαμε αυτά τα βιβλία μέσω δανεισμού. Οι βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήσαμε είναι βιβλία, άρθρα δημοσιευμένα σε πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων, διδακτορικές διατριβές, κρατικά έγγραφα, επίκαιρα άρθρα στο διαδίκτυο.

Εκτός από τη βιβλιογραφική έρευνα που κάναμε και θέλοντας να ενισχύσουμε το πραγματολογικό μας υλικό, χρειάστηκε να πάρουμε και επτά συνεντεύξεις. Αποφασίσαμε καταρχάς να πάρουμε μία συνέντευξη από κάποιο άτομο αξιόπιστο και μοναδικό στον τομέα του, με μεγάλη εμπειρία στα ζητήματα του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων. Αυτά τα στοιχεία έκαναν την ερευνήτρια – συγγραφέα κ. Άννα Λυδάκη το κατάλληλο άτομο για να μας παραχωρήσει αυτή τη συνέντευξη. Επίσης, πήραμε τρεις συνεντεύξεις από κοινωνικούς λειτουργούς σε ιατροκοινωνικά κέντρα για Τσιγγάνους, καθώς είναι οι πλέον ειδικοί σε θέματα, όπως το οικιστικό πρόβλημα των Τσιγγάνων, η κατάσταση της υγείας τους, τα οικονομικά τους προβλήματα και ο αποκλεισμός τους από την αγορά εργασίας. Τέλος, πήραμε τρεις συνεντεύξεις από εκπαιδευτικούς σε σχολεία, όπου φοιτούν Τσιγγανόπαιδα, καθώς είναι οι κατάλληλοι άνθρωποι για να μας μιλήσουν για τα προβλήματα ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση.

5.1.3 Εργαλεία έρευνας

5.1.3.1 Βιβλιογραφική έρευνα – ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Η βιβλιογραφική έρευνα συνιστά μία από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες ενός ερευνητή για δύο βασικούς λόγους: αποτελεί την κύρια πηγή γνώσης για τη διαρκή επιμόρφωση και κατάρτισή του και είναι το στήριγμα για την παραγωγή, αλλά και για την αξιολόγηση της προσωπικής του εργασίας. Πιο ειδικά, οι στόχοι μιας βιβλιογραφικής έρευνας εξαρτώνται από την αντίστοιχη ανάγκη που έχει κάθε φορά ο ερευνητής:

- i. να αποκτήσει μια γενική εικόνα των σημαντικών επιστημονικών θεμάτων
- ii. να επιλέξει ορισμένα από αυτά τα θέματα, προκειμένου να ασχοληθεί ο ίδιος
- iii. να διαμορφώσει ένα γενικό πλαίσιο για τη δουλειά του
- iv. να συνοψίσει το έργο άλλων ερευνητών
- v. να αξιολογήσει το έργο άλλων ερευνητών
- vi. να εντοπίσει τα κενά και τις δυνατότητες επεκτάσεων
- vii. να κατανοήσει τη θεωρία και τις μεθόδους (Λατινόπουλος, 2010: 223).

Είναι φανερό ότι η αξία της βιβλιογραφικής έρευνας είναι μεγάλη. Η ουσιαστική εκμετάλλευση αυτής της αξίας προϋποθέτει την κατάλληλη επεξεργασία του πρωτογενούς υλικού, που είναι η πληροφορία, έτσι ώστε αυτή

να διαμορφώσει σε ένα συγκεκριμένο χρηστικό εργαλείο, την εξειδικευμένη βιβλιογραφία (Λατινόπουλος, 2010).

Βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι η συστηματική παρουσίαση του αποτελέσματος μιας βιβλιογραφικής έρευνας για κάποιο θέμα. Στις περισσότερες περιπτώσεις η ανασκόπηση αυτή προηγείται του κυρίως μέρους μιας γραπτής επιστημονικής εργασίας, με σκοπό να δώσει απαντήσεις σε ερωτήσεις που απασχολούν τον ερευνητή. Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας πρέπει να αποτυπώνει με σαφήνεια και πληρότητα την προγενέστερη της παρουσιαζόμενης εργασίας γενική, αλλά και ειδικότερη, γνώση και πληροφορία που υπάρχει για το συγκεκριμένο αντικείμενο της έρευνας (Λατινόπουλος, 2010: 226).

Για περιπτώσεις ζητημάτων με μεγάλο ενδιαφέρον μια βιβλιογραφική ανασκόπηση ευρύτερη σε έκταση, πιο διεξοδική από άποψη αναζήτησης και περισσότερο αναλυτική σε ό,τι αφορά την κατάταξη, την ομαδοποίηση και κυρίως το σχολιασμό όλων των υφιστάμενων εργασιών που αφορούν το αντίστοιχο θέμα, μπορεί να αποτελέσει και αυτόνομο αντικείμενο επιστημονικής έρευνας και συνεπώς να δημοσιευτεί επίσης αυτοτελώς (Λατινόπουλος, 2010).

Οι πιο συνηθισμένες γραπτές βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιούνται στη διεξαγωγή ενός ερευνητικού έργου είναι οι ακόλουθες: βιβλία, άρθρα δημοσιευμένα σε επιστημονικά περιοδικά, άρθρα δημοσιευμένα σε πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων, διδακτορικές διατριβές, μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες, κρατικά έγγραφα και εκθέσεις, εκθέσεις και μελέτες οργανισμών, φορέων, ερευνητικών κέντρων, τεχνικές εκθέσεις και μελέτες, επίκαιρα άρθρα σε διάφορα περιοδικά, εφημερίδες ή στο διαδίκτυο (Λατινόπουλος, 2010).

Ανάλογα με τον τύπο της πηγής και το περιεχόμενό της, ο ενδιαφερόμενος ερευνητής μπορεί να αξιοποιήσει μέρος ή το σύνολο της διατιθέμενης πληροφορίας. Θεωρία, μέθοδοι, εφαρμογές μελετών, καθώς και στοιχεία, δεδομένα και αποτελέσματα που κατά περίπτωση περιέχονται στις διάφορες βιβλιογραφικές πηγές είναι τα πιο συχνά αντικείμενα αναζήτησης της βιβλιογραφικής έρευνας (Λατινόπουλος, 2010).

Έμπειροι επιστήμονες, ερευνητές, αλλά και το προσωπικό διαφόρων οργανισμών και φορέων μπορούν να απαντήσουν σε τρέχοντα, επίκαιρα ή παλιά ερωτήματα, για τα οποία δεν υπάρχουν δημοσιευμένες απαντήσεις και έτσι να δώσουν λύσεις σε μικρά ή μεγάλα προβλήματα μιας έρευνας (Λατινόπουλος, 2010).

Τα βήματα που ακολουθεί ένας ερευνητής στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είναι να προσδιορίσει αρχικά τις βάσεις δεδομένων που έχει στη διάθεσή του. Δεύτερον, μελετάει και υποβάλλει σε κριτική τις πρωτογενείς πηγές του και χρησιμοποιεί τις δευτερογενείς πηγές που έχει συγκεντρώσει. Ακόμη, αναζητάει με λέξεις – κλειδιά συναφείς με το αντικείμενό του έρευνας και συνθέτει τη βιβλιογραφική ανασκόπηση συντάσσοντας ένα κείμενο που θα απαντά σε συγκεκριμένα ζητήματα (Γκιόσος).

Στην ποιοτική έρευνα τα κριτήρια, τα οποία μελετά ο ερευνητής προκειμένου να εισάγει πρωτογενείς πηγές είναι τα εξής: αν επηρεάζει η εμπειρία και η σχέση των ερευνητών με το ερευνητικό πεδίο τους προσανατολισμούς τους και τα αποτελέσματα της έρευνας και αν διεξάγεται η έρευνα σε πραγματικές συνθήκες και τυχόν συνδέεται με κάποια ερευνητική προσέγγιση (Γκιόσος).

5.1.3.2 Συνέντευξη

Η συνέντευξη αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη μέθοδο άντλησης ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως το κύριο μέσο συλλογής πληροφοριών που έχουν άμεση σχέση με τα αντικείμενα της έρευνας. Ακόμη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ελεγχθούν υποθέσεις ή να υποδειχθούν νέες ή ως ερμηνευτικό εργαλείο, που βοηθά να εντοπιστούν οι μεταβλητές και οι σχέσεις. Τέλος, η συνέντευξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους στη διεξαγωγή μίας έρευνας (Cohen and Manion, 2000: 374).

Υπάρχουν πέντε είδη συνεντεύξεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία έρευνας: η δομημένη συνέντευξη, η μη δομημένη συνέντευξη, η μη κατευθυντική συνέντευξη, η εστιασμένη συνέντευξη και η συνέντευξη σε βάθος (Cohen and Manion, 2000: 375 – 376).

Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα χρησιμοποιείται ευρέως η συνέντευξη σε βάθος, καθώς παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα. Στον τύπο αυτό συνέντευξης ο ερευνητής έχει προκαθορίσει ένα σύνολο ερωτήσεων, τις οποίες δε θέτει με συγκεκριμένη σειρά, αλλά κατευθύνει τον ερωτώμενο και ο δεύτερος αναπτύσσει τις σκέψεις και τις απόψεις του ελεύθερα και σε βάθος. Ο σκοπός της συνέντευξης αυτού του τύπου είναι η συλλογή, όσο το δυνατόν πλουσιότερων πληροφοριών, για τις εμπειρίες, τις απόψεις και τις θέσεις των συμμετεχόντων, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τη διερεύνηση πολύπλοκων κοινωνικών διαδικασιών, συμπεριφορών, στάσεων, αξιών και αντιλήψεων. Η συνέντευξη μπορεί να οδηγήσει στη διερεύνηση θεμάτων που δεν είχαν προκαθοριστεί από πριν, μεταβάλλοντας ή τροποποιώντας πολλές φορές ακόμη και το ίδιο το αρχικό ερευνητικό πλαίσιο. Η συνέντευξη σε βάθος προϋποθέτει σημαντικές ατομικές και επικοινωνιακές δυνατότητες (αμεσότητα) από την πλευρά του ερευνητή. Επίσης ο ερευνητής θα πρέπει να μπορεί να αναγνωρίσει και τους πολλαπλούς κινδύνους που πολλές φορές καταλήγουν στη διαστρέβλωση των δεδομένων (Ιωσηφίδης, 2003, και Κυριαζή, 2009).

Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2003: 38), η συνέντευξη έχει και μειονεκτήματα. Η συνέντευξη είναι μια μέθοδος που είναι εξαιρετικά χρονοβόρα όχι μόνο ως προς την υλοποίηση της, αλλά και ως προς την φάση του σχεδιασμού και της απόκτησης πρόσβασης στους ερωτώμενους. Προϋποθέτει αυξημένα επικοινωνιακά προσόντα από την πλευρά του ερευνητή, ευαισθησία,

γνήσιο ενδιαφέρον και ευελιξία. Πολλές φορές ένα σημαντικό τμήμα της πληροφορίας που αντλείται μέσα από συνεντεύξεις δεν είναι απαραίτητο ή τελικά δε γίνεται αντικείμενο ανάλυσης. Σε πολλές περιπτώσεις το υποκειμενικό στοιχείο είναι κυρίαρχο. Το γεγονός αυτό δημιουργεί προβλήματα στην αξιοπιστία των αποτελεσμάτων (Ιωσηφίδης, 2003: 38).

Για τη συλλογή των δεδομένων στην έρευνά μας, εκτός από τη βιβλιογραφική μελέτη, προτιμήθηκε η συνέντευξη, επειδή δίνει στον ερευνητή τη δυνατότητα να λάβει τις απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτει και ταυτόχρονα να καταγράφει τις στάσεις, τις πιθανές αντιδράσεις, τα κίνητρα και τα συναισθήματα των ερωτώμενων. Οι στάσεις ως αποτέλεσμα σκέψεων, απόψεων και συναισθημάτων εκφράζονται με λεκτικούς και μη λεκτικούς τρόπους και η αποτύπωσή τους απαιτεί την παρουσία του ερευνητή. Γενικά, η συνέντευξη είναι μια διαδικασία οικοδόμησης της πραγματικότητας, ένα έργο στο οποίο συμβάλλουν και τα δύο μέλη, δηλαδή ο ερευνητής και ο ερωτώμενος (Ιωσηφίδης, 2003).

5.1.3.3 Τριγωνοποίηση

Εξαιτίας των περιορισμών και των δυσκολιών που αντιμετωπίσαμε κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, επιλέξαμε την εφαρμογή της μεθόδου της τριγωνοποίησης, προκειμένου να εξετάσουμε με εγκυρότητα τα δεδομένα που είχαμε συλλέξει.

Τριγωνοποίηση είναι η χρήση δύο ή περισσότερων πηγών δεδομένων, ερευνητών, μεθοδολογικών προσεγγίσεων, θεωριών και μεθόδων ανάλυσης δεδομένων μέσα στην ίδια έρευνα για να εξεταστεί μία σύνθετη κατάσταση μέσα από περισσότερες από μία οπτικές γωνίες. Όπως δεν υπάρχει μία μονοδιάστατη και αντικειμενική γνώση, έτσι δε θα μπορούσε να υπάρχει μία μονομερής και αποκλειστική πηγή συλλογής δεδομένων. Η εμπιστοσύνη σε μία μόνο μέθοδο μπορεί να επηρεάσει ή να παραποιήσει την εικόνα που σχηματοποιεί ο ερευνητής για το συγκεκριμένο πεδίο που εξετάζει. Χρειάζεται να είναι βέβαιος ότι τα στοιχεία που προέκυψαν δεν είναι απλώς αποτελέσματα μίας ειδικής συλλεκτικής μεθόδου. Και αυτή η βεβαιότητα μπορεί να επιτευχθεί, μόνο όταν διάφορες μέθοδοι συλλογής στοιχείων παράγουν ουσιαστικά τα ίδια αποτελέσματα. (Σπανακά, 2008 και Cohen and Manion, 2000).

Για να επιτευχθεί όσο το δυνατόν ολόπλευρη θέαση και κατανόηση της κατάστασης, χρησιμοποιήσαμε δύο μεθόδους συλλογής δεδομένων, τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και τη συνέντευξη (Σπανακά, 2008).

5.1.3.4 Ηλεκτρονικό κείμενο

Η αλματώδης ανάπτυξη των δικτύων και των τηλεπικοινωνιών τις τελευταίες δεκαετίες έχει ανοίξει καινούριους ορίζοντες και έχει προσφέρει καινούριες δυνατότητες στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εμφάνιση και η ραγδαία εξάπλωση του διαδικτύου προκάλεσαν μια επανάσταση, μεταξύ άλλων, και στον τρόπο διεξαγωγής της βιβλιογραφικής έρευνας. Ενώ άλλοτε χρειαζόνταν ατέλειωτες ώρες αναζήτησης σε καταλόγους και βάσεις δεδομένων των βιβλιοθηκών, χρονοβόρες τηλεφωνικές ή γραπτές επικοινωνίες ή ακόμα και ταξίδια για την εύρεση κάποιων χρήσιμων πληροφοριών και στοιχείων, σήμερα αρκεί η απλή χρήση ενός προσωπικού υπολογιστή για να εμφανιστεί στην οθόνη του ενδιαφερόμενου ένας τεράστιος όγκος πληροφορίας, για οποιοδήποτε αντικείμενο ενδιαφέροντος (Λατινόπουλος, 2010).

Το εκπαιδευτικό υλικό στην έντυπη μορφή του διαδραματίζει πάντα το σημαντικότερο ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Παρόλο που το έντυπο κείμενο είναι σχετικά εύκολο στην χρήση και στην αποστολή του και οι γνωστικές δεξιότητες που χρειάζεται να ενεργοποιήσει ο εκπαιδευόμενος (αναγνώριση γραμμάτων και αποκωδικοποίηση λέξεων) είναι βασικές και απλές, το ηλεκτρονικό κείμενο, δίνει στον αναγνώστη τη δυνατότητα πρόσβασης σε περισσότερες πληροφορίες (Γκιόσος και Κουτσούμπα και Μαυροειδής).

Όπως αναφέραμε παραπάνω, εκτός από το ηλεκτρονικό κείμενο, υπάρχει και η δυνατότητα ταυτόχρονης παρουσίασης άλλης μορφής υλικού (εικόνα, βίντεο, ήχος, animation κ.ά.) μέσα από συνδέσμους που παραπέμπουν τον ερευνητή, κάνοντας πιο ενδιαφέρουσα την αναζήτηση πληροφοριών (Γκιόσος και Κουτσούμπα και Μαυροειδής).

Τα πλεονεκτήματα του ηλεκτρονικού κειμένου έναντι του εντύπου είναι τα ακόλουθα:

- i. δυνατότητα ταυτόχρονης σύνδεσης και παρουσίασης άλλης μορφής εκπαιδευτικού υλικού (εικόνα, ήχος, βίντεο, animation κ.ά.)
- ii. δυνατότητα σύνδεσής του με άλλες πηγές πληροφοριών στο διαδίκτυο
- iii. δυνατότητα παροχής ανατροφοδότησης στον εκπαιδευόμενο
- iv. ευκολία αναζήτησης και περιήγησης στο υλικό
- v. ευκολία στο να γίνει πιο επίκαιρο
- vi. δυνατότητα φθηνής διαφοροποίησης του στη βάση των αναγκών των εκπαιδευομένων (Γκιόσος και Κουτσούμπα και Μαυροειδής: 5, 6).

Μέσα από την αλληλεπίδραση του εκπαιδευόμενου με το ηλεκτρονικό κείμενο επέρχονται αλλαγές στον τρόπο που προσλαμβάνει, προσεγγίζει και κατανοεί ο αναγνώστης το γνωστικό αντικείμενο της εκπαίδευσης. Η ενεργητική εμπλοκή του αναγνώστη μέσω της επιλογής του συνδέσμου που θα ακολουθήσει προϋποθέτει τη διαδικασία σύνδεσης/ενοποίησης της προϋπάρχουσας γνώσης με την καινούργια (Γκιόσος και Κουτσούμπα και Μαυροειδής).

Στην έρευνά μας χρησιμοποιήσαμε τις ηλεκτρονικές πηγές, καθώς η σχετική με τους Τσιγγάνους καινούρια χρονολογικά βιβλιογραφία είναι

περιορισμένη. Επίσης, όπως προαναφέραμε η πρόσβαση σε μεγάλες βιβλιοθήκες ήταν δαπανηρή διαδικασία.

5.1.4 Χρόνος και τύπος έρευνας

Η συνέντευξη με την ερευνήτρια – συγγραφέα, κ. Λυδάκη, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στις 13 Φεβρουαρίου 2012, στις 11 το πρωί, σε καφετέρια. Διήρκεσε μία ώρα.

Οι συνεντεύξεις στα ιατροκοινωνικά κέντρα πραγματοποιήθηκαν στις 3 Απριλίου 2012, στις 10 το πρωί, σε Αθήνα, Αγρίνιο και Λαμία, στα γραφεία των κοινωνικών λειτουργών. Διήρκεσαν μισή ώρα.

Οι συνεντεύξεις στα δημοτικά σχολεία πραγματοποιήθηκαν στις 7 Μαΐου, στις 11 το πρωί, σε Αθήνα, Αγρίνιο και Λαμία, στα γραφεία των εκπαιδευτικών. Διήρκεσαν σαράντα πέντε λεπτά.

5.1.5 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων

Στην πορεία της έρευνάς μας, παρουσιάστηκαν εμπόδια και δυσκολίες που επηρέασαν τη ροή των διαδικασιών και αρκετές φορές χρειάστηκε να επανεξετάσουμε τις ακόλουθες ενέργειές μας. Σε όποια φάση κι αν βρισκόμασταν συνήθως υπήρχαν διαθέσιμοι περιορισμένοι πόροι. Συχνά, είχαμε να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της ανεπάρκειας των οικονομικών μέσων που απαιτούνταν. Ο χρόνος που είχαμε στη διάθεσή μας ήταν λιγοστός και έπρεπε από την αρχή της έρευνάς μας να περιορίσουμε το χρόνο που αφιερώναμε στο κάθε κεφάλαιο, ώστε να μη ζημιώσουμε την υπόλοιπη εργασία.

Καθώς και οι τρεις φοιτήτριες μένουμε σε διαφορετικές πόλεις η επικοινωνία μας γινόταν μόνο μέσω τηλεφώνου και διαδικτύου, με αποτέλεσμα να μας επηρεάσουν πολλές φορές τεχνολογικής φύσεως προβλήματα, που προέκυπταν.

Επίσης, λόγω του γεγονότος ότι οι δύο φοιτήτριες μένουμε στην επαρχία, η συλλογή δεδομένων από βιβλιοθήκες μεγάλων πόλεων ήταν χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία.

Ακόμη, κάποιες ευκαιρίες που μας παρουσιάστηκαν για πλήρη ή μερική απασχόληση και είτε ήταν χρήσιμες για τη μελλοντική μας σταδιοδρομία είτε μας προσέφεραν κάποιο εισόδημα, έδρασαν ανταγωνιστικά προς το χρονικό περιθώριο που είχαμε ορίσει για την ολοκλήρωση την εργασίας μας.

Αναπόφευκτα δε και απρόβλεπτα προβλήματα που είχαμε να αντιμετωπίσουμε ήταν κάποιες ασθένειες που μας επηρέασαν και είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην εξέλιξη της μελέτης μας.

5.1.6 Δεοντολογία

Η δεοντολογία περιλαμβάνει προσωπικούς και κοινωνικούς κώδικες συμπεριφοράς, οι οποίοι βασίζονται σε ένα σύνολο αρχών που μπορεί να είναι εμφανές και κωδικοποιημένο ή υπονοούμενο και που μπορεί να είναι αφηρημένο και απρόσωπο ή συγκεκριμένο και προσωπικό (Cohen and Manion, 2000: 492).

Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου κατά την διάρκεια της συνέντευξης είναι κρίσιμος παράγοντας για την ποιότητά της και για το εύρος των αποτελεσμάτων και πληροφοριών που παράγει. Η σχέση αυτή, από την μια μεριά, προϋποθέτει υψηλές επιστημονικές και επικοινωνιακές δεξιότητες του ερευνητή, και από την άλλη εγείρει σημαντικά ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας. Οι συναντήσεις που θα καθοριστούν πρέπει να γίνονται με την συγκατάθεση των ερωτώμενων, στα μέρη και τις ώρες που εκείνους διευκολύνει. Επίσης ο ερευνητής πρέπει να ενημερώνει τους ερωτώμενους για τη χρονική διάρκεια της συνέντευξης και να προσπαθεί να μην υπερβαίνει το χρόνο αυτό. Ο ερευνητής θα πρέπει να γνωρίζει σε βάθος το αντικείμενο της έρευνας, να έχει ικανότητες δόμησης της διαδικασίας και της πορείας της συνέντευξης, να είναι ξεκάθαρος, ευγενικός, ευαίσθητος, αλλά παρ' όλα αυτά κριτικός. Επίσης, θα πρέπει να προχωρά σε ερμηνείες των απόψεων και των στάσεων του ερωτώμενου κατά την διάρκεια της συνέντευξης, τις οποίες να προσπαθεί να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει πριν από την ολοκλήρωση της (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008).

Ο ερευνητής θα πρέπει να παρέχει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για το αντικείμενο και τους σκοπούς της έρευνας στον ερωτώμενο, εξασφαλίζοντας τη συναίνεσή του για τη συμμετοχή του τελευταίου στην ερευνητική διαδικασία. Επίσης, θα πρέπει να εγγυάται την ανωνυμία και την εχεμύθεια, καθώς και να προσπαθεί να μειώνει τις τυχόν αρνητικές συνέπειες που μπορεί να έχει η συμμετοχή στην ερευνητική διαδικασία για τους ερωτώμενους (Bell, 1997 και Ιωσηφίδη, 2003).

Κατά τη διάρκεια της μελέτης μας αποφασίσαμε να εντάξουμε στην έρευνα μας επτά συνεντεύξεις. Επικοινωνήσαμε με τους διάφορους φορείς, με σκοπό να εξασφαλίσουμε τη συναίνεση και τη συνεργασία τους όσον αφορά τη συνέντευξη που επιθυμούσαμε να μας παραχωρήσουν κάποιοι εργαζόμενοι σε αυτούς. Τους ενημερώσαμε για το σκοπό της συνέντευξης και για το διαδικαστικό μέρος που θα έπρεπε να ακολουθηθεί. Επίσης, τους εξηγήσαμε τι πρόκειται να γίνει με τις πληροφορίες που θα μας παρείχαν και ζητήσαμε την έγκρισή τους για την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Τέλος, τους ενημερώσαμε για το περιεχόμενο των ερωτήσεων και τη χρονική διάρκεια της συνέντευξης.

5.2 Πραγματολογικά – παρουσίασηπραγματολογικού υλικού

5.2.1 Συνεντεύξεις σε ιατροκοινωνικά κέντρα και οι απόψεις της ερευνήτριας - συγγραφέα

Το πραγματολογικό μας υλικό συλλέχθηκε από τις συζητήσεις με τους κοινωνικούς λειτουργούς των ιατροκοινωνικών κέντρων της Αθήνας, του Αγρινίου και της Λαμίας και με την ερευνήτρια – συγγραφέα κ. Λυδάκη.

Παραθέσαμε τα στοιχεία που τα υποκείμενα ανέφεραν στις αφηγήσεις τους, δίνοντας έμφαση σ' εκείνες τις πληροφορίες που εξυπηρετούν την έρευνά μας.

Ερώτηση πρώτη: Ποιοι είναι οι λόγοι των κοινωνικών διακρίσεων στους Τσιγγάνους;

Οι Τσιγγάνοι αποτελούν μια μειονοτική ομάδα με τις δικές της πολιτισμικές αξίες, κώδικες συμπεριφοράς και κανόνες που ορίζουν τον τρόπο ζωής τους, ο οποίος διαφοροποιείται από τον ευρύτερο πληθυσμό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι Τσιγγάνοι να γίνονται αποδέκτες ρατσιστικής αντιμετώπισης από αυτούς, οι οποίοι ακολουθούν τις κοινωνικές αξίες και θέσεις της επικρατούσας κοινωνικής ομάδας-άρχουσας τάξης.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων είναι ταυτόσημος με τις φυλετικές διακρίσεις εναντίον τους και δεν αφορά μόνο τους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, της εργασίας, αλλά ξεκινάει από τη μη κάλυψη βασικών αναγκών τους, όπως είναι οι συνθήκες διαβίωσης. Είναι αδύνατο, για παράδειγμα, να δει κανείς τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό μεμονωμένα και ξεχωριστά από τον κοινωνικό αποκλεισμό και τον αποκλεισμό στην απασχόληση και την υγεία. Τα Τσιγγανόπαιδα ζούνε κοντά στους γονείς τους και υφίστανται πολλές διακρίσεις. Αντιμετωπίζουν καθημερινά βία, εκμετάλλευση, προσβολές και γίνονται τα πρώτα θύματα των παραβιάσεων των δικαιωμάτων των παιδιών.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί, καθώς και η ερευνήτρια – συγγραφέας, συμφωνούν ότι οι κοινωνικές διακρίσεις απέναντι στους Τσιγγάνους δημιουργούνται από τις απόψεις της ευρύτερης κοινωνίας όσον αφορά τη διαφορετικότητά τους.

– *«Οι κοινωνικές διακρίσεις απέναντι στους Τσιγγάνους υπάρχουν λόγω της διαφορετικότητας αυτής της πληθυσμιακής ομάδας και του γενικότερου τρόπου ζωής τους».*

– *«Φταίει η λανθασμένη εικόνα που υπάρχει γι' αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα, καθώς δε γίνονται αρκετές διαδικασίες ενημέρωσης του ευρύτερου*

πληθυσμού. Η ίδια η κοινωνία αδιαφορεί να αποκτήσει γνώσεις για τα ήθη και έθιμα των Τσιγγάνων, με αποτέλεσμα να διαιωνίζεται η καχυποψία προς αυτούς».

– «Ο κοινωνικός τους αποκλεισμός ξεκινά από τον αναλφαβητισμό τους, ως αποτέλεσμα της μη φοίτησης στο σχολείο, αν και τούτο ως μορφωτικό αγαθό, τους παρέχεται αδιακρίτως. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό τους και από τους υπόλοιπους τομείς της καθημερινότητας».

– «Σαν κοινωνία δεν ανεχόμαστε το διαφορετικό. Για να δεχτούμε κάποιον θα πρέπει να είναι όμοιος με μας, αλλιώς θεωρούμε ότι είναι κατώτερος. Δηλαδή κάθε μειονοτικός μάλλον είναι και μειονεκτικός αυτομάτως. Οι Τσιγγάνοι αυτό το εισπράττουν και νιώθουν περιθωριοποιημένοι. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να εμμένουν στην ταυτότητά τους και να μην μπορούν να ξεφύγουν και να αλλάξουν, γιατί υπάρχει έντονος κοινωνικός έλεγχος. Έτσι και ο υπόλοιπος πληθυσμός συνεχίζει να διατηρεί τα στερεότυπα που έχει δημιουργήσει γι' αυτούς».

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται επίσης ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί πιστεύουν ότι η οικονομική κατάσταση των Τσιγγάνων παίζει ρόλο στις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν, καθώς φαίνεται ότι ζούνε μόνο με τα λιγιστά χρήματα που τους προσφέρει το κράτος. Αναφέρεται, επίσης, ότι είναι δύσκολο να αποκτήσουν βασικό εισόδημα χωρίς εξειδίκευση.

– «Η οικονομική κατάσταση των Τσιγγάνων συμβάλλει στις κοινωνικές διακρίσεις που αντιμετωπίζουν σε μεγάλο βαθμό. Για παράδειγμα λόγω έλλειψης χρημάτων δεν έχουν την κατάλληλη αντιμετώπιση σε θέματα υγείας, παιδείας. Η οικονομική κατάσταση συνδέεται με την καθαριότητα, την ένδυση».

– «Φαίνεται να ζουν από την επιδοματική πολιτική του κράτους, τους θεωρούντε τεμπέληδες. Πρόκειται στην ουσία για ένα φαύλο κύκλο. Είναι δύσκολο να ενταχθούν στην αγορά εργασίας χωρίς καμία εξειδίκευση και με δεδομένο τον αποκλεισμό σε άλλους τομείς της ζωής τους».

– «Το κράτος φαίνεται να τους τα παρέχει όλα δωρεάν. Μπαίνει εγγυητής για τα δάνεια που τους δίνει και εκείνοι δουλεύουν κυρίως με μαύρο χρήμα».

Ερώτηση δεύτερη: Ποιοι είναι οι λόγοι παραμέλησης του οικιστικού προβλήματος των Τσιγγάνων;

Βασικό χαρακτηριστικό του τσιγγάνικου τρόπου ζωής είναι η συνεχής μετακίνηση και ο νομαδισμός. Η μετακίνηση των Τσιγγάνων έχει ως αποτελέσματα, να κάνουν σπίτι τους το μέσο μεταφοράς τους, το οποίο διαμορφώνουν για να καλύψει τις ανάγκες τους, να καταλαμβάνουν δημοτικά ή ιδιωτικά οικοπέδα προκειμένου να στήσουν τις πρόχειρες εγκαταστάσεις τους και να εγκαθίστανται σε εγκαταλελειμμένα κτίρια χωρίς την αναγκαία υποδομή (ρεύμα, νερό, αποχετευτικό σύστημα). Τέτοιου είδους πρακτικές οδηγούν στην όξυνση των αντιθέσεων, στην διασπορά ρατσιστικών επιχειρημάτων και στη

διαιώνιση του κοινωνικού προβλήματος συμβίωσης των Τσιγγάνων με τους υπόλοιπους πολίτες.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί και η ερευνήτρια – συγγραφέας πιστεύουν ότι δεν εφαρμόζονται λύσεις στο πρόβλημα της εγκατάστασης των Τσιγγάνων εξαιτίας των δήμων, αλλά τονίζουν και την ευθύνη των Τσιγγάνων απέναντι στη δημιουργία μόνιμης στέγης.

– *«Το πολιτικό κόστος των αρμόδιων φορέων είναι μεγάλο, ειδικά όταν υπάρχουν αντιδράσεις από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Έτσι, προς αποφυγή των διαμαρτυριών, δεν εφαρμόζονται τα προγράμματα ένταξης τους που έχουν μελετηθεί».*

– *«Δε βοηθάει το να προτείνονται πρόχειρες λύσεις. Συγκεκριμένα μελετώντας το στεγαστικό τους πρόβλημα, θα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους ότι υπάρχει η διευρυμένη τσιγγάνικη οικογένεια και έχουν την ανάγκη να ζούνε όλοι μαζί. Δε θα έπρεπε να μένουμε στα στερεότυπα, αλλά να υπάρχει ενημέρωση για την κουλτούρα και τις συνήθειες των Τσιγγάνων».*

– *«Κάποιοι δήμοι έχουν μεριμνήσει, παρέχοντάς τους στεγαστικά δάνεια για την αγορά κατοικίας. Αυτά τα χρήματα, καθώς οι ανάγκες των Τσιγγάνων δεν καλύπτονται από τις κατοικίες που τους παρέχουν, ζοδεύονται πρωτίστως σε αγορά αυτοκινήτου και άλλων υλικών αγαθών».*

– *«Δεν παραμελούν οι αρμόδιοι φορείς το οικιστικό. Το κράτος έχει δώσει δάνεια στους Τσιγγάνους, αλλά οι ίδιοι κάνουν άλλα πράγματα, όπως το να παίρνουν αμάξια».*

Ερώτηση τρίτη: Θα επιτευχθεί η βελτίωση της ζωής των Τσιγγάνων από την απόκτηση αξιοπρεπούς κατοικίας;

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί πιστεύουν ότι μία μόνιμη και αξιοπρεπής κατοικία θα βελτίωνε την κατάσταση της υγείας των Τσιγγάνων και θα βοηθούσε στην καλύτερη ένταξή τους στην κοινωνία. Η ερευνήτρια – συγγραφέας ανέφερε ότι μία μόνιμη κατοικία θα βελτίωνε την πρόοδο των παιδιών στο σχολείο.

– *«Μια μόνιμη και αξιοπρεπής κατοικία θα βελτίωνε σε μεγάλο βαθμό την ζωή των Τσιγγάνων. Πρώτα απ' όλα θα είχαν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης κάτω από ανθρώπινες συνθήκες».*

– *«Θα βελτιωνόταν η κατάσταση της υγείας τους, καθώς χωρίς ύδρευση και αποχέτευση, αυξάνονται οι ασθένειες και χωρίς ηλεκτροδότηση δεν μπορούν να συντηρήσουν ούτε τα φάρμακα για την αντιμετώπιση αυτών των ασθενειών».*

– *«Θα είχαν μια οργανωμένη ζωή που θα οδηγούσε στην καλύτερη ένταξή τους όσον αφορά την εκπαίδευση, την εργασία και θα διεκδικούσαν έτσι σιγά σιγά τα δικαιώματά τους στην εκπαίδευση, στις δομές υγείας, στο σχολείο, στις*

δημόσιες υπηρεσίες. Θα μπορούσαν με αυτόν τον τρόπο να ενσωματωθούν κατά κάποιο τρόπο στην κοινωνία, αποτελώντας βασικό στοιχείο της κοινωνικοποίησής τους».

– «Υπάρχουν Τσιγγάνοι που έχουν προοδεύσει. Υπάρχει οδοντίατρος, δικηγόρος, βοηθός ιατρικών επαγγελματιών, κοινωνική λειτουργός. Είναι όμως πάρα πολύ λίγοι αυτοί που θα τα καταφέρουν, γιατί είναι πολύ αντίξοες οι συνθήκες ζωής τους. Είναι πολύ σημαντικό να έχουν καταρχήν μόνιμη στέγη και αυτές οι περιπτώσεις παιδιών είναι που συνήθως σπουδάζουν».

Ερώτηση τέταρτη: Ποια είναι η κατάσταση υγείας των Τσιγγάνων και ποιοι παράγοντες την επηρεάζουν αρνητικά;

Οι Τσιγγάνοι ζούνε χωρίς φως, χωρίς νερό, χωρίς αποχέτευση, χωρίς τις υπηρεσίες των δήμων, χωρίς δρόμους. Βιώνουν την κρατική εγκατάλειψη, με αποτέλεσμα να υποβάλλονται σε βάρβαρες δοκιμασίες για την υγεία τους. Η προληπτική ιατρική είναι σχεδόν απύσαστα στις διάφορες τσιγγάνικες κοινότητες και η θνησιμότητα βρίσκεται στα ύψη. Οι συχνές μετακινήσεις, οι άσχημες συνθήκες υγιεινής, η μη τήρηση του προγράμματος εμβολίων των παιδιών, η απουσία ασφαλιστικής κάλυψης και η έλλειψη μιας σχεδιασμένης, – βάσει διαχείρισης των ιδιαιτεροτήτων της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας –, κρατικής μέριμνας έχουν ως αποτέλεσμα μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού να πάσχει από διάφορα λοιμώδη νοσήματα κι από αναπνευστικά και καρδιολογικά προβλήματα.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί θεωρούν την κατάσταση υγείας των Τσιγγάνων αποτέλεσμα των άσχημων συνθηκών διαβίωσης και της ελλιπούς ενημέρωσης.

– «Οι Τσιγγάνοι αποτελούν μία κοινωνικά αποκλεισμένη ομάδα του πληθυσμού, για την οποία η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας είναι δύσκολή ή και αδύνατη. Ζουν αποκομμένοι από το σύστημα υγείας λόγω των συχνών μετακινήσεων, των περιορισμένων οικονομικών μέσων και της έλλειψης παιδείας όσον αφορά την πρόληψη και αγωγή υγείας. Αγνωσούν τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν εξαιτίας των άσχημων συνθηκών διαβίωσής τους».

– «Οι περισσότεροι πάσχουν από στεφανιαία νόσο, επιληψία, ηπατίτιδα Α, φυματίωση, ψυχολογικά προβλήματα και μυασθένεια».

– «Πολλά από τα προβλήματα υγείας των τσιγγάνων οφείλονται, στις κακές συνθήκες υγιεινής και σίτισης που επικρατούν στους καταυλισμούς τους, αποτέλεσμα της παρατεταμένης ανεργίας και της φτώχειας που πλήττουν ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού».

Ερώτηση πέμπτη: Ποιους τρόπους προτείνετε όσον αφορά τη βελτίωση της κατάστασης υγείας των Τσιγγάνων;

Το πρόβλημα της υγείας των Τσιγγάνων δεν είναι μόνο ιατρικής φύσεως, αλλά κυρίως κοινωνικό και πολιτικό θέμα που απαιτεί την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της πολιτείας για την επίλυσή του.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί προτείνουν τις κινητές μονάδες παροχής υγείας και την ενημέρωση του πληθυσμού των Τσιγγάνων ως τρόπους βελτίωσης της κατάστασης της υγείας τους. Τονίζεται, επίσης, η προσφορά των ιατροκοινωνικών κέντρων όσον αφορά τα θέματα υγείας.

– *«Η κατάσταση υγείας των Τσιγγάνων θα μπορούσε να βελτιωθεί με αρκετούς τρόπους, όπως για παράδειγμα με την δημιουργία κινητών μονάδων παροχής υπηρεσιών υγείας στελεχωμένες με ιατρικό και λοιπό προσωπικό για τις περιοχές όπου η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας είναι δύσκολη».*

– *«Θα πρέπει να ενημερώνονται οι Τσιγγάνοι με προγράμματα πρόληψης και προαγωγής της υγείας».*

– *«Τα τελευταία χρόνια με την λειτουργία των ιατροκοινωνικών κέντρων σε περιοχές όπου διαμένουν τσιγγάνοι, υπάρχει διαρκής ενημέρωση του πληθυσμού για θέματα δημόσιας υγείας (εμβολιασμούς, προληπτικές εξετάσεις κ.α) και πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες».*

Ερώτηση έκτη: Ποια εμπόδια αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι όσον αφορά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και ποιες είναι οι συνέπειες της απουσίας τους από την απασχόληση για τους ίδιους;

Οι Τσιγγάνοι είναι αποκλεισμένοι από την αγορά εργασίας και την απασχόληση. Πολύ συχνά είναι άνεργοι και είναι αναγκασμένοι να αναζητούν διαρκώς τρόπους προσαρμογής και επιβίωσης στις νέες συνθήκες. Αυτό που χαρακτηρίζει τις συνθήκες απασχόλησής τους είναι η αυτοαπασχόληση σε εποχιακή βάση, η πολυαπασχόληση, καθώς και το ότι ασκούν επαγγέλματα ανειδίκευτα και με χαμηλές αμοιβές ή επαγγέλματα που δεν είναι κατοχυρωμένα και για τα οποία δεν υπάρχει κοινωνική ασφάλιση.

Τα Τσιγγανόπαιδα από πολύ μικρή ηλικία ωθούνται σε διάφορες εργασίες, σε συνθήκες άκρως επικίνδυνες και ακατάλληλες, για να συμπληρώσουν τα λιγοστά οικογενειακά εισοδήματα. Συντελείται έτσι μια αδιαφορία και μια εκμετάλλευση της εργασίας των Τσιγγανοπαίδων, ακόμη και από το ίδιο το κράτος.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί συνδέουν την απασχόληση με την εκπαίδευση και εντοπίζουν τα εμπόδια πρόσβασης στην αγορά εργασίας στην έλλειψη εξειδίκευσης. Υπάρχει και η άποψη ότι οι Τσιγγάνοι, λόγω της δικής τους

κουλτούρας, αρκούνται στα χρήματα που τους προσφέρει το κράτος και δεν αντιλαμβάνονται την εκπαίδευση σαν μέσο για την απόκτηση απασχόλησης.

– *«Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Οι Τσιγγάνοι δεν γνωρίζουν σημαντικές δεξιότητες γραφής, ανάγνωσης και χρήσης αριθμών, δεν έχουν τη στοιχειώδη εκπαίδευση, γεγονός που καθιστά δύσκολη την πρόσβαση στην αγορά εργασίας».*

– *«Η πλειοψηφία των Τσιγγάνων ασκεί επαγγέλματα που δεν προϋποθέτουν ειδικές δεξιότητες, όπως το γυρολογικό εμπόριο και τις αγροτικές εργασίες, όπου ο ανταγωνισμός είναι μεγάλος».*

– *«Οι Τσιγγάνοι έχουν διαφορετική αντίληψη για τη μόρφωση. Εκπαιδεύουν τα παιδιά τους στο σπίτι σύμφωνα με τα δικά τους ήθη και δεν μπορούν να είναι τυπικοί σε ωράρια, ούτε μπαίνουν σε καλούπια. Εξαιτίας όλων αυτών αρκούνται στην επιδοματική πολιτική του κράτους, εντείνοντας τις αντιλήψεις της κοινωνίας ότι είναι τεμπέληδες και αναξιόπιστοι».*

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί θεωρούν την απουσία των Τσιγγάνων από την αγορά εργασίας αιτία περιθωριοποίησης των ίδιων. Αναφέρθηκε, επίσης, ότι οι Τσιγγάνοι αποδέχονται αυτήν την περιθωριοποίηση και αναζητούν μόνο την επιδοματική πολιτική του κράτους.

– *«Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις σε όλες τις εκφράσεις της ζωής τους, εφόσον από τη μια μεριά περιορίζει σε κατώτατα επίπεδα τη δυνατότητα παραγωγής εισοδήματος και από την άλλη εντείνει την αποκοπή από το κοινωνικό σώμα και οδηγεί στην περιθωριοποίηση».*

– *«Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μένουν προσκολλημένοι στη δική τους κουλτούρα και να μην έρχονται σε επαφή με τον τρόπο ζωής της υπόλοιπης κοινωνίας».*

– *«Οι Τσιγγάνοι καθώς δεν απασχολούνται μόνιμα κάπου, αποδέχονται τους χαρακτηρισμούς που τους προσδίδει η κοινωνία. Εγκαταλείπουν έτσι τον αγώνα και ενδιαφέρονται μόνο για τα επιδόματα που τους δίνουν, εντείνοντας τις προκαταλήψεις που υπάρχουν σε βάρος τους».*

Ερώτηση έβδομη: Ποια είναι η σχέση των Τσιγγάνων με τις δημοτικές και αστυνομικές αρχές του τόπου;

Πολλοί Τσιγγάνοι πέφτουν θύματα του ρατσισμού τόσο κάποιων αστυνομικών αρχών, όσο και της υπόλοιπης κοινωνίας. Η χρήση βίας απέναντι στους Τσιγγάνους, ακόμα και στα παιδιά, είναι συχνό φαινόμενο. Πρόκειται για μια αδύναμη και περιθωριακή κοινωνική ομάδα που διώκεται με απειλές και βρισιές, βασισμένες σε ρατσιστικά στερεότυπα.

Ακόμη, η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού και η έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με τα ειδικά προβλήματα και τις συνθήκες στις οποίες ζούνε οι Τσιγγάνοι δημιουργεί σύγχυση στις συναλλαγές με τις δημοτικές υπηρεσίες.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί θεωρούν τις σχέσεις των Τσιγγάνων με τις αστυνομικές και δημοτικές αρχές ενός τόπου δύσκολες, καθώς κυριαρχούν οι προκαταλήψεις και η δυσπιστία και από τις δύο πλευρές. Σε αυτήν την άποψη υπάρχουν και οι εξαιρέσεις και αναφέρεται καλή συνεργασία σε ορισμένες περιπτώσεις.

– «Πάντα οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζονται με δυσπιστία λόγω της διαφορετικότητάς τους. Και από τις δύο πλευρές κυριαρχεί η άρνηση».

– «Οι αστυνομικές αρχές νομίζουν ότι οι Τσιγγάνοι είναι υπεύθυνοι για όλα και οι Τσιγγάνοι νομίζουν ότι τους κατηγορούν για όλα. Δεν είναι σωστές οι γενικεύσεις, καθώς υπάρχουν και άνθρωποι που σέβονται τους νόμους. Επίσης στις δημόσιες υπηρεσίες οι Τσιγγάνοι πολλές φορές μπορούν να γίνουν πολύ φορτικοί, όταν έχουν ένα αίτημα».

– «Αν το κύρος των δημοτικών αρχών δεν απειλείται από τις αποφάσεις τους και τις αντιδράσεις του υπόλοιπου πληθυσμού, βοηθούν την κατάσταση των Τσιγγάνων και στις δημοτικές υπηρεσίες υπάρχει θέληση για καλή συνεργασία».

5.2.2 Συνεντεύξεις σε δημοτικά σχολεία και οι απόψεις της ερευνήτριας – συγγραφέα

Το πραγματολογικό μας υλικό συλλέχθηκε από τις συζητήσεις με τους εκπαιδευτικούς δημοτικών σχολείων στις περιοχές τις Αθήνας, του Αγρινίου και της Λαμίας και με την ερευνήτρια – συγγραφέα κα Λυδάκη.

Ερώτηση πρώτη: Ποια είναι τα αίτια του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων;

Σε όλες τις κοινωνίες το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λειτουργεί ως μέσο κοινωνικής ένταξης των μειονοτήτων. Στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων αυτό δε συμβαίνει. Αντιθέτως λειτουργεί και ως ισχυρός μηχανισμός αποκλεισμού.

Όσοι αποκλείονται, είτε εξαρχής από τη φοίτησή τους στο σχολείο είτε περιθωριοποιούνται σε δεύτερη φάση μέσα σ' αυτό, επειδή έχουν ελάχιστες ή καθόλου ευκαιρίες επιτυχίας, βιώνουν τη σχολική αποτυχία και οδηγούνται σε πρόωρη διακοπή της φοίτησής τους.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί, καθώς και η ερευνήτρια – συγγραφέας, θεωρούν τις συνθήκες

διαβίωσης των Τσιγγάνων ως αιτία για τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό που υφίστανται. Η οικονομική τους κατάσταση σε συνδυασμό με τις συχνές μετακινήσεις και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονιών δεν επιτρέπουν στα Τσιγγανόπαιδα τη συνεχή φοίτηση στο σχολείο. Επίσης, οι διακρίσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν τα παιδιά, καθώς και η αρνητική στάση των υπευθύνων λειτουργούν ως αποτρεπτικοί παράγοντες στην εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων. Υπάρχει ωστόσο και η άποψη ότι μέσα στο σχολείο, από τη στιγμή που το παιδί θα ξεκινήσει τη φοίτησή του, έρχεται σε επαφή με τους υπόλοιπους μαθητές με αποτέλεσμα να εξαλείφονται οι πολιτισμικές τους διαφορές.

– *«Κάποια από τα αίτια του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων είναι η οικονομική κατάσταση των Τσιγγάνων και κατά συνέπεια και οι συνθήκες διαβίωσής τους, καθώς και το μορφωτικό επίπεδο των Τσιγγάνων γονέων που είναι ιδιαίτερα χαμηλό».*

– *«Αλλιώς είναι ένα παιδί που ο πατέρας του το παίρνει την Κυριακή, το πάει στην πινακοθήκη, το πάει στο θέατρο, το κρατάει στο σπίτι, και αλλιώς ένα παιδάκι που δεν έχει ένα γραφείο, που δεν έχει ένα χώρο, που δεν έχει τίποτα, που δεν έχει κάποιον να το φροντίσει στο μάθημα, ενώ οι άλλοι έχουν τους γονείς τους, τους δασκάλους τους. Τώρα εκ των πραγμάτων υπάρχει δυσκολία σε αυτό το πράγμα, δηλαδή δεν έχουν την ίδια αφετηρία με τα άλλα παιδιά. Οπότε στην πορεία, ενώ είναι πανέξυπνα παιδιά και καλά παιδιά, δεν είναι εύκολο να είναι καλοί μαθητές».*

– *«Οι συχνές μετακινήσεις των οικογενειών τους καθιστούν αδύνατη την τακτική φοίτηση των παιδιών στο σχολείο».*

– *«Η διάκριση που νιώθουν οι Τσιγγάνοι μαθητές από τους συμμαθητές τους και η χαμηλή αυτοεκτίμησή τους όσον αφορά την σχολική τους επίδοση, οδηγεί στη περιθωριοποίησή τους, με αποτέλεσμα να μην επιθυμούν να ενταχθούν στην εκπαίδευση».*

– *«Το ίδιο το σχολείο, με διάφορες δικαιολογίες από μέρους των διευθυντών, αποφεύγει κάποιες φορές την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση. Αυτό συμβαίνει καθώς η προκατάληψη που επικρατεί γι' αυτόν τον πληθυσμό είναι μεγάλη και κανένας δεν επιθυμεί να ενημερωθεί σχετικά».*

– *«Τα Τσιγγανόπαιδα, καθώς έχουν το δικαίωμα εγγραφής σε σχολεία, δεν πρέπει να θεωρούνται αποκλεισμένα από το εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσα στις τάξεις οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών είναι πιο αθώες, δεν υπάρχει αποκλεισμός. Παίζουν μαζί και έρχονται σε επαφή. Αυτό που θα πρέπει να απασχολήσει είναι τα αίτια της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής διαρροής στον πληθυσμό των Τσιγγάνων».*

– *«Οι Τσιγγάνοι είναι πολύ δύσπιστοι απέναντι στον ευρύτερο πληθυσμό, φοβούνται ότι η κοινωνία δε θέλει το καλό τους, γι' αυτό και πάρα πολύ εύκολα παίρνουν τα παιδιά τους από το σχολείο. Ένας Τσιγγάνος γονιός έλεγε ότι: «Τα δικά μας τα παιδιά τα μαλώνουνε, δε θέλουν να μάθουν γράμματα στα*

Τσιγγανάκια». Είναι όλοι πεπεισμένοι γι' αυτό. Εφόσον είναι τόσο δύσπιστοι, πάρα πολύ εύκολα θα πάρουν το παιδί κοντά τους. Αυτό συμβαίνει πιο συχνά αν οι γονείς ταξιδεύουν και το παιδί ζει με γιαγιάδες και παππούδες».

Ερώτηση δεύτερη: Επηρεάζει η γενικότερη κουλτούρα και οι αξίες των Τσιγγάνων την ένταξή τους στην εκπαίδευση;

Οι Τσιγγάνοι θεωρούνται διεθνώς ως μια μειονότητα με κοινά πολιτιστικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που ζουν, εξαιτίας των συνθηκών μακριά από τα κοινωνικά και εκπαιδευτικά δρώμενα. Στην κοινωνία που ζουν και συναναστρέφονται, παρουσιάζονται πολλά προβλήματα, στα οποία αδυνατούν να ανταπεξέλθουν, γιατί έχουν και αυτοί διαμορφώσει διαφορετικές αξίες, προκαταλήψεις και στερεότυπα για όλους τους άλλους.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί, καθώς και η ερευνήτρια – συγγραφέας, θεωρούν τη διαφορετική κουλτούρα και τις διαφορετικές αξίες των Τσιγγάνων ως λόγους για τη μη ένταξή τους στην εκπαίδευση. Τα Τσιγγανόπαιδα δυσκολεύονται στην τήρηση των κανόνων του σχολείου, καθώς έχουν εκπαιδευτεί με διαφορετικό τρόπο μέσα στην οικογένεια. Οι Τσιγγάνοι δεν ενδιαφέρονται για τη μόρφωση που προάγει το ελληνικό σχολείο, παρά μόνο για τις γνώσεις εκείνες που θα εξυπηρετήσουν κάποιες ανάγκες τους.

– *«Το ελληνικό σχολείο προβάλλει σε μεγάλο βαθμό την κυρίαρχη ελληνική κουλτούρα, χωρίς όμως να αναδεικνύει τον πολιτισμό των Τσιγγάνων. Σίγουρα το ότι μέσα στην οικογένεια τα Τσιγγανόπαιδα μιλούν τη δική τους γλώσσα, κάνει τη μάθηση της ελληνικής γλώσσας πιο δύσκολη, γεγονός που τα επηρεάζει και τα κάνει να νιώθουν διαφορετικά από την πρώτη μέρα που πηγαίνουν στο σχολείο».*

– *«Το γεγονός ότι για τους Τσιγγάνους είναι έξω από τη δική τους κουλτούρα να τηρούν ωράρια και προγράμματα και το σχολείο έχει μια λογική που δεν τους ταιριάζει (χρόνος προσέλευσης, πειθαρχία), καθιστά δύσκολη έως αδύνατη πολλές φορές την τακτική φοίτηση των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο».*

– *«Οι Τσιγγάνοι γονείς εκπαιδεύουν τα παιδιά τους μέσα στην οικογένεια με ένα τρόπο περισσότερο βιωματικό. Η μόρφωση δεν έχει αξία στον πολιτισμό τους. Δεν έχουν σχολική ετοιμότητα από μικρά. Το ενδιαφέρον τους για το σχολείο σταματά όταν τα αρσενικά μέλη της οικογένειας μαθαίνουν γραφή και ανάγνωση, έτσι ώστε να μπορούν να καλύψουν κάποιες ανάγκες τους, όπως να βγάλουν δίπλωμα αυτοκινήτου. Για τα κορίτσια της οικογένειας θεωρούν το σχολείο εντελώς περιττή διαδικασία που τις καθυστερεί από τη δημιουργία οικογένειας».*

– *«Δεν υπάρχει η αντίληψη ότι πρέπει το παιδί να πάει σχολείο σε μικρή ηλικία, καθώς δουλεύουν. Όταν μεγαλώνουν, ντρέπονται να πάνε σχολείο. Επίσης, είναι έντονος ο κοινωνικός έλεγχος μεταξύ τους. Δεν είναι εύκολο κανείς να*

ξεκόμει και να ζήσει αλλού. Θεωρείται μετά αποκλεισμένος και από την ίδια τη φυλή του».

Ερώτηση τρίτη: Επηρεάζουν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις της κοινωνίας την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση;

Οι Τσιγγάνοι αποτελούν έναν πληθυσμό που προκαλεί προκαταλήψεις στην κοινωνία, λόγω των διαφορετικών αντιλήψεων και των διαφορετικών ηθικών κωδικών που διαθέτουν που τους κρατούν στο περιθώριο. Οι πολιτιστικές διαφορές δημιουργούν σε κοινωνικές διακρίσεις και οδηγούν στην απόρριψη και τη σύγκρουση.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα της ευρύτερης κοινωνίας αιτία για τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό των Τσιγγανοπαίδων. Τονίζουν όμως ότι αυτά είναι δημιούργημα των γονιών, καθώς τα παιδιά μέσα στο σχολείο έχουν αποδεχθεί το διαφορετικό και συνυπάρχουν αρμονικά με τα Τσιγγανόπαιδα.

– «Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που έχουν δημιουργηθεί στον ευρύτερο πληθυσμό αποτελούν έναν από τους βασικότερους ανασταλτικούς παράγοντες ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην δημόσια εκπαίδευση. Σαν κοινωνία θεωρούμαστε ξενοφοβικοί και πάντα το διαφορετικό είναι κάτι που τρομάζει».

– «Μεταξύ των παιδιών η διαφοροποίηση του πολιτισμού είναι κάτι που περνάει απαρατήρητο, καθώς λόγω της καθημερινότητας του σχολείου έρχονται σε επαφή και αποδέχονται τα Τσιγγανόπαιδα».

Ερώτηση τέταρτη: Ποιες θα είναι οι συνέπειες της ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στη εκπαίδευση και ποιους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος προτείνετε;

Με δεδομένες όλες τις δυσκολίες που έχουν να αντιμετωπίσουν οι Τσιγγάνοι εξαιτίας της μη ένταξής τους στην εκπαίδευση, θα πρέπει η πολιτεία να λάβει υπόψη τις ιδιαιτερότητές τους και να τους προσφέρει ευκαιρίες σε μια εκπαίδευση που δε θα αποξενώνει τα παιδιά αυτά.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί, καθώς και η ερευνήτρια – συγγραφέας, θεωρούν ότι με την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση θα ωφεληθούν οι ίδιοι, καθώς θα αυξηθεί το μορφωτικό τους επίπεδο και θα ανοίξουν οι ορίζοντές τους. Σταδιακά, πιστεύουν ότι θα μειωθεί η περιθωριοποίησή τους και θα ευνοηθεί η

ένταξή τους σε όλους τους τομείς της ζωής. Έτσι, θα δημιουργηθεί μια πιο δίκαιη και ισότιμη κοινωνία.

– «Με την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση καταρχήν θα ωφεληθούν οι ίδιοι, καθώς το μορφωτικό τους επίπεδο θα αυξηθεί σταδιακά, θα ανοίξουν οι ορίζοντές τους βλέποντας την ποιότητα ζωής του υπόλοιπου πληθυσμού και θα αποκτήσουν τις γνώσεις που χρειάζονται για να μην πέφτουν τόσο συχνά θύματα απάτης των πιο μορφωμένων».

– «Πρόκειται για ανθρώπους που υποφέρουν και που θα μπορούσαν να ζήσουν καλύτερα. Η εκπαίδευση θα παίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους και στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας».

– «Θα εκλείψει η απομόνωση και η περιθωριοποίησή τους και θα τους δοθεί δυνατότητα εισόδου στην αγορά εργασίας, γεγονός που θα αποφέρει κέρδη σε ολόκληρη την κοινωνία».

– «Με την καλύτερη ένταξη των Τσιγγάνων στην κοινωνία, θα σταματούσαν να υπάρχουν οι συγκρούσεις με τους υπόλοιπους πολίτες και οι συναναστροφές τους θα ήταν πιο εποικοδομητικές. Θα υπάρξει έτσι μια πιο δίκαιη κοινωνία με ισότητα μεταξύ των μελών της».

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί προτείνουν για την αντιμετώπιση του φαινομένου του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων με την κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών, την πρόσληψη ειδικών επιστημόνων στα σχολεία και τη δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων. Υπάρχει ωστόσο και η άποψη ότι η ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση δεν μπορεί να επιτευχθεί αν δε δοθεί προτεραιότητα στην επίλυση όλων των προβλημάτων που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσής τους. Ακόμη, η ερευνήτρια – συγγραφέας ανέφερε ότι θα πρέπει να εμπνεύσουμε στους Τσιγγάνους την εμπιστοσύνη και να τους βοηθήσουμε να νιώσουν ασφαλείς.

– «Λύση στο πρόβλημα της ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση μπορεί να δοθεί με την κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών και την ένταξη εξειδικευμένων ανθρώπων στα σχολεία, όπως ψυχολόγων, κοινωνιολόγων, κοινωνικών λειτουργών».

– «Θα βοηθούσε επίσης ένα πρόγραμμα για Τσιγγανόπαιδα που θα υιοθετούσαν όλα τα σχολεία, με προπαρασκευαστικές τάξεις και δραστηριότητες κοινές για όλα τα παιδιά του σχολείου. Αξιοποιώντας τη διαφορετικότητα των Τσιγγάνων θα μπορούσαμε να κινήσουμε την περιέργεια στα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου, ενημερώνοντάς τα για την κουλτούρα και τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων, φέρνοντάς τα έτσι σε επαφή».

– «Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στις συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων, με την παροχή αξιοπρεπούς στέγης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Η εκπαίδευση έρχεται δεύτερη».

– *«Ένα πρώτο βήμα που πρέπει να κάνει η κοινωνία είναι να τους εμπνεύσει την εμπιστοσύνη. Να νιώσουν ασφαλείς και μέσα από τις προσπάθειες που γίνονται να κατανοήσουν οι Τσιγγάνοι ότι επιθυμούμε μόνο το καλό τους και όχι απλά την αφομοίωσή τους».*

Ερώτηση πέμπτη: Ποιους τρόπους εξάλειψης των προκαταλήψεων που εμποδίζουν την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση;

Οι προσπάθειες των Τσιγγάνων να ενταχθούν στην κοινωνία υπονομεύονται από τις ρατσιστικές αντιδράσεις του ευρύτερου πληθυσμού. Το κράτος οφείλει να αναλάβει τις ευθύνες του λύνοντας τα τεράστια προβλήματα των Τσιγγάνων πολιτών και ευαισθητοποιώντας την κοινωνία.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί προτείνουν την ενημέρωση των πολιτών για τα χαρακτηριστικά και την κουλτούρα των Τσιγγάνων, με σκοπό την ευαισθητοποίησή τους. Το σχολείο μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην εξάλειψη των προκαταλήψεων και μέσα από κοινές δραστηριότητες μπορεί να φέρει σε επαφή τους γονείς όλων των παιδιών.

– *«Οι προκαταλήψεις που υπάρχουν στον ευρύτερο πληθυσμό για τη φυλή των Τσιγγάνων θα μπορούσαν να εξαλειφθούν με την ενημέρωση των πολιτών και την ευαισθητοποίησή τους για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι».*

– *«Μέσα από το σχολείο με κοινές δραστηριότητες των παιδιών μπορούμε να φέρουμε κοντά τους γονείς ξεκινώντας μια προσπάθεια να γνωριστούν οι μεν με τους δε και να πάψουν να υπάρχουν κάποια λανθασμένα στερεότυπα που ανακυκλώνονται».*

– *«Σημαντικό ρόλο θα παίζει η έγκυρη και πλήρης ενημέρωση της κοινωνίας σχετικά με την ιστορία, τη γλώσσα, τις θρησκευτικές δοξασίες, τα ήθη, τα έθιμα, την προσφορά και την αλληλεπίδραση του τσιγγάνικου με τον ελληνικό πολιτισμό. Θα πρέπει να διδαχθεί η ωφέλιμη επίδραση των Τσιγγάνων στους τομείς της μουσικής και των κοινωνικών και εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων».*

Ερώτηση έκτη: Με ποιους τρόπους μπορούν να δημιουργηθούν κίνητρα στους Τσιγγάνους για προσέλευση και τακτική φοίτηση στο σχολείο;

Τα Τσιγγανόπαιδα μεγαλώνοντας σε ένα περιβάλλον εντελώς αναλφάβητων γονιών, με διαφορετική αντίληψη της αναγκαιότητας της σχολικής φοίτησης και γεμάτα φόβο λόγω των προκαταλήψεων που υπάρχουν, διαμορφώνουν αρνητική στάση απέναντι στο σχολείο. Η έλλειψη κινήτρων για

προσέλευση και φοίτηση στο σχολείο είναι επίσης μια σημαντική αιτία της απουσίας τους από την εκπαίδευση.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι το διασκεδαστικό μάθημα σε μορφή παιχνιδιού και η προετοιμασία των παιδιών για εισαγωγή αργότερα σε κοινές τάξεις θα δώσει κίνητρα για προσέλευση και τακτική παρακολούθηση των μαθημάτων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών και τη δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων. Πιστεύουν ότι η ίδρυση προπαρασκευαστικών τάξεων είναι η λύση στο πρόβλημα της ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση, καθώς μέσα σ' αυτές τις τάξεις τα παιδιά θα προετοιμάζονται για την εισαγωγή τους σε κοινές τάξεις αργότερα. Επίσης, στην ώθηση των γονιών να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο θα βοηθήσει η συχνή ενημέρωσή τους για την πρόοδο των παιδιών τους και η αναφορά των θετικών σημείων της εκπαίδευσης. Πιστεύεται ότι τα οικονομικά κίνητρα δε βοηθούν, καθώς μπορεί να έχουν αντίθετα αποτελέσματα.

– *«Οι εκπαιδευτικοί με τον τρόπο που πραγματοποιούν το μάθημα στην τάξη μπορούν να δημιουργήσουν κίνητρα στα Τσιγγανόπαιδα για προσέλευση και τακτική φοίτηση στο σχολείο».*

– *«Με την εισαγωγή όλων των Τσιγγανοπαίδων αρχικά σε προπαρασκευαστικές τάξεις, όπου το μάθημα θα γίνεται σε μορφή παιχνιδιού, περιέχοντας επιβράβευση, για παράδειγμα στις σωστές απαντήσεις ή στην καθημερινή προσέλευση των παιδιών».*

– *«Η ίδρυση προπαρασκευαστικών τάξεων μέσα σε όλα τα σχολεία που φοιτούν Τσιγγανόπαιδα είναι ίσως ο μόνος τρόπος για να ενταχθούν ομαλά στην εκπαίδευση. Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην ομαλή τους ένταξη και μετά στη σχολική επιτυχία».*

– *«Μέσα σ' αυτές τις τάξεις τα παιδιά μαθαίνουν να συνυπάρχουν με όρια και κανόνες και καλό θα ήταν αυτό να γίνεται περισσότερο με βιωματικό τρόπο, παρά με βιβλία».*

– *«Θα ήταν χρήσιμο να γίνονται τακτικά ενημερώσεις των γονέων για την πρόοδο των παιδιών τους και να τους προτρέπουμε να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, τονίζοντάς τους τα θετικά αυτής της διαδικασίας».*

– *«Οικονομικά κίνητρα δε βοηθούν, καθώς η εμπειρία έχει δείξει ότι η φοίτηση που έχει συνδεθεί με οικονομικές παροχές δε συνεχίστηκε, αφού οι γονείς μόλις έπαιρναν το οικονομικό βοήθημα σταματούσαν τη φοίτηση των παιδιών τους».*

Ερώτηση έβδομη: Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών στις προσπάθειες για ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση;

Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν μέλος του σχολείου, αναλαμβάνουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις και καλούνται να διαδραματίσουν ένα ρόλο με συγκεκριμένες απαιτήσεις. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο σύγχρονο σχολείο δεν περιορίζεται στην απλή μετάδοση της γνώσης, αλλά με αφετηρία τα συγκεκριμένα προβλήματα των μαθητών, γίνεται ρόλος συμβουλευτικός, συνεργατικός.

Από την ανάλυση του πραγματολογικού υλικού διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν το ρόλο τους στην ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση καθοριστικό. Οι γνώσεις που διαθέτει και η στάση που θα κρατήσει απέναντι στα παιδιά είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να συμμετέχουν στις διάφορες συζητήσεις που γίνονται για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση, καθώς είναι αυτοί που έρχονται σε καθημερινή επαφή με τα παιδιά και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

– *«Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στις προσπάθειες για ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση είναι σημαντικός, ίσως και καθοριστικός».*

– *«Η κατανόηση και η αποδοχή που θα δείξει ο εκπαιδευτικός προς τα Τσιγγανόπαιδα αποτελούν τον πρώτο και βασικό παράγοντα. Ακολουθεί ο τρόπος με τον οποίο θα προσεγγίσει τους άλλους μαθητές της τάξης του, ώστε να αποδεχθούν ως ισότιμο μέλος και τους Τσιγγάνους μαθητές».*

– *«Οι εκπαιδευτικοί είναι οι πλέον αρμόδιοι να μιλήσουν για τα προβλήματα και να προτείνουν λύσεις όσον αφορά την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση. Θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στις συζητήσεις και τις προσπάθειες που γίνονται κατά καιρούς».*

– *«Η καλύτερη κατάρτισή τους είναι πολύ σημαντική για να μπορούν να ανταπεξέλθουν στο δύσκολο και απαιτητικό τους έργο με επιτυχία».*

Κεφάλαιο έκτο

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Οι Τσιγγάνοι αποτελούν έναν πληθυσμό με διαφορετική κουλτούρα και διαφορετικές αξίες, γεγονός που δημιουργεί κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος τους. Η διαφορετικότητά τους είναι αυτή που προκαλεί τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα της ευρύτερης κοινωνίας.

Η οικονομική κατάσταση των Τσιγγάνων και ο τρόπος διαβίωσής τους εντείνουν αυτές τις προκαταλήψεις και τους περιθωριοποιούν, χωρίς να τους αφήνουν περιθώρια ισότιμης ένταξης στην κοινωνία.

Το οικιστικό πρόβλημα των Τσιγγάνων μοιάζει να είναι η αρχή όλων των προβλημάτων τους. Κάποια μόνιμη και αξιοπρεπής στέγη θα βοηθούσε την ομαλή ένταξή τους στην εκπαίδευση και την απασχόληση και θα βελτίωνε κατά πολύ την κατάσταση της υγείας τους. Θα πρέπει οι δήμοι, αλλά και οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι να στραφούν με υπευθυνότητα και διάθεση για εύρεση λύσης απέναντι στο πρόβλημα της μόνιμης εγκατάστασης.

Η έλλειψη κατάλληλης κατοικίας και η ελλιπής ενημέρωση ευνοεί τα σοβαρά προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν πολλοί Τσιγγάνοι.

Η απουσία των Τσιγγάνων από την αγορά εργασίας αποτελεί ένα ακόμη εμπόδιο στην ένταξή τους στην κοινωνία. Η έλλειψη εκπαίδευσης και εξειδίκευσης καθιστά αδύνατη την απασχόλησή τους σε νόμιμες εργασίες, με αποτέλεσμα οι σχέσεις τους με τις αστυνομικές αρχές να είναι συνεχώς τεταμένες.

Οι συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων αποτελούν τη βασική αιτία για τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό που υφίστανται. Η οικονομική τους κατάσταση, οι συχνές μετακινήσεις και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονιών δεν επιτρέπουν την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση. Οι διαφορετικές απόψεις, καθώς και οι συνήθειες των Τσιγγάνων, όπως η μη τήρηση των κανόνων του σχολείου, λειτουργούν ως αποτρεπτικοί παράγοντες στη συνεχή φοίτηση στο σχολείο. Οι διακρίσεις και η αρνητική στάση των παραγόντων του σχολείου, συνέπεια των προκαταλήψεων της ευρύτερης κοινωνίας, ωθούν επίσης τους γονείς να διακόπτουν τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο. Με την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση θα μειωθεί η περιθωριοποίησή τους και θα ευνοηθεί η ένταξή τους σε όλους τους τομείς της ζωής.

Βασική προϋπόθεση για την ένταξη των Τσιγγάνων στον κοινωνικό ιστό είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής παρέμβασης για τη λύση όλων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι στη χώρα μας.

Τα προβλήματα εγκατάστασης, κατοικίας, μόρφωσης, εργασίας, υγείας και κοινωνικής ασφάλισης διαπλέκονται και αλληλεξαρτώνται και δεν μπορούν

να μελετηθούν ούτε να αντιμετωπιστούν αποκομμένα. Είναι ένας κύκλος προβλημάτων που τους εγκλωβίζει και τους απομονώνει από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Επομένως, η πολιτική για την ένταξη των Τσιγγάνων στην κοινωνία πρέπει να είναι ενταγμένη σε μια ευρύτερη πολιτική ένταξης, εξελισσόμενη, με αλληλένδετους στόχους, μακροπρόθεσμους, μεσοπρόθεσμους και άμεσους.

Απαραίτητες ενέργειες για την επίλυση του οικιστικού προβλήματος των Τσιγγάνων είναι η υλοποίηση πιλοτικών προγραμμάτων αστικής ανάπλασης για τις περιοχές που είναι υποβαθμισμένες, με χωροθέτηση καταρχήν εκτάσεων εντός των ορίων των δήμων, με την κατασκευή έργων υποδομής, βελτίωση του περιβάλλοντος και λήψη μέτρων για τη βελτίωση των ίδιων των κατοικιών που διαμένουν Τσιγγάνοι και την ανάπλαση των πρόχειρων καταυλισμών με τα άπειρα προβλήματα.

Για την ολοκληρωμένη προσέγγιση θεωρείται πολύ σημαντική η γνώση των ιδιοτήτων, των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων και των χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων. Επίσης, δεν πρέπει οι όποιες ενέργειες να γίνουν με βίαιες παρεμβάσεις ερήμην των ίδιων των Τσιγγάνων.

Η κατασκευή κοινόχρηστων χώρων (τουαλέτα, ντους, ύδρευση, ηλεκτροφωτισμός, κ.λ.π) σε συνδυασμό με τη δημιουργία κέντρων υποστήριξης (συμβουλευτικός σταθμός για θέματα εκπαίδευσης, απασχόλησης, ιατρικής παρακολούθησης, κ.λ.π) με δική τους πρωτοβουλία και ευθύνη αποτελεί στέρεο βήμα.

Θα πρέπει να υπάρχει πνεύμα συνεργασίας και διαλόγου των διαφόρων φορέων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, ανταλλαγή εμπειριών και υιοθέτηση καινοτόμων προτάσεων.

Είναι ανάγκη να συνταχθεί πανελλαδική απογραφική μελέτη διερεύνησης των κοινωνικών αναγκών των Τσιγγάνων, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να εξειδικευτούν μελέτες για την επίλυση του προβλήματος της κατοικίας.

Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις, οι όποιες δράσεις θα είναι αποσπασματικές και ενέχουν τον κίνδυνο της πρόκλησης νέων κοινωνικών εντάσεων και δημιουργίας επιπρόσθετων προβλημάτων.

Ο σχεδιασμός και η προώθηση ενός μοντέλου οργανωμένων χώρων εγκατάστασης των Τσιγγάνων με προδιαγραφές ασφαλείας και υγιεινής φαίνεται ως αναγκαιότητα για την απάλειψη της σημερινής αφόρητης κατάστασης.

Η υλοποίηση στεγαστικών προγραμμάτων σε δημόσιες εκτάσεις δεν μπορεί να επιλυθεί με επιβολή ενός μοντέλου (τύπου οργανωμένης δόμησης μέσω ΟΕΚ ή τοποθέτησης τροχόσπιτων), γιατί θα αποτύχει αν δε διερευνηθούν όλοι οι παράγοντες και τα κοινωνικά δεδομένα.

Για την προάσπιση και την προαγωγή της υγείας των Ελλήνων Τσιγγάνων θα πρέπει να φροντίσει το υπουργείο υγείας και όλοι οι αρμόδιοι φορείς.

Στον τομέα της υγείας είναι αναγκαίο η πρωτοβάθμια αντιμετώπιση των περιστατικών να πραγματοποιείται στην περιοχή κατοικίας των Τσιγγάνων και στη συνέχεια ο ασθενής να παραπέμπεται στο νοσοκομείο ή να αντιμετωπίζεται επιτόπου.

Χρήσιμη μπορεί να θεωρηθεί η λειτουργία μονάδων πρόληψης οικογενειακού προγραμματισμού και περιγεννητικής φροντίδας. Οι μονάδες θα πρέπει να εξυπηρετούν όλους τους καταυλισμούς, με υποδείξεις που θα δίνονται από τα ιατροκοινωνικά κέντρα ανάλογα με την εγκατάσταση και τις μετακινήσεις του πληθυσμού.

Σε περιοχές με μεγάλο αυξημένο πληθυσμό θα πρέπει να προβλέπεται η λειτουργία υγειονομικών σταθμών ή περιφερειακών ιατρείων ημερήσιας ή εικοσιτετράωρης ετοιμότητας.

Θα πρέπει να στέλνονται τακτικά κινητές ιατρικές μονάδες στους καταυλισμούς των Τσιγγάνων, οι οποίες θα πρέπει να στελεχώνονται με ιατρικό, οδοντιατρικό, νοσηλευτικό και λοιπό προσωπικό, με παράλληλη λειτουργία μικροβιολογικού και ακτινολογικού εργαστηρίου. Η κινητή μονάδα θα πρέπει να περιοδεύει στην υγειονομική περιφέρεια, να επισκέπτεται τις περιοχές των Τσιγγάνων. Οι κινητές μονάδες θα πρέπει να συνδέονται με τα κρατικά νοσοκομεία της περιοχής. Θα πρέπει να πραγματοποιούνται τακτικοί έλεγχοι των εμβολιασμών και οι όποιες ελλείψεις εντοπίζονται να παραπέμπονται στα νοσοκομεία.

Επίσης, οι δομές υποστήριξης θα πρέπει να αναλάβουν επείγουσα δράση που να αποσκοπεί στην ενημέρωση για θέματα υγιεινής, διατροφής και συντήρησης τροφίμων, στην εκπαίδευση παροχής πρώτων βοηθειών, στην ενημέρωση του γυναικείου πληθυσμού σε θέματα κύησης, τοκετού, λοχειάς, περιποίησης νεογνών – βρεφών, οικογενειακού προγραμματισμού και πρόληψης γυναικολογικών παθήσεων, στην ενημέρωση και εκπαίδευση των παιδιών σε θέματα στοματικής υγείας. Σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της υγείας των Τσιγγάνων θα έπαιζε η ενημέρωση του πληθυσμού για τις επιπτώσεις του αλκοόλ και των ναρκωτικών στη ζωή, καθώς και ενημέρωση για τους τρόπους προφύλαξης από αφροδίσια νοσήματα. Θα πρέπει να πραγματοποιείται ενημέρωση των Τσιγγάνων για τα δικαιώματά τους σχετικά με τα ασφαλιστικά ζητήματα που τους αφορούν.

Επίσης, κρίνονται αναγκαίες κάποιες δράσεις για την πρόληψη πρόκλησης ατυχημάτων. Σε συνεργασία με σχολές οδηγών, χρήσιμο θα ήταν να διευκολυνθεί η απόκτηση άδειας οδηγήσεως σε Τσιγγάνους και να πραγματοποιηθεί ένα πρόγραμμα αγωγής οδικής ασφάλειας.

Η αύξηση της προσβασιμότητας των Τσιγγάνων στην απασχόληση, η δυνατότητα να έχουν ίσες ευκαιρίες, η ικανότητα τους ως εργατικό δυναμικό

ικανό να ακολουθούν τις εξελίξεις, συνδέεται άρρηκτα με τη μείωση των ανισοτήτων πρόσβασης στο εκπαιδευτικό σύστημα, την αύξηση της συμμετοχής τους σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, καθώς επίσης με την απόκτηση επαγγελματικής κατάρτισης και επαγγελματικής εμπειρίας.

Θα πρέπει να διαμορφωθούν οι όροι για τη συμμετοχή των Τσιγγανοπαίδων στην προσχολική εκπαίδευση και στο σχολείο και ολοκλήρωση της εκπαίδευσής τους σε αυτό. Θεωρείται άμεση ανάγκη η δημιουργία παιδικών σταθμών στους οικισμούς των Τσιγγάνων ή κοντά σε αυτούς. Θα πρέπει να παρακινηθεί η τσιγγάνικη οικογένεια για συμμετοχή των Τσιγγανοπαίδων στην προσχολική εκπαίδευση.

Θα πρέπει να αξιοποιηθεί το πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων και να πραγματοποιηθούν προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από τους Τσιγγάνους γονείς, έτσι ώστε να έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν την πρόοδο των παιδιών τους εκτός σχολείου. Με αυτόν τον τρόπο θα βελτιωθούν και οι προοπτικές ένταξής τους στην αγορά εργασίας και η ενσωμάτωση τους στο κοινωνικό σύνολο.

Θα πρέπει να εφαρμοστούν προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας στα σχολεία που έχουν μεγάλη συγκέντρωση Τσιγγανοπαίδων ή να ιδρυθούν προπαρασκευαστικές τάξεις, με στόχο την ομαλή ένταξή τους στην εκπαίδευση.

Θα πρέπει να υιοθετηθούν μέτρα για τον τερματισμό της παιδικής εργασίας και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

Κρίνεται απαραίτητα η ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών και δραστηριοτήτων δημιουργικής απασχόλησης, με στόχο τη γρήγορη και ομαλή προσαρμογή των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο και τη διαμόρφωση καλών διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των παιδιών από διαφορετικές κοινωνικές πληθυσμιακές ομάδες.

Χρήσιμη θα ήταν η χρήση συμβούλων, με σκοπό να κατανοήσει ο δάσκαλος την ομάδα των Τσιγγάνων και να βοηθήσει τον Τσιγγάνο μαθητή να προσαρμοστεί στον εκπαιδευτικό χώρο. Οι σύμβουλοι θα ήταν καλύτερο να προέρχονται από την κοινότητα των Τσιγγάνων. Σε επίπεδο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και των στελεχών διοίκησης της εκπαίδευσης, πέρα από τις συγκεκριμένες ειδικές επιμορφωτικές ανάγκες (διγλωσσία, διδακτική της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, αξιοποίηση του πολιτισμικού κεφαλαίου των Τσιγγανοπαίδων), υπάρχει ανάγκη μιας γενικότερης ενημέρωσης γύρω από την κατάσταση και την ταυτότητα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, καθώς επίσης γύρω από θέματα μειονοτήτων, πολιτισμικής ταυτότητας, εθνικής ταυτότητας και θρησκευτικού προσανατολισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Παρόλα τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν, είναι σημαντικό να λάβουν υπόψη τους οι αρμόδιοι φορείς ότι οι παρεμβάσεις για ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση θα βρίσκουν συνεχώς εμπόδια αν δεν αντιμετωπιστούν οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης των οικογενειών τους.

Επίσης, άλλη μία παράμετρος που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι οι αντιστάσεις των τοπικών κοινωνιών απέναντι στο ενδεχόμενο φοίτησης των Τσιγγανοπαίδων στο ίδιο σχολείο με τα υπόλοιπα παιδιά. Οι αντιστάσεις αυτές θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τη δημιουργία και λειτουργία ενός δικτύου συνεργατών σε όλη τη χώρα που θα στοχεύει στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του ευρύτερου πληθυσμού.

Όσον αφορά την ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας, έμφαση πρέπει να δοθεί στον επαγγελματικό προσανατολισμό και την επαγγελματική κατάρτιση. Θα πρέπει να γίνουν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις υπέρ των Τσιγγάνων ανέργων, οι οποίοι συναντούν δυσκολίες πρόσβασης και ένταξης στην αγορά εργασίας και διατρέχουν κίνδυνο επαγγελματικού και κοινωνικού αποκλεισμού.

Στόχος αυτών των παρεμβάσεων θα είναι η προώθηση και η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας για τους Τσιγγάνους και η κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

Το έργο πρέπει να αποσκοπεί στην προετοιμασία για την ένταξη στην αγορά εργασίας και να περιλαμβάνει προσπάθειες ανάπτυξης δεξιοτήτων γραφής, ανάγνωσης και χρήσης αριθμών και στη συνέχεια να δοθούν κίνητρα για την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που θα βελτιώσουν τις δυνατότητες ένταξής τους στην αγορά εργασίας.

Τα προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης που αφορούν τους Τσιγγάνους για να είναι αποτελεσματικά πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας και στις δυνατότητες της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας.

Οι ενέργειες που γίνονται πρέπει να στηρίζονται στη διαρκή μελέτη των αναγκών της αγοράς εργασίας τοπικά και πανελλαδικά και στη διαρκή μελέτη των χαρακτηριστικών της πληθυσμιακής ομάδας των Τσιγγάνων (πληθυσμός, ηλικίες, μορφωτικό επίπεδο, δεξιότητες, προοπτικές).

Θα πρέπει να υπάρχει ανάλογο ενδιαφέρον από την πολιτεία και άμεσα πρέπει να γνωστοποιηθούν και να αξιοποιηθούν από τους αρμόδιους σχεδιασμού προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και κατάρτισης τα στοιχεία της πανελλαδικής απογραφής. Σκοπός αυτής της ενέργειας πρέπει να είναι η αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και της καταγραφής των προτάσεων των ίδιων των ενδιαφερόμενων.

Γνωρίζοντας τις δυνατότητες και τις δεξιότητες τους θεωρούμε χρήσιμο να ενταχθούν σε προγράμματα κατάρτισης στο εμπόριο, σε αγροτικές εργασίες και στον πολιτιστικό τομέα.

Η συντριπτική πλειοψηφία των Τσιγγάνων έχει την εμπειρία της αυτοαπασχόλησης. Ως ομάδα έχει αναπτύξει μοναδική δεξιότητα στην άσκηση του εμπορίου με το οποίο απασχολείται πολλές δεκαετίες. Από την άλλη υπενθυμίζεται ότι οι Τσιγγάνοι που σήμερα απασχολούνταν με το πλανόδιο

εμπόριο, οι οποίοι αποτελούν και την πλειοψηφία, είναι άνεργοι, καθώς το επάγγελμα τους φθίνει. Είναι λοιπόν βέβαιο ότι η κατάρτιση στις σύγχρονες μορφές άσκησης εμπορίου, η συμβουλευτική και η υποστήριξη για τη δημιουργία μικρών εμπορικών επιχειρήσεων ταιριάζει και αξιοποιεί τις δεξιότητες και την εμπειρία του τσιγγάνικου πληθυσμού στο εμπόριο και μπορεί να προλάβει την έξαρση της ανεργίας.

Οι Τσιγγάνοι απασχολούνται ως ανειδίκευτοι εργάτες γης. Η εξέλιξη του τομέα, η έλλειψη ειδίκευσης και ο ανταγωνισμός έχει οδηγήσει πολλούς Τσιγγάνους στην ανεργία. Και στην περίπτωση αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί η πολύχρονη παρουσία των Τσιγγάνων στις αγροτικές εργασίες και η τάση τους για αυτοαπασχόληση, δίνοντάς τους την ευκαιρία της κατάρτισης και της δημιουργίας μικρών αγροτικών επιχειρήσεων.

Στον πολιτιστικό τομέα θεωρούμε ότι είναι γνωστές οι δεξιότητες των Τσιγγάνων σε διάφορα επαγγέλματα, στην άσκηση των οποίων έχουν μεγάλη παράδοση (κατασκευή παραδοσιακών μουσικών οργάνων, παραδοσιακό ένδυμα, χαλκοπλαστική, αργυροχοΐα). Αυτές οι δεξιότητες μπορούν να αξιοποιηθούν, σε σύγχρονα ανάλογα επαγγέλματα.

Θα ήταν χρήσιμο οι όποιες ενέργειες να συνοδεύονται από υπηρεσίες που θα στοχεύουν στην ενδυνάμωση και εμπύχωση των ενδιαφερομένων με συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη πριν από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας, αλλά και μετά.

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι σαφές ότι πρέπει να γίνεται από ειδικά καταρτισμένα στελέχη που μπορούν να κατανοούν τις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων, να διερευνούν τις πραγματικές ανάγκες και δυνατότητές τους, να παρακολουθούν την εξέλιξη και να τους ωθούν σε εναλλακτικά πεδία απασχόλησης, δεδομένου ότι η δια βίου κατάρτιση αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα πρόωθησης στην απασχόληση και διασφάλισής της.

Για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της τσιγγάνικης κοινότητας για τον επαγγελματικό προσανατολισμό, για την παροχή εξατομικευμένης συμβουλευτικής, καθώς επίσης για το σχεδιασμό των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που ταιριάζουν στις δυνατότητες, δεξιότητες και ενδιαφέροντα των Τσιγγάνων κάθε περιοχής, θα είναι χρήσιμο να λειτουργήσουν κέντρα πληροφόρησης και υποστήριξης Τσιγγάνων στους περισσότερους δήμους.

Για τη συμμετοχή των Τσιγγάνων στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης είναι αναγκαίο να διαμορφωθούν όροι που να διευκολύνουν τη συμμετοχή τους.

Συγκεκριμένα προτείνεται η προσωρινή διαμόρφωση όρων συμμετοχής που να ανταποκρίνονται στον τρόπο που ζουν οι Τσιγγάνοι και στις συνήθειες τους σήμερα, όπως η χαλαρή σχέση των Τσιγγάνων με το χρόνο, η δυσκολία προσαρμογής σε ωράρια και πρόγραμμα δουλειάς.

Οι Τσιγγάνοι, όπως και μεγάλο μέρος των Ελλήνων πολιτών, κατέχονται από αισθήματα δυσπιστίας απέναντι στη δημόσια διοίκηση και αμφισβήτησης των προθέσεων του κράτους απέναντί τους.

Η σταδιακή απόκτηση εμπιστοσύνης που θα οδηγήσει και στην ευκολότερη κατανόηση των θεσμών από την πλευρά τους, απαιτεί μια σειρά ενεργειών από τους φορείς της πολιτείας.

Ειδικότερα, οι ενέργειες που μπορούν να γίνουν από τις δημοτικές υπηρεσίες είναι η διερεύνηση της δημοτικής κατάστασης των Τσιγγάνων που ζουν στα όριά τους και η ενημέρωσή τους για παρόμοια ζητήματα, σε συνεργασία με δικούς τους συλλογικούς φορείς.

Κρίνεται απαραίτητη η προτροπή για τη δήλωση των ληξιαρχικών γεγονότων στα ληξιαρχεία και στα δημοτολόγια των δήμων, όπου ανήκουν, καθώς και η ενημέρωση για τη χρησιμότητα, αλλά και για την υποχρεωτικότητα της δήλωσης αυτής.

Χρειάζεται, επίσης, η ενημέρωση των Τσιγγάνων για τα γεγονότα που χρειάζονται δήλωση στο ληξιαρχείο (γέννηση, βάπτισμα ή ονοματοδοσία, γάμος, διαζύγιο, αλλαγή στην πατρότητα των παιδιών, υιοθεσία, θάνατος) και για το ρόλο των ληξιαρχείων και του τρόπου συναλλαγής με αυτές τις υπηρεσίες, έτσι ώστε να καταπολεμηθεί η δυσπιστία των Τσιγγάνων.

Θα πρέπει να υπάρχει συμβουλευτική υποστήριξη από αρμόδιους φορείς (ιατροκοινωνικά κέντρα), ώστε οι απαραίτητες δηλώσεις για τα αιτήματά τους να γίνονται σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Είναι σημαντικό οι σχέσεις των υπαλλήλων με τους Τσιγγάνους να διέπονται από ευελιξία και ανεκτικότητα, συνεργασία και διάθεση για περισσότερη εξυπηρέτηση λόγω των μικρότερων επικοινωνιακών δυνατοτήτων των Τσιγγάνων.

Υποστηρίζουμε τη διατήρηση της πολιτισμικής ιδιομορφίας, της πολιτισμικής ταυτότητας των Τσιγγάνων, θεωρούμε ευπρόσδεκτη κάθε οργανωμένη προσπάθεια για ενίσχυση και καλλιέργεια των δεξιοτήτων που είναι χρήσιμες για τα επαγγέλματα που θα ασκήσουν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επιθυμούμε τη δημιουργία μιας παράλληλης κοινωνίας με δικούς της ρυθμιστικούς κανόνες και αποκομμένης από τον γενικό κορμό της χώρας. Στόχος είναι η ένταξη των Τσιγγάνων στο κοινωνικό σύνολο με κατανόηση της ετερότητας σε πολιτισμικό και άλλο επίπεδο, καθώς και με σεβασμό της υπαρκτής διαφοράς (Μπενέκος, 2007).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αζίτζι – Καλαντζή, Α., Ζώνιου – Σιδέρη, Α., Βλάχου, Α. (1996) *Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση*, Αθήνα, Υ.Π.Ε.Π.Θ, Γ.Γ.Λ.Ε.

Αθανασίου, Λ. (2003) *Μέθοδοι και τεχνικές στις επιστήμες της αγωγής*, Ιωάννινα, Αυτοέκδοση.

Βασιλειάδου, Μ., Παυλή – Κορρέ, Μ. (1998) *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ – ΓΓΛΕ.

Βασιλειάδου, Μ., Παυλή – Κορρέ, Μ. (1996) *KON 3ANEL, BUT, BUT CRDEL AMA EM KON CRDEL BUT, BUT 3AMEL*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε.

Βουλγαρίδου, Μ. (2001) *Διαφορετικότητα χωρίς προκατάληψη. (Επισημάνσεις στη συμβουλευτική με εθνικές μειονότητες)*, Στο: *Κοινωνική εργασία*, τεύχος 62, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 2001, Αθήνα, ΣΚΛΕ.

Βουλτσίδης, Π., Γιοβανίτης, Α. (1999) *Επίδοση Τσιγγανοπαίδων στη γλώσσα. Ερευνητικά δεδομένα. Περίπτωση Ζεφυρίου Α. Λιοσίων*, Στο: Π. Γεωργογιάννης, (επιμ.), «Η Ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: μια διαπολιτισμική προσέγγιση», Πρακτικά 1^{ου} διεθνούς συνεδρίου (Πάτρα, 12 – 14 Ιουνίου 1998), Τόμος II, Κέντρο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα.

Γκιόσος, Ι., *Επισκόπηση βιβλιογραφίας.*

Γκιόσος, Ι., Κουτσούμπα, Μ., Μαυροειδής, Η., *Το ηλεκτρονικό κείμενο στην ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση*, Σ.Ε.Π., Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Γκιόσος, Ι., Κουτσούμπα, Μ., Μαυροειδής, Η., *Εντοπισμός, οριοθέτηση και διατύπωση ερευνητικού προβλήματος*, Σ.Ε.Π., Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Γκότοβος, Α. (2002) *Ρομική ταυτότητα στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Γκότοβος, Α. (1996) *Ρατσισμός, κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Υπουργείο εθνικής παιδείας και θρησκευμάτων, Γενική γραμματεία λαϊκής επιμόρφωσης, Αθήνα.

Δήμου, Η. Γ. (1996). *Απόκλιση – στιγματισμός. Αφομοιωτική θεωρητική προσέγγιση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

Δουμάνη, Μ. (1990) *Ελληνική οικογένεια. Από τη συλλογική οργάνωση στις διαπροσωπικές σχέσεις*. στο: Τσίτουρα, Στ. (επιμ.): *Φροντίδα για την οικογένεια*, Αθήνα.

Ελληνικό παρατηρητήριο των συμφωνιών του Ελσίνκι, (1999).

Έξαρχος, Γ. (1996) *Αυτοί οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα, Γαβριηλίδης.

Ινστιτούτο τσιγγάνικων μελετών ελληνικού χώρου, (1999), *Η σχολειοποίηση των Τσιγγανοπαίδων*, 1^ο διήμερο παναττικό συνέδριο (Πετρούπολη Αττικής, 5 – 6 Απριλίου 1997), Πρακτικά, Αθήνα, Ι.ΤΣ.Μ.ΕΧ.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003) *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας*, Μυτιλήνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Καραθανάση, Ε. (2000) *Το κατοικείν των Τσιγγάνων. Ο βιο – χώρος και ο κοινωνιο – χώρος των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Gutenberg.

Κυριαζή, Ν. (2009) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα.

Λατινόπουλος, Π. (2010) *Τα πρώτα βήματα στην έρευνα: ένας χρηστικός οδηγός για νέους ερευνητές*, Αθήνα, Κριτική.

Λιακόπουλος, Γ., Μανιώτης Ι. (2004) *Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων Ζεφυρίου, αποτέλεσμα της κακής πληθυσμιακής και κοινωνικής τους κατάστασης*, Στο Π. Γεωργογιάννης, (επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση – ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα*, Τόμος III, Πρακτικά 6^{ου} διεθνούς συνεδρίου «Διαπολιτισμική εκπαίδευση – ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα», Πάτρα, ΚΕ.Δ.ΕΚ.

Λυδάκη, Α. (1997) *Μπαλαμέ και Ρομά: Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Μαραγκουδάκη, Ε. (2001) *Οι αντιλήψεις των Ρομ για τη διδασκαλία της Ρομανί στο δημοτικό σχολείο*, Στο: Βάμβουκας – Χατζηδάκη, (επιμ.), «Μάθηση και διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής και ως δεύτερης γλώσσας», Πρακτικά συνεδρίου (Ρέθυμνο – Πανεπιστήμιο Κρήτης, 6 – 8/10/2000), Πανεπιστήμιο Κρήτης – σχολή επιστημών αγωγής – παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Αθήνα, Ατραπός.

Μήτσης, Ν. (2007) *Οδηγός επιμόρφωσης εκπαιδευτικών «Ετερότητα στη σχολική τάξη και διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και των μαθηματικών: η περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων»*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Επτάλοφος.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998) *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*.

Μπενέκος, Δ. (2007) *Οδηγός επιμόρφωσης εκπαιδευτικών «Ετερότητα στη σχολική τάξη και διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και των μαθηματικών: η περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων»*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Επτάλοφος.

Ντούσας, Δ. (1999) *Διαπολιτισμική ή εργατική διεθνιστική εκπαίδευση για τον εκπαιδευτικό αποκλεισμό των Τσιγγανόπουλων*, Στο: Π. Γεωργογιάννης, (επιμ.), «Η ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: μια διαπολιτισμική προσέγγιση», Πρακτικά 1^{ου} διεθνούς συνεδρίου (Πάτρα, 12 – 14 Ιουνίου 1998), Τόμος II, κέντρο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα.

Ντούσας, Δ. (1997) *Rom και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Αθήνα, Gutenberg.

Οργανισμός για τα θεμελιώδη δικαιώματα, (2009) *Έρευνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις μειονότητες και τις διακρίσεις, Έκθεση βασικών αποτελεσμάτων.*

Παππά, Ε. (2007) *Ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους*, Ημερίδα με θέμα «Ευαισθητοποίηση για την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη αποκλεισμένων ατόμων», Μάρτιος 2007, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Παπαγεωργίου, Γ. (1998) *Μέθοδοι στην κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα, Τυπωθήτω.

Παρασκευοπούλου – Κόλλια, Ευ. Α. (2008) *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις*, *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, Volume 4, Number 1, 2008 / Section one. © Open Education ISSN: 1791 – 9312.

Ρήγα, Α.Β., Δαιμονάκου, Σ. (2001) *Κοινωνική πολιτική σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες: παρουσίαση προγράμματος για τους Τσιγγάνους στην περιοχή της πρωτεύουσας.*

Σδράλη, Δ., Καραμέτου, Π. (2008) *Κοινωνικός αποκλεισμός και ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες: η περίπτωση των Ρομ του νομού Καρδίτσας*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, τμήμα οικιακής οικονομίας και οικολογίας, Αθήνα.

Σκλάβου, Κ., (2001) *Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των γιατρών του κόσμου*, Στο: *Κοινωνική εργασία*, τεύχος 62, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 2001, Αθήνα, ΣΚΛΕ.

Σπανακά, Α.Κ. (2008) *Μακροχρόνια έρευνα δράσης: ένα μεθοδολογικό πλαίσιο με την αξιοποίηση των ΤΠΕ*, *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, Volume 4, Number 1, Section one, Open Education.

Τερζοπούλου, Μ., Γεωργίου, Γ. (1996) *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία – πολιτισμός*, ΥΠΕΠΘ, ΓΓΛΕ, Αθήνα.

Τμήμα ερευνών της δημόσια επιχείρησης πολεοδομίας και στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, (1999) *Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των αμέσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων.*

Τσάφου, Μ. (2007) *Οι δυσκολίες πρόσβασης των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας*, 6η εθνική στρογγυλή τράπεζα: Προβλήματα διακρίσεων στους τομείς της αγοράς εργασίας και της πρόσβασης στην υγεία και την κοινωνική πρόνοια, Τετάρτη 12 Δεκεμβρίου 2007, Αντιγόνη.

Χαλκιά, Κ. (2003) *Η ελευθερία της «μέτρησης» και η πειθαρχία της «διαίσθησης»: Σχέσεις διαλόγου μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας στην εκπαίδευση στις φυσικές επιστήμες*, Πρακτικά του 3^{ου} πανελληνίου συνεδρίου της παιδαγωγικής εταιρείας Ελλάδος, Αθήνα.

Χατζησαββίδης, Σ. (1999) *Γλωσσικές μειονότητες και σχολική αποτυχία: η περίπτωση των Ρομ της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Στο: Κωνσταντίνου – Πλειός, (επιμ.), «Σχολική αποτυχία και κοινωνικός αποκλεισμός: Αιτίες, συνέπειες και

αντιμετώπιση», Πρακτικά του Η΄ διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, Παιδαγωγική εταιρεία Ελλάδος, Σχολή επιστημών αγωγής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα.

Ξενόγλωσση

Bell, J. (1997) *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*, Αθήνα, Gutenberg.

CEIES (Statistics Users Council), (1999) *Social Exclusion Statistics*, Πρακτικά συνεδρίου, κοινό συνέδριο, 22 Νοεμβρίου 1999, Imac Research, Esher, HB.

Cohen, L, and Manion, L. (2000) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Gallie, D., Paugam, S. (2002) *Social Precarity and Social Integration*, Eurobarometer 56.1, Έκθεση προς την ευρωπαϊκή επιτροπή, Γενική διεύθυνση απασχόλησης. EORG, Βρυξέλλες.

Goffman, E. (2001) *Στίγμα – σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Liegeois, J.P. (1999) *Ρομά, Τσιγγάνοι, ταξιδευτές· Οι τσιγγάνοι της Ευρώπης*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Διαδικτυακές πηγές

Ελληνόγλωσσες

Γεωργίου, Γ. (1995) *Η Ρομανί γλώσσα*,
<http://wwk.kathimerini.gr/kath/7days/1995/01/08011995.pdf>

Διάφοροι χρήσιμοι σύνδεσμοι, καθώς και ιστοσελίδες σχετικές με την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων και τον εθελοντισμό, http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/TilefIstoseleKpsisTsigdon.htm

Ευρωπαϊκή επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, δεύτερη έκθεση για την Ελλάδα, (2000) Συμβούλιο της Ευρώπης, Στρασβούργο, <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/ECRI-roma-greece-1999-greek.rtf>

Καλογιαννάκη, Π., Οικονόμου, Κ., Ντέρα, Ε. (2003) *Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο: η περίπτωση των νομών Ηρακλείου και Χανίων*, <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/2730/838.pdf>

Λιβάνη, Λ. (2001) *Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*. Ελληνική δημοκρατία, Εθνική επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/rep_25_02_02.rtf

Μελέτη για την ανίχνευση εκπαιδευτικών αναγκών των Ρομά, (2010) Αναπτυξιακή σύμπραξη EQUAL, ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ. – ROM, http://rom-klimaka.blogspot.com/2010/01/blog-post_115.html

Μουχελή, Α. (1995) *Θρησκευτικότητα και λατρεία*, <http://wwk.kathimerini.gr/kath/7days/1995/01/08011995.pdf>

Οικοκοινωνία, <http://www.oikokoinonia.gr/>

Οργανισμός για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη, OSCE, <http://www.osce.org/odihr>

Πανελλήνια ομοσπονδία σωματείων Ελλήνων Ρομά, ΠΟΣΕΡ, http://cm.greekhelsinki.gr/uploads/2009_files/olokliromeno_programma_gia_roma.pdf

Παπαδόπουλος, Σ. (2009) *Αφιέρωμα στους Ρομά*, http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/PagkosmiaHmeraRoma/afieroma_stous_roma.pdf

Πλαίσιο της ΕΕ για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020 — Συμπεράσματα του συμβουλίου, Επίσημη εφημερίδα αριθ. C 258 της 02/09/2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:01:EL:HTML>

Πρόγραμμα Ελλήνων Τσιγγάνων, www.westerngreece.gr

Προφίλ της ΕΤΕΠΕ – ΕΠΣΕ – ΕΟΔΜ – ΣΟΚΑΔΡΕ, <http://cm.greekhelsinki.gr/index.php?sec=194&cid=1641>

Ρομά, η μεγαλύτερη εθνοτική μειονότητα της Ε.Ε. (1999), http://matiesmagazine.blogspot.com/2009/02/blog-post_2127.html

Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά, <http://courses.arch.ntua.gr/fsr/131976/addresses-mazikoi-foreis-1.pdf>

Ταμείο εκπαίδευσης των Ρομά, <http://www.romaeducationfund.hu/ref-one-page>

Τερζοπούλου, Μ. (1995) *Οι Έλληνες Ρομ – Τσιγγάνοι*, <http://wwk.kathimerini.gr/kath/7days/1995/01/08011995.pdf>

Τσιάκαλος, Γ. (1998) *Κοινωνικός αποκλεισμός, ορισμοί, πλαίσιο και σημασία, Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, Κέντρο κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής, Αθήνα, http://users.auth.gr/gtsiakal/exclusion/apokl_kasimati.htm

Υπουργεία οικονομίας, εσωτερικών, δημόσιας διοίκησης και αποκέντρωσης, υγείας και πρόνοιας και εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων, *Σύστημα διαχείρισης, αξιολόγησης, παρακολούθησης ελέγχου και διαδικασία εφαρμογής*

της ενέργειας «Προάσπιση – προαγωγή υγείας και κοινωνική ενσωμάτωση Ελλήνων Τσιγγάνων» συγχρηματοδοτούμενης από το ευρωπαϊκό κοινωνικό ταμείο (Ε.Κ.Τ.) στο πλαίσιο των περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων (ΠΕΠ) κατά το Γ' ΚΠΣ, ΦΕΚ 1295/Β'4 – 10 – 2002, www.pepdym.gr/upload/proskliseis/1.3.1/KYA%20ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ.doc

Ξενόγλωσσες

Ergo Network for European Roma, <http://www.ergonetwork.org/ergo-network/mission-history/>

European Committee on Romani Emancipation, <http://eu-romani.org/>

Kyuchukov, H. (2001) *Δήλωση για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα του γενικού γραμματέα της διεθνούς ένωσης Ρομά*, http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_20_12_01.rtf

Ratcliff, D. (2002) *Notes for five part seminar on qualitative research*, <http://don.ratcliff.net/qual>

The European Roma Information, ERIO, <http://www.erionet.eu/about-us.htm>

Union Romani, http://www.unionromani.org/union_in.htm

Παράρτημα

Οργανώσεις για τους Τσιγγάνους

Οργανώσεις για τους Τσιγγάνους στην Ευρώπη

«Δίκτυο ERGO»

Το Δίκτυο ERGO είναι μία οργάνωση που έχει τη βάση της στην Ολλανδία και δραστηριοποιείται και στις Βρυξέλλες. Ιδρύθηκε το 2004 και η δράση της συνεχίζεται μέχρι σήμερα (Ergo Network for European Roma).

Το Δίκτυο ERGO επιθυμεί να επιτύχει ισότητα των ευκαιριών για τους Τσιγγάνους και να τους ενθαρρύνει να κινητοποιηθούν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας (Ergo Network for European Roma).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οργάνωση έχει ως στόχο να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της πραγματικότητας και της χάραξης πολιτικής. Παρέχει συμβουλές στους διάφορους φορείς και τους πολιτικούς για να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν πιο αποτελεσματικές προσεγγίσεις ένταξης των Τσιγγάνων (Ergo Network for European Roma).

«Union Romani»

Η Union Romani, που ιδρύθηκε το 1995 και λειτουργεί μέχρι και σήμερα, είναι μια ισπανική, μη κυβερνητική οργάνωση που ασχολείται με τα δικαιώματα των Τσιγγάνων. Δραστηριοποιείται σε όλη την ισπανική επικράτεια και διατηρεί τακτική συνεργασία με τη διεθνή ένωση Τσιγγάνων (International union Romani), συντονίζοντας σχέδια και δράσεις, με στόχο την αναγνώριση της τσιγγάνικης κουλτούρας ως αναπόσπαστου τμήματος του παγκόσμιου πολιτισμού. Παρέχει συμβουλευτικές, νομικές, εκπαιδευτικές και επιμορφωτικές υπηρεσίες, ενώ ταυτόχρονα αναλαμβάνει την ευαισθητοποίηση κοινού και μέσων μαζικής ενημέρωσης απέναντι στα προβλήματα των Τσιγγάνων (Union Romani).

«Οργανισμός για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE)» – «Γραφείο για τους δημοκρατικούς θεσμούς και τα ανθρώπινα δικαιώματα (ODIHR)»

Ο OSCE ξεκίνησε τη δράση του τη δεκαετία του 1970, για να χρησιμεύσει ως ένα πολυμερές φόρουμ για διάλογο και διαπραγμάτευση μεταξύ ανατολής και δύσης. Με πενήντα έξι μέλη από την Ευρώπη, την Κεντρική Ασία και τη Βόρεια Αμερική, ο OSCE είναι ο μεγαλύτερος περιφερειακός οργανισμός στον κόσμο της ασφάλειας. Προσφέρει ένα φόρουμ για πολιτικές διαπραγματεύσεις

και λήψη αποφάσεων στους τομείς της έγκαιρης προειδοποίησης, πρόληψης συγκρούσεων, διαχείρισης κρίσεων και την ανασυγκρότηση μετά από συγκρούσεις και θέτει την πολιτική βούληση των συμμετεχόντων σε αυτόν κρατών σε πράξη, μέσα από το μοναδικό δίκτυο των «αποστολών επιτόπου» (Οργανισμός για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη, OSCE).

Το γραφείο δημοκρατικών θεσμών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ODIHR) εδρεύει στη Βαρσοβία και είναι το εξειδικευμένο όργανο του OSCE, που ασχολείται με τις εκλογές, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον εκδημοκρατισμό (Οργανισμός για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη, OSCE).

Το γραφείο για τους δημοκρατικούς θεσμούς και τα ανθρώπινα δικαιώματα μεριμνά για τα προβλήματα των Τσιγγάνων, αφιερώνοντας γι' αυτούς ξεχωριστό τμήμα στην ιστοσελίδα του. Ο οργανισμός ενημερώνει το κοινό για την ιστορική πορεία των τσιγγάνικων πληθυσμών και για τις κοινωνικές προκαταλήψεις που έχουν αναπτυχθεί απέναντί τους. Η σελίδα ενημερώνει τους επισκέπτες για την εξέλιξη των δράσεων που αναλαμβάνονται για την κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων από διάφορους φορείς και παραπέμπει τους ενδιαφερόμενους σε οργανισμούς αντίστοιχου προβληματισμού (Οργανισμός για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη, OSCE).

«Ευρωπαϊκή επιτροπή για τη χειραφέτηση των Τσιγγάνων (ECRE)»

Η ευρωπαϊκή επιτροπή για τη χειραφέτηση των Τσιγγάνων ξεκίνησε τη δράση της τον Απρίλιο του 2000 και λειτουργεί ως κοινοτικό όργανο με ισχύ σε όλα τα κράτη – μέλη της Ε.Ε (European Committee on Romani Emancipation).

Με έδρα τη Μεγάλη Βρετανία, ο οργανισμός διακρίνεται σε δύο τμήματα: το βρετανικό και το κεντροευρωπαϊκό, τα οποία ασχολούνται με την κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων στις περιοχές ευθύνης τους. Οι δραστηριότητες της ευρωπαϊκής επιτροπής για τη χειραφέτηση των Τσιγγάνων εντοπίζονται κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης και της απασχόλησης, μέσα από την εκπόνηση προγραμμάτων που στοχεύουν στην πρόσβαση των Τσιγγανοπαίδων στα σχολεία και στην παροχή ίσων ευκαιριών εργασίας στους Τσιγγάνους (European Committee on Romani Emancipation).

«Ευρωπαϊκό κέντρο για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων (ERRC)»

Το ευρωπαϊκό κέντρο για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων ιδρύθηκε το 1996 και δραστηριοποιείται μέχρι και σήμερα. Είναι ένας διεθνής οργανισμός που δραστηριοποιείται στην καταπολέμηση του ρατσισμού απέναντι στους

Τσιγγάνους και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, μέσα από ειδικές εκδόσεις, παροχή νομικής βοήθειας, εκπόνηση ερευνών, καθώς και προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το ευρωπαϊκό κέντρο για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων δρα συμβουλευτικά προς το συμβούλιο της Ευρώπης και το οικονομικό και κοινωνικό συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών (Διάφοροι χρήσιμοι σύνδεσμοι, καθώς και ιστοσελίδες σχετικές με την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων και τον εθελοντισμό).

«Ευρωπαϊκό κέντρο πληροφόρησης για τους Τσιγγάνους (ERIO)»

Το ευρωπαϊκό κέντρο πληροφόρησης για τους Τσιγγάνους συστάθηκε το 2003 και ισχύει η δράση του μέχρι και σήμερα. Είναι ένας διεθνής οργανισμός, που δραστηριοποιείται στην προώθηση της δημόσιας συζήτησης για τα προβλήματα των Τσιγγάνων. Ο φορέας δρα συμβουλευτικά σε μια ευρεία δέσμη θεμάτων, παρέχοντας πληροφόρηση σε κοινοτικά όργανα, κυβερνητικές επιτροπές και σε οργανώσεις που ασχολούνται με τα δικαιώματα των Τσιγγάνων (The European Roma Information, ERIO).

«Ομάδα εμπειρογνομόνων για ζητήματα των Τσιγγάνων και των νομαδικών πληθυσμών»

Η ιστοσελίδα της ομάδας εμπειρογνομόνων για τα ζητήματα των Τσιγγάνων και των νομαδικών πληθυσμών, οργανώθηκε από το συμβούλιο της Ευρώπης το 1995, με σκοπό την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στα κράτη – μέλη σχετικά για θέματα που αφορούν στους τσιγγάνους και στους νομαδικούς πληθυσμούς. Η ομάδα προωθεί τη συνεργασία με συναφείς διεθνείς οργανισμούς και αναπτύσσει δράσεις με φορείς και οργανώσεις, που ασχολούνται με τα προβλήματα των Τσιγγάνων (Διάφοροι χρήσιμοι σύνδεσμοι, καθώς και ιστοσελίδες σχετικές με την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων και τον εθελοντισμό).

«Ταμείο για την εκπαίδευση των Τσιγγάνων (REF)»

Το ταμείο εκπαίδευσης των Τσιγγάνων δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της δεκαετίας για την ενσωμάτωση των Ρομά το 2005 και συνεχίζει τη δράση του και σήμερα. Πρόκειται για μια ευρωπαϊκή οργάνωση που ασχολείται με την επίλυση του εκπαιδευτικού προβλήματος των Τσιγγανοπαίδων, φροντίζοντας να ενισχύσει την πρόσβασή τους στο σχολείο μέσα από μια σειρά προγραμμάτων και δράσεων. Το ταμείο χρηματοδοτεί πρωτοβουλίες και προτάσεις διάφορων φορέων (ευρωπαϊκών, κρατικών, μη κυβερνητικών και ιδιωτικών οργανισμών), που έχουν ως κοινή μέριμνα την άρση του αποκλεισμού των Τσιγγανοπαίδων

από όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος (Ταμείο εκπαίδευσης των Ρομά).

Οργανώσεις για τους Τσιγγάνους στην Ελλάδα

«Δίκτυο ROM – Πανελλαδικό δίκτυο ΟΤΑ για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων»

Το Δίκτυο Rom ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1995, με στόχο την προώθηση θεμάτων κοινωνικής ένταξης και υποστήριξης των Ελλήνων Τσιγγάνων. Ιδρυτικά μέλη αποτέλεσαν είκοσι ένας δήμοι απ' όλη την Ελλάδα, οι οποίοι σήμερα έχουν αυξηθεί σε εξήντα δύο (Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά).

Το Δίκτυο Rom εκπροσωπεί όλους τους δήμους που έχουν τσιγγάνικο πληθυσμό. Παρεμβαίνει σε όλα τα θέματα στέγασης, υγείας, περίθαλψης σε τοπικό επίπεδο. Έχει παρέμβει με πρόταση – σχέδιο για τη δημιουργία πρότυπων τσιγγάνικων οικισμών. Συμμετέχει σε ευρωπαϊκά προγράμματα και έχει αναπτύξει ένα αξιόλογο δίκτυο επαφών, τόσο με κρατικούς φορείς, όσο και μη κυβερνητικές οργανώσεις (Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά).

«Ελληνικό παρατηρητήριο των συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ)»

Το ελληνικό παρατηρητήριο των συμφωνιών του Ελσίνκι είναι μέλος από το 1993 της διεθνούς ομοσπονδίας Ελσίνκι και από το 1998 είναι μέλος του διεθνούς δικτύου ανταλλαγής πληροφοριών για ζητήματα της ελευθερίας της έκφρασης (Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά).

Το ΕΠΣΕ παρακολουθεί, καταγράφει, δημοσιοποιεί και προωθεί ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε Ελλάδα και Βαλκάνια. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δραστηριοποίησης και σε συνεργασία με το ευρωπαϊκό κέντρο για τα δικαιώματα των Ρομά, λειτουργεί από το 1997 και από κοινού με την ελληνική ομάδα για τα δικαιώματα των μειονοτήτων – γραφείο Ρομά για την Ελλάδα (Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά).

«Γιατροί του κόσμου»

Οι γιατροί του κόσμου παρουσιάζονται συστηματικά με την κινητή τους μονάδα σε καταυλισμούς σκηνιτών Τσιγγάνων και παρέχουν πρωτοβάθμια αγωγή υγείας, αλλά και δρουν επίσης για την οικιστική αποκατάσταση. Ασκούν πίεση προς τις αρχές για τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και τη γενικότερη ένταξη των Τσιγγάνων στον κοινωνικό ιστό, παράλληλα με δράσεις για την

ευαισθητοποίηση του γενικότερου συνόλου στα προβλήματα και τις ανάγκες των σκηνιτών Τσιγγάνων. Περιοδικά το πρόγραμμα συμπληρώνεται από τη διανομή ιματισμού, παιχνιδιών και τροφίμων (Σύλλογοι – οργανώσεις Τσιγγάνων – Ρομά).

«Οικοκοινωνία»

Η Οικοκοινωνία - πρωτοβουλία για την κοινωνική κατοικία και την υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων πολιτών, συγκροτήθηκε το 2000, ως πρωτοβουλία πολιτών βάσει ιδρυτικής διακήρυξης που συνυπέγραψαν πολίτες από όλη την Ελλάδα (Οικοκοινωνία).

Το 2001, η Οικοκοινωνία αποκτά τη νομική μορφή της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας για την δραστηριοποίησή της στο πεδίο της κοινωνικής παρέμβασης (Οικοκοινωνία).

Είναι ανεξάρτητος μη κυβερνητικός οργανισμός, με σκοπό την προώθηση του αιτήματος για την προαγωγή της κοινωνικής κατοικίας και την οικιστική αποκατάσταση των αστέγων πολιτών Τσιγγάνικης καταγωγής, με έμφαση στην ολοκληρωμένη υποστήριξη για την άρση των όρων του κοινωνικού αποκλεισμού και την υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης (Οικοκοινωνία).

«Πανελλήνια ομοσπονδία σωματείων Ελλήνων Ρομά (ΠΟΣΕΡ)»

Η πανελλήνια ομοσπονδία σωματείων Ελλήνων Ρομά (ΠΟΣΕΡ), ιδρύθηκε στις 14 Ιουνίου 1998 και συνέβαλε και συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση των αιτημάτων τους και στα δρώμενα του τσιγγάνικου ζητήματος. Ασχολήθηκε με το οικιστικό πρόβλημα των Τσιγγάνων και τη βελτίωση των καταυλισμών τους. Μελέτησε, ακόμη, τη νομιμότητα της νομαδικής ζωής τους στα όρια των δήμων (Πανελλήνια ομοσπονδία σωματείων Ελλήνων Ρομά, ΠΟΣΕΡ).

«Συνεργαζόμενες οργανώσεις και κοινότητες για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ)»

Συνεργαζόμενες οργανώσεις και κοινότητες για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ) είναι ένα δίκτυο που ιδρύθηκε το 2001 και μέλη του αποτελούν εθελοντές από τριάντα κοινότητες Τσιγγάνων και πέντε ελληνικές μη κυβερνητικές οργανώσεις που έχουν εργαστεί για τα δικαιώματα των Τσιγγάνων (Προφίλ της ΕΤΕΠΕ – ΕΠΣΕ – ΕΟΔΜ – ΣΟΚΑΔΡΕ).

Υποστηρίζουν τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, κυρίως στους τομείς της κατοικίας και της πρόληψης εξώσεων, της εκπαίδευσης, της

πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες (Προφίλ της ΕΤΕΠΕ – ΕΠΣΕ – ΕΟΔΜ – ΣΟΚΑΔΡΕ).